

První syntetická zpráva programu ESPON 2013
Výsledky programu ESPON – léto 2010

Nová evidence
o rozumných, udržitelných a inkluzivních územích

Program ESPON 2013

Coordination Unit
70, rue de Luxembourg
Esch-sur-Alzette
LUCSEMBURSKO
telefon: +352 545 580 700
fax: +352 545 580 701
e-mail: info@espon.eu

Předkládanou publikaci zpracovala Koordinační jednotka ESPON podporovaná koncepčním týmem, jehož členy byli Kai Böhme, Cliff Hague, Sabine Zillmer a Peter Schön. Závěrečnou korekturu publikace provedlo koordinační centrum ESPON CU na základě připomínek Monitorovacího výboru ESPON.

Publikace vychází ze zpráv projektu ESPON, které byly dostupné do léta 2010. Tyto zprávy byly připraveny nadnárodními projektovými skupinami výzkumných pracovníků a specialistů, kteří pro program ESPON implementují projekty Aplikovaného výzkumu a Cílených analýz. Seznam projektů je uveden na konci této publikace.

Informace o programu a projektech ESPON, kompletní zprávy a seznam zapojených partnerů lze najít na webové adrese www.espon.eu.

Webové stránky ESPON vždy informují o nejnovějším stavu a vývoji programu ESPON a o výstupech vyplývajících z projektů ESPON. Nabízejí příležitost podrobně si prostudovat publikace a nástroje ESPON, projektové zprávy a ukazatele dostupné v databázi ESPON.

Tato zpráva je první souhrnnou zprávou publikovanou programem ESPON 2013.

© Program ESPON 2013 a uvedení partnerů projektů

Program ESPON je řízen Odborem územního plánování a rozvoje Ministerstva udržitelného rozvoje a infrastruktury Lucemburského velkovévodství.

Reprodukce tohoto materiálu je povolena za předpokladu, že v ní budou uvedeny zdroje a kopie bude zaslána Koordinační jednotce ESPON.

Grafický návrh a zpracování provedla společnost bee media + technology, Rakousko

Přeloženo z anglického originálu First ESPON 2013 Synthesis Report
ESPON Results by summer 2010
New Evidence on Smart, Sustainable and Inclusive Territories

Překlad: Jan Bína

Redakce: Elena Lojková a Lubor Fridrich

Českou verzi vydal Ústav územního rozvoje, Jakubské náměstí 3, 601 00 Brno v květnu 2011

Graficky zpracoval a vytiskl Grafex agency s.r.o.

Obsah této zprávy je založen na výsledcích projektů Aplikovaného výzkumu prováděných nadnárodními týmy, kteří se účastní programu ESPON 2013. Proto nemusejí mapy a texty nezbytně odrážet názory Monitorovacího výboru ESPON.

ISBN 978-80-87318-14-0 (české vydání)
ISBN 978-2-9599669-5-8 (anglické vydání)

Posláním programu ESPON 2013 je podporovat politický rozvoj ve vztahu ke kohezní politice EU. Tohoto cíle program dosahuje poskytováním svědectví a znalostí o evropských územních strukturách, trendech, perspektivách a dopadech politiky, což umožňuje provádět srovnání mezi regiony a městy a lépe pochopit evropské územní diverzity.

Současná politická debata na evropské úrovni se soustřeďuje na tři hlavní oblasti:

- implementace nového smluvního cíle územní soudržnosti,
- příspěvek opatření kohezní politiky ke strategii Evropa 2020 cílenou na rozumný, udržitelný a inkluzivní růst,
- obsah politiky soudržnosti EU po roce 2013.

Skutečnou výzvou pro program ESPON je podporovat výsledky prověřenou politiku v evropských regionech, městech a větších územních celcích, politiku, která odráží současnou dynamiku a je založena na diverzitě územních potenciálů každého regionu či města.

Program ESPON 2013 dosahuje této výzvy jednak realizací aplikovaného výzkumu s tématy, která jsou definována tvůrci politik v oboru, stejně jako distribucí hlavních výsledků a klíčových poznatků pro lokální politické procesy.

Evropská perspektiva vnímání národního, regionálního a lokálního rozvoje je nedílnou součástí rozumného, udržitelného a inkluzivního rozvoje – strategických cílů, kterých je možno dosáhnout jedině prostřednictvím aktivního přispění všech evropských regionů a měst.

V rychle se měnícím světě musejí lokálně založené politiky zahrnovat širší územní kontext proto, aby pochopily a mohly těžit z existujících rozvojových potenciálů, a mohly tak vylepšit evropskou konkurenceschopnost.

Jednou z důležitých možností pro vytvoření přidané hodnoty je příležitost silnějšího růstu v územní kooperaci, spolupráci nebo konkrétních kooperačních strategiích se sousedními regiony či městy, využití komparativní výhody a tvorba vyššího kritického objemu.

Tato zpráva ESPON představuje souhrn výsledků prvních hlavních projektů Aplikovaného výzkumu programu ESPON 2013. Je také doplněna o příklady z Cílených analýz a podporuje využití výsledků členskými státy, regiony a městy. První výzkumná témata se soustředila na funkce hlavních městských aglomerací, diverzitu rozvojových možností venkovských regionů, demografické a migrační toky, rizika fluktuace cen energií pro regionální ekonomiky, územní dopady změn klimatu a pokrok v rozvoji technik hodnocení územního dopadu sektorových politik EU.

Tato zpráva je první v řadě tří souhrnných zpráv ESPON, které se zaměřují na zveřejnění hlavních výsledků programu ESPON v oblasti čtených probíhajících výzkumných témat důležitých pro integrovanou a lokálně zaměřenou politiku.

Zveme vás k využití výstupů, dat a map programu ESPON. Veškeré materiály můžete získat bezplatně na adrese www.espon.eu.

	Shrnutí	6
	Řízení evropské pozice v měnícím se světě	7
	Polycentrická Evropa: rozumná propojená místa	7
	Různorodá Evropa: kohezní výzva	8
	Udržitelná Evropa	9
	Společným úsilím ke konkurenceschopnosti a soudržnosti	10
1	Evropa ve světě plném výzev	11
1.1	Jakým způsobem ovlivnila krize nezaměstnanost v Evropě?	19
1.2	Globální souvislosti konkurence	20
1.3	Územní soudržnost	29
1.4	Územní dimenze ve strategii Evropa 2020	30
2	Polycentrická Evropa: rozumná propojená místa	31
2.1	Rozvojový potenciál v urbanizovaných oblastech	33
2.2	Brány, polycentrický rozvoj a dostupnost	36
2.3	Napojené venkovské oblasti	40
2.4	Přeshraniční spojení	46
2.5	Hodnocení územních dopadů pro rozvoj rozumných míst	48
2.6	Evropské makroregiony – cesty k synergiím?	52
3	Diverzifikovaná Evropa: výzvy soudržnosti	55
3.1	Územní rozdíly v bohatství	56
3.2	Demografické otázky	60
3.3	Energetické otázky	67
3.4	Geografické otázky	70
3.5	Příklady úspěchů, kterých bylo dosaženo v problematických oblastech	76
3.6	Budoucí perspektivy – scénáře pracovních sil	77
4	Udržitelná Evropa	82
4.1	Evropská ekologická stopa	83
4.2	Klimatická změna a regionální ekonomiky	87
4.3	Urban sprawl a energeticky náročné dojíždění	90
4.4	Krajiny, kultura a biodiverzita jako ekonomické statky	95
4.5	Obnova podporovaná obnovitelnými energiemi	96
4.6	Scénáře – představa udržitelné Evropy	100
5	Využití a diskuse k výsledkům programu ESPON	102
5.1	Diverzita – síla vyžadující efektivní využití	103
5.2	Výsledky programu ESPON mohou podpořit místně založenou správu	104
5.3	Další kroky programu ESPON 2013	105
	Seznam projektů ESPON a zkratk	106

Seznam map

Mapa 1.1	Ilustrace víceúrovňového přístupu: Nárůst populace, 2001–2006	15
Mapa 1.2	Ilustrace víceúrovňového přístupu: Nárůst populace, 2001–2006	16
Mapa 2.	Nezaměstnanost v Evropě, březen 2010	21
Mapa 3.	Typologie exportních profi lů zemí, 1967–2006	23
Mapa 4.	Sítě nadnárodních fi rem podle metropolitní oblasti, 1986–2006	27
Mapa 5.	Bilance interních a externích poboček podle funkční urbanizované oblasti, 1986–2006	28
Mapa 6.	Světová síť měst, 2008	32
Mapa 7.	Centralita v rámci sítí NBIC, 1986–2006	35
Mapa 8.	Síť měst pro jednodenní služební cesty, 2009	37
Mapa 9.	HDP na hlavu versus multimodální dostupnost, 2006	39
Mapa 10.	Úroveň disparit mezi metropolemi a jejich regiony, 1995–2004	42
Mapa 11.	Možnosti dopravní politiky a jejich vliv na emise, 2005	51
Mapa 12.	Nespojitosti HDP na hlavu, 2008	57
Mapa 13.	Typologie demografického statusu, 2005	61
Mapa 14.	Migrační toky, 2006–2007	64
Mapa 15.	Dopad migrace na populaci v roce 2050	66
Mapa 16.	Podíl zaměstnanosti v průmyslových odvětvích s vysokým nákupem energie, 2005	69
Mapa 17.	Přístup k urbanizovaným uzlům – případová studie o oblastech s problematickou geografickou polohou	71
Mapa 18.	Strukturální typy venkovských oblastí, 2006	75
Mapa 19.	Změny pracovních sil 2005–2050	79
Mapa 20.	Změny v populaci produktivního věku, 2000–2007	80
Mapa 21.	Ekologická stopa, 2006	84
Mapa 22.	Index lidského rozvoje, 2007	85
Mapa 23.	Klimatické změny v Evropě, 1961–2100	91
Mapa 24.	Pracovníci dojíždějící do jiného regionu NUTS2, 2005	94
Mapa 25.	Potenciál solární energie	97
Mapa 26.	Potenciál větrné energie, 2005	99

Dekáda předcházející finanční a ekonomické krizi byla v evropském měřítku spojena s větší rovnováhou a polycentrickým rozvojem. Krize však obecný pokrok a růst zpomalila a podepsala se asymetricky a s různou silou na ekonomikách národů, jejich regionů a měst.

Jak mohou lokálně zaměřené akce přispět k evropské rekonvalescenci po finanční a ekonomické krizi, která vypukla v roce 2008? Jaká konkrétní opatření v jednotlivých regionech a městech mohou podpořit cestu strategie Evropa 2020 – strategie EU pro rozumný a inkluzivní růst? Jak se může cíl územní soudržnosti EU stát přirozeným výsledkem tohoto procesu?

Lokálně zaměřená politika směřující k pochopení a využití územních potenciálů evropských regionů a jejich diverzita zde hraje klíčovou roli. Silnější zaměření na územní dimenzi může zlepšit koordinaci a efektivitu veřejných politik i soukromých investic. Územně cílená opatření využívají evropskou diverzitu k posílení ekonomického růstu, ke snížení nerovnoměrnosti v územním rozvoji a ke zlepšení sociální soudržnosti. Strategie obnovy a růstu vyžadují znalost a pochopení územních struktur a dynamiky utvářející rozvoj v Evropě, a hodnotí a srovnávají pozice regionů a měst.

Program ESPON naplňuje tyto požadavky prostřednictvím projektů Aplikovaného výzkumu (Priorita 1), který analyzuje rozvoj v rámci 31 zemí. Program ESPON se propracovává k větším podrobnostem prostřednictvím souvisejících Cílených analýz (Priorita 2), které jsou individuálně navrženy nadnárodními skupinami nebo zainteresovanými subjekty (tzv. stakeholders). Nové výsledky výzkumů a jejich konkrétní využití ukazují cestu k integrovaným akcím v rámci územního rozvoje na každé úrovni, od místní až po evropskou, a vyzdvihují jejich potenciálně pozitivní přínos pro obnovu ekonomiky a strategii Evropa 2020, stejně jako pro územní soudržnost a vyváženou a polycentrickou Evropu.

Hlavní výstupy jsou následující:

- Pozice Evropy ve světě se mění: nejedná se pouze o ekonomické výzvy z Asie a obou Amerik; dalšími problémy s globálním dopadem jsou stárnutí pracovní síly a demografické změny, energetická dodávka a poptávka a možné důsledky klimatických změn.
- Evropská konkurenceschopnost závisí z velké míry na jejích globálních městech a metropolitních regionech, kde mohou podniky těžit z ekonomik aglomerací a sítí, které spojují globální trhy.
- Důležitá je vzájemná propojenost. Vyhledávaná a příhodná místa k bydlení mají dobrá spojení a atraktivní životní prostředí. Metropolitní regiony potřebují dobrou dostupnost jak k sobě navzájem, tak ke globálním trhům. Počet a kvalita spojení ke střediskům a městským centrům představuje důležitou podmínku pro efektivní funkční integraci všech částí celé EU.
- Evropa má mnoho venkovských regionů, které jsou dobře napojeny na globální ekonomiku, jež mají dobrou dostupnost k městským centrům, a které dokázaly místní hodnoty zužitkovat do podoby rozvojových příležitostí.
- Dostupnost regionů a měst se zlepšuje díky investicím do infrastruktury, které podporují jejich ekonomickou konkurenceschopnost. Evropská vysokorychlostní železniční síť by mohla hrát větší roli v rozvoji polycentrické Evropy: stále dochází k tomu, že národní železniční síť dostatečně nesledují destinace za svými hranicemi.
- Citlivost na dopad klimatických změn podněcuje obavy především v regionech, kde nejsou dostatečně formulovány a zavedeny strategie adaptace a zmírnění těchto dopadů.
- Dobrá správa a územní kooperace jsou vitálními body na všech geografických úrovních. Zahrnují partnerství na úrovni městských regionů a větších makroregionů, stejně jako napříč politickými sektory.

Řízení evropské pozice v měnícím se světě

Evropa, její členské státy a regiony, je dnes vystavena globálním otřesům a mezinárodní konkurenci více než kdykoli předtím. S tím, jak se svět stává provázanější, bude tento trend pokračovat a bude utvářet politické myšlení ve všech sektorech a na všech geografických úrovních. V řadě základních ukazatelů a trendů (počet obyvatel, celkový HDP, zásoby ropy a plynu, rozloha) Evropa poněkud zaostává, je fragmentovaná a slabší ve srovnání s dynamikou Asie, silou Severní Ameriky, na zdroje bohatým Ruskem a Afrikou a s nástupující Jižní Amerikou.

- Evropský podíl na světové ekonomice má klesající tendenci: před 50 lety mělo šest zakládajících členů Evropského společenství 21% podíl na světové ekonomice. Dnešních 27 členů EU má dohromady přibližně stejný podíl. 31 zemí účastnících se programu ESPON má podíl, který se odhaduje na přibližně 27 % (dle údajů z roku 2008).
- Evropská populace brzy dosáhne svého maxima a potom se bude snižovat, dle některých scénářů poklesne do roku 2050 až o 40 milionů. Oproti tomu bude populace sousedních zemí, jakými jsou Turecko nebo země v severní Africe, pokračovat ve svém růstu a nabízet potenciál pro evropský pracovní trh.
- Dle současných převládajících modelů klimatické změny pravděpodobně ovlivní rozvoj v Evropě – a to v důsledku teplejšího léta a nedostatku vody na jihu, většího rizika záplav a tajícího sněhu v oblastech zimního sportu, zvyšování hladiny moře a častějších, škodu působících zimních bouří na severu.
- Zvyšující se globální konkurence, stárnoucí a různorodější populace a zvyšující se ceny energií budou vytvářet tlak na evropský sociální model.

Evropa je však stále kontinentem ekonomicky bohatým, s ekonomickou silou a specializací, s odpovídajícími dovednostmi a lidskými zdroji. Evropské území se svou hustou historickou sítí sídel má také mnoho konkurenčních výhod ve srovnání s jinými kontinenty. Pochopení a uvolnění příležitostí územního rozvoje může stimulovat směr dalšího rozumného, udržitelného a inkluzivního růstu v Evropě. Lokálně zaměřený přístup integrující příspěvky jednotlivých sektorů může uvolnit rozvojový potenciál ve všech regionech a městech a zvýšit územní soudržnost jak na úrovni celé Evropy, tak v rámci národních, regionálních a lokálních úrovní.

Polycentrická Evropa: rozumná propojená místa

Evropa je jedním ze tří globálních regionů s výraznou koncentrací podniků světového významu. Evropa a mnohé její regiony jsou silně integrovány do globální ekonomiky například umístěním nadnárodních firem. Pokud se však podíváme na umístění řídicích a vlastnických centrál, zjistíme, že v tomto směru existuje velmi značná územní koncentrace. V rámci Evropy zcela jasně vyčnívají Londýn a Paříž, už jen počtem různých poboček firem, které jsou z těchto center řízeny. Nicméně také v jiných metropolitních regionech, dokonce i v docela malých městech, lze najít centrály firem řídících svoje pobočky po celém světě. Příklady takových měst s řídicími centrály jsou Ženeva, Basilej, Terst, Arnhem, Lausanne, Clermont-Ferrand, Mnichov, Frankfurt, Edinburgh či Stockholm. Naproti tomu jsou společnosti v městských regionech Irska, Walesu, severní Anglie, Portugalska a východní Evropy do značné míry ovládané z centrál v jiných zemích.

Očekává se, že nanotechnologie, biotechnologie, informační technologie a kognitivní vědy (obvykle označované zkratkou NBIC) budou určovat další vlnu inovací do roku 2020. Největší hlavní města a ekonomická centra jsou klíčovými středisky v těchto inovačních sítích. Jiné městské regiony, jakými jsou Barcelona, Glasgow, Edinburgh, Göteborg, Hannover, Stuttgart, Mnichov nebo Milán, mají potenciál stát se specializovanými uzly. Zdejší výzkumné kapacity při vysokých školách a soukromých společnostech jsou vitálními aktivy pro uskutečnění obnovy prostřednictvím rozumných propojených míst. Úkolem je zajistit, aby evropské výzkumné a podnikové sítě byly propojeny s globálními znalostními sítěmi a zároveň aby představovaly motory zaměstnanosti a růstu v jejich vlastních regionálních ekonomikách.

Místa dosažitelná v rámci jednodenní služební cesty mají ekonomickou výhodu. Síť urbanizovaných oblastí, kde je dosah v rámci jednodenní služební cesty možný, ukazuje jasný vzor jádro-periferie v Evropě. Pro většinu metropolitních oblastí je letecká doprava primárním druhem spojení mezi metropolemi, i když i vysokorychlostní železnice hraje důležitou roli pro spojení mezi městy v rámci jedné země. V současné době jsou železniční spojení méně atraktivní pro přeshraniční kontakty, protože stále převažuje národní orientace železničních sítí.

Existují také inovativní venkovské regiony, které těží ze své globální konektivity. Inovativní a moderní technologické společnosti s celosvětově rozvinutým obchodem a kontakty lze najít ve venkovských oblastech ve Finsku, Norsku, jižním Německu a jiných částech Evropy. Také přírodní zdroje venkovských oblastí jim umožňují stát se hráčem na hřišti globálních trhů a navazovat spojení přímo s klienty po celém světě. Regiony v severovýchodních zemích, zdá se, překonaly svoji periferní polohu tím, že využily sílu příležitostí v oblastech informačních a počítačových technologií, výzkumu, vzdělávání a životního prostředí. Diverzitu a ekonomický potenciál venkovské Evropy však bude možno nejlépe využít překlenutím přístupu venkovského rozvoje a zahrnutím silných stránek všech sektorů, které jsou dostupné. To znamená přenést se přes klasický pohled na venkov jako na místo, kde se odehrává především zemědělství.

Různorodá Evropa: kohezní výzva

Tradičně byla Evropa rozdělena národními hranicemi. Překonání vnitřních a vnějších hranic vytváří nové ekonomické příležitosti. 23 % měst v prostoru programu ESPON má potenciál vytvářet přeshraniční metropolitní regiony spojováním se s městy na druhé straně hranice v dosahu dojížděkové vzdálenosti. Tyto regiony jsou soustředěny především podél hranic od zemí Beneluxu k severní Itálii, ale také v místech mezi Slovinskem, Maďarskem, Slovenskem a Polskem.

Uchopení a využití potenciálů územního rozvoje vyžaduje spolupráci mezi různými zainteresovanými stranami. Strategie nadnárodního a makroregionálního rozvoje, které spojují zainteresované subjekty z různých zemí a sektorů, jsou využívány jako jedna z možností pokroku v regionech okolo Baltského moře a v Podunajské oblasti. Podporou rozvoje rozumných propojených míst takováto spolupráce přispívá k regionálnímu rozvoji a k celkovému růstu a ke konkurenceschopnosti Evropy v globalizovaném světě.

Stále přetrvávají zásadní rozdíly mezi východem a západem Evropy. Scénáře do roku 2050 ukazují, že mnoho regionů, především v oblasti východní Evropy, bude čelit závažným problémům souvisejícím s úbytkem pracovních sil a stárnutím populace. V těchto regionech bude stále obtížnější zajišťovat všeobecně potřebné služby, ledaže by do té doby byly vyvinuty nové způsoby jejich poskytování a doručování. Zatímco Evropa stárne a počet jejích obyvatel brzy dosáhne maxima, Turecko a sousední země na jižním pobřeží Středozemního moře vykazují opačné demografické trendy. Mají mladou populaci, u které se očekává, že se v následujících dekádách významně rozroste. Tyto protichůdné demografické trendy ovlivňují struktury zaměstnanosti a základy sociálních systémů a budou otevírat nové otázky související s imigrací a spoluprací přes hranice a za hranicemi Evropy.

Důležitými rozvojovými faktory na samotné lokální úrovni jsou dostupnost nejbližšího městského centra, dobré sekundární sítě a úroveň poskytování služeb. Smlouva o fungování Evropské unie (čl. 174) uvádí mimo jiné, že některým ostrovům, horským a periferním regionům je třeba věnovat zvýšenou pozornost. Tyto typy regionů ve skutečnosti zahrnují velmi rozdílná území. Například v Alpách existují hlavní urbanizovaná střediska stejně jako velmi malé horské vesnice s velice špatným přístupem k základním službám; spektrum evropských ostrovů začíná ostrovními státy s širokým rozsahem funkcí a služeb na jedné straně a končí ostrovy s vysokou závislostí na turistickém ruchu a špatným spojením s pevninou na straně druhé. Lokálně zaměřená politika může lépe využít jedinečných rysů interní územní diverzity takových regionů, stejně jako aplikovat na míru navržený mix politik. Některé z těchto typů regionů, které jsou spojeny s územní soudržností, jsou však charakterizovány především svou malou rozlohou a značnou odlehlostí. V důsledku toho nemohou snadno získat výhody významnějších ekonomik, protože jejich omezená dostupnost určuje hranice velikosti jejich interních trhů.

Lepší pochopení potenciálního územního dopadu politik je životně důležité k dosažení efektivity a soudržnosti. I když například v současnosti plánovaná vylepšení dopravních sítí povedou ke zvýšené dostupnosti v rámci Evropy, je velmi pravděpodobné, že do roku 2030 vyvstanou vážné problémy z hlediska dopravních přetížení, především pak v tradičním jádru Evropy. Aby se přitom výhody rozvoje mohly více rozšířit, je pravděpodobně nezbytné vylepšit interní dostupnosti v oblastech východní Evropy.

Hodnocení dopadů na území je důležitým nástrojem pro realizaci lokálně zaměřených politik. Územní dopady sektorových politik EU ukazují, jak dalece a kde takové politiky přispívají k vytváření územní soudržnosti a ekonomického rozvoje. Na lokální či regionální úrovni mají lépe koordinované sektorové politiky EU potenciál zvýšit konkurenceschopnost dané oblasti. Techniky pro vypracování hodnocení dopadů na území, které jsou vyvíjeny a testovány v rámci programu ESPON, představují další krok směrem k podpoře synergií a větší konzistenci politik.

Udržitelná Evropa

Externí otřesy určují směr, jakými se ubírají úvahy o regionálních ekonomikách. Ačkoliv zůstává i nadále konkurenceschopnost životně důležitým aspektem, začínají se objevovat nové koncepce: energetická bezpečnost, přizpůsobení se klimatickým změnám, regionální stabilita a schopnost reagovat a zotavit se.

Obrovské objemy evropského fixního kapitálu jsou investovány do městských aglomerací. Taková sídla leží většinou na mořských pobřežích nebo na březích velkých řek, které v takových místech odvodňují obrovské plochy. Klimatické změny způsobují zranitelnost takových urbanizovaných oblastí na severu a západu. Tato zranitelnost souvisí se zvýšeným rizikem záplav, které mohou být mimořádně ničivé, a to jak ve smyslu rozvrácení ekonomik, tak z pohledu sociálního či environmentálního. Urbanizované oblasti jsou také vystaveny rizikům v obdobích intenzivních vysokých teplot. Klimatická zranitelnost v sobě nese silnou urbanistickou dimenzi a budoucí konkurenceschopnost Evropy bude značně ovlivněna klimatickými změnami.

Podobně mohou mít klimatické změny dopad i na venkovské oblasti – na tradiční sektory, jakými jsou zemědělství, lesnictví a turistika. Některé horské oblasti se možná neubrání diverzifikaci svého zaměření a budou se muset oprostit od závislosti na zimní turistice. Také je možné očekávat změny biodiverzity, s čímž souvisí vytvoření nového profilu přírodních a ekologických hodnot daného regionu. Delší vegetační období v některých regionech může zlepšit zemědělskou produktivitu a vytvořit příležitosti pro výrobu regionálních produktů nebo pěstování nových druhů plodin – například vinné révy v severnějších regionech. V některých pobřežních oblastech vyvolá možné obavy zvyšující se hladina oceánu, což bude podnětem pro realizaci různých preventivních opatření.

V současné době jsou energetické politiky primárně definovány národními vládami, které většinou jednájí v určité izolaci, nezávisle jedna na druhé a s malým ohledem na regionální specifika jak v oblasti spotřeby, tak v oblasti potenciálu. Mnohé z oblastí, které by mohly nejvíce přispět k efektivnímu využití zdrojů Evropy (a které jsou středem zájmu stěžejních iniciativ strategie Evropa 2020), mají periferní polohu a byly často považovány evropskými i národními politiky za místa, která v porovnání s centrálními oblastmi zaostávají. Jako základ pro vytvoření dlouhodobých plánů je třeba lépe pochopit jednotlivé regiony a vypracovat mapy nevyužitých energetických rezerv. „Energetická zranitelnost“ regionálních ekonomik se však v rámci Evropy velmi liší. Hlavním faktorem je stupeň energetické efektivity v regionálním průmyslu a v místním obytném sektoru.

K dosažení efektivního využití zdrojů v Evropě je nutný integrovaný postup, a to nikoliv pouze na úrovni EU, ale také mezi jednotlivými makroregiony a na národních, regionálních i lokálních úrovních. Evropská „zelená agenda“ se musí zaměřit na místní specifika a její implementace musí počítat s danou situací v regionech.

Dobře míněné politiky EU mohou mít nechtěné dopady na regionální statky – na krajinu, biodiverzitu a identitu. Například jedním z nepředvídaných výsledků Společné zemědělské politiky bylo snížení krajinné diverzity v několika regionech, kterými byly severní části Iberského poloostrova a v menší míře i jeho části jižní: centrální a jižní jadranské pobřeží Itálie, včetně Kalábrie a Sicílie; Thesálie a Střední Makedonie v Řecku, stejně jako mnoho regionů v severovýchodní a střední části Polska.

Regiony a města musejí jednat ve vztahu k externím otřesům a k ekologicky vyváženějšímu hospodářskému rozvoji proaktivně. Územní analýza může posilovat a utvářet přístup k zajištění bezpečnosti jak ekonomiky, tak obyvatel. Může pomoci tvůrcům politik vytvářet dostatečně odolná rozhodnutí a sestavovat takový politický mix, který je pro dané místo nejvhodnější. Územní analýza znamená „myslet globálně a jednat lokálně a integrovaně“ v duchu udržitelného rozvoje. Takovýto přístup formuje a inspiruje soukromý i veřejný sektor.

Společným úsilím ke konkurenceschopnosti a soudržnosti

Tvůrci politik na různých administrativních úrovních rozhodují o lokalizaci veřejných aktivit. Mnohá politická rozhodnutí také nepřímo ovlivňují rozhodnutí o umístění aktivit soukromého sektoru. Tato skutečnost určuje význam lokálně zaměřeného přístupu na všech vládních úrovních, které se snaží o posílení růstu podnikatelského sektoru, o přilákání nových investic a zároveň o vytvoření příjemného životního prostoru. Veřejná politika s územní perspektivou může podporovat mnoho důležitých faktorů výroby. Komunikační infrastruktura je jedním z jasných příkladů, ať se již jedná o vylepšení místních silnic, nebo o mezinárodní konektivitu prostřednictvím centrálního letiště. Pracovní trhy, dovednosti i nedostatek dovedností mají územní dimenzi. Kvalita regionálního a lokálního prostředí je kritickým aspektem pro sektory, jakými jsou zdravotnictví či turistika. Zabezpečení prostorů a jiných statků před ničivými dopady extrémů počasí je dalším předmětem zájmu podnikatelského sektoru a občanů, který je ovlivňován lokálně zaměřenými veřejnými akcemi.

Strategie územního rozvoje, která je jasná a srozumitelná pro investory i lokální zainteresované subjekty, může snižovat nejistotu a rizika a být součástí procesu obnovy důvěry podnikatelského sektoru a tvorby atraktivních míst. Strategie tohoto typu jsou však užitečné pouze tehdy, pokud se efektivně implementují. K tomu je zapotřebí způsobilost na regionální i lokální úrovni. Taková způsobilost není v rámci prostoru programu ESPON v současné chvíli rovnoměrně rozložená. Územní spolupráce může pomoci rozšířit know-how a sdílet osvědčené praktiky. Regiony, které jsou úspěšné v oblasti správy a utváření partnerství, jsou pravděpodobně na nejlepší cestě k procesu obnovy.

Dnešní regionální a lokální strategie vyžadují více než kdy dříve podklady, klíčové ukazatele a hodnocení výkonu či úspěšnosti ve srovnání s jinými evropskými územími. Porozumění území, které přináší program ESPON, může představovat důležité body obratu pro zainteresované subjekty od lokální až po národní úroveň, stejně jako v soukromém i veřejném sektoru možnost vyhodnotit rozvojový potenciál i očekávané výzvy a hrozby.

V neposlední řadě zve program ESPON každého, aby se seznámil s projektovými zprávami, na kterých je založena tato zpráva ESPON. Projektové zprávy jsou dostupné na adrese www.espon.eu. S radostí vám umožňujeme volně použít tyto materiály k vaší vlastní práci a těšíme se na vaše příspěvky a diskuse na některé z pravidelných akcí programu ESPON.

Klíčové výstupy vztahující se k politice:

- Ekonomická a finanční krize postihla evropské země a regiony asymetricky. Některé země zaznamenaly daleko větší nárůst nezaměstnanosti než jiné. Estonsko, Lotyšsko, Litva, Irsko a Slovinsko měly v roce 2007 přibližně shodnou míru nezaměstnanosti (kolem 5 %), Slovinsko však v porovnání s ostatními zeměmi nezaznamenalo zdaleka tak markantní zhoršení stavu své situace. Země, jejichž ekonomika byla/ je silně závislá na určitém sektoru nebo firmě, byly postiženy ekonomickou krizí daleko více než ostatní.
- Regiony s menší závislostí na exportu a finančních službách byly s největší pravděpodobností méně postiženy ekonomickou krizí.
- Evropská města a regiony jsou silně integrovány do globální ekonomiky. Více než polovina veškerých globálních spojení mezi nadnárodními společnostmi a jejich pobočkami se vyskytuje v Evropě, ať už uvnitř jedné země, nebo mezi dvěma evropskými zeměmi.
- Rozhodovací centra mnoha nadnárodních společností jsou umístěna v Londýně a Paříži. Také jiná hlavní města a větší městské oblasti hostují řídicí centra mezinárodních společností, dokonce i některé venkovské regiony především v centrální Evropě. Naproti tomu regiony v Irsku, Walesu, severní Anglii, Portugalsku a východní Evropě jsou závislé na pobočkách firem, jejichž řídicí centra jsou umístěna jinde.
- Program ESPON svým zaměřením na pět geografických úrovní a na funkční závislosti mezi nimi navzájem poskytuje důkazy a nápady, které mohou podnítit lokálně zaměřené akce na implementaci strategie ekonomické obnovy, která je vytyčená ve strategii Evropa 2020.

Strategie Evropa 2020 vytyčuje cestu k ekonomické obnově EU. Ekonomický růst se odehrává v dílčích územích. Celkový hospodářský výkon Evropy je souhrnem nespočtu rozhodnutí a akcí firem, které jsou rozmístěny po celém kontinentu. V každém případě firma vždy do jisté míry závisí na územních podmínkách, jakými jsou dopravní spojení nebo lokální pracovní síly. Akce veřejných institucí vytvářejí významný kontext pro rozvoj a růst. Například zpráva Barca Report uvádí, že kritická rozhodnutí týkající se městských aglomerací jsou často přijímána na základě velmi omezeného rozsahu informací o tom, zda aglomerace zvyšuje nebo snižuje efektivitu a zda by tedy měla být podpořena nebo omezena. To jsou přesně typy rozhodnutí, kde by program ESPON obecně a tato zpráva konkrétně měly přispět k bohatšímu a širšímu pochopení. Týká se to nejenom evropské úrovně, ale i úrovní národních, regionálních a lokálních.

Tato souhrnná zpráva ESPON si klade za cíl přispět k otevřenému procesu učení se a sdílení poznatků. Opomenutí konfliktních priorit s úmyslem zajistit kompromis představuje politický model, který je s velkou pravděpodobností odsouzen ve své implementační fázi ke krachu. S dnešními omezenými rozpočty očekávají občané EU za své peníze hodnotu. To znamená, že územní strategie a strategie obnovy musejí být integrovány tak, aby se ubíraly stejným směrem. A proto, i když jsou makroekonomické výzvy v celé Evropě velmi rozšířené, je třeba využít lokálně zaměřených přístupů ke spojení a mobilizaci místně unikátních zdrojů a statků.

I. Lokálně zaměřená tvorba politiky

„Lokálně zaměřená politika je dlouhodobou strategií, která má za cíl vypořádat se s přetrvávajícím podvyžitím potenciálu určitých míst a redukcí existujících sociálních vyloučení, a to prostřednictvím externích zásahů a multiúrovňové správy. Propaguje dodávku integrovaného zboží a služeb a spouští institucionální změny.

V lokálně zaměřené politice se veřejné zásahy spoléhají na znalost místních podmínek, jsou ověřitelné a jsou předkládány k podrobnému přezkoumání, přičemž se berou v úvahu souvislosti mezi jednotlivými místy. [...] tato strategie je lepší než strategie alternativní, které nemají své územní zaměření explicitně vyjádřeno, které je dokonce skrývají za zástěnu prostorové, jednostranně prohlašované slepoty, které nejsou schopny integrovat služby a které buď předpokládají, že stát to ví nejlépe, nebo spoléhají na volby a cesty, které určuje několik soukromých činitelů. Ponaučení z nedávné krize jenom posiluje tyto argumenty.“
Barca Report.

Sektorové politiky a programy, které nejsou plně koordinovány s ostatními politickými cíli, jsou nákladným luxusem, který si Evropa již nemůže dovolit. Synergie mezi různými politikami nejsou náhodnými „třešničkami na dortu“, jsou to zásadní stavební kameny k lepší budoucnosti. Výsledky programu ESPON mohou pomoci zapojit strategii Evropa 2020 do regionální reality a tvrdých politických rozhodnutí na všech úrovních. Tato zpráva se snaží tento proces zahájit. Ostatní subjekty se přidají, jakmile bude k dispozici více poznatků z výzkumů a analýz programu ESPON.

V první polovině roku 2011 se očekává přijetí revidované Územní agendy Evropy. Agenda vytyčí aktuální územní priority a bude usilovat o dialog se sektorovými politikami. Proto je důležitým doplňkem ke strategii Evropa 2020; právě tím, že bude definovat územní rozměry obnovy po hospodářském útlumu. Výstupy programu ESPON jsou především důležité pro členské státy a komisi při tvorbě Územní agendy, která má za cíl posílit spolupráci mezi ministry EU odpovědnými za územní soudržnost a upevnit kooperaci s Evropskou komisí.

Program ESPON je zdrojem, který mohou používat tvůrci politiky na všech úrovních. Na úrovni EU poskytuje svědectví o regionálním rozvoji a disproporcích na evropském území. Tyto informace jsou klíčovým vstupem pro politiku soudržnosti EU a efektivní využívání strukturálních fondů. Akce v oblasti územní soudržnosti vyžadují pochopení evropských územních struktur a především způsobů, jakými lze územní statky mobilizovat, vylepšit a udržet. Výzkum v rámci programu ESPON představuje zásadní vstup tohoto procesu.

Program ESPON se specializuje na územní data, výzkum, analýzy a scénáře. Podporuje provádění politiky prostřednictvím projektů Aplikovaného výzkumu a pokrývá 31 zemí (i více). Provádí také Cílené analýzy, snaží se velmi podrobně zkoumat regiony a poskytuje konkrétní podporu v oblastech témat nominovaných regionálními zainteresovanými subjekty.

II. Program ESPON 2013

Program ESPON 2013 byl přijat Evropskou komisí v listopadu 2007 jako program v rámci cíle Evropské územní spolupráce. Vychází z úspěšného programu ESPON z let 2000–2006. Data a analýzy programu ESPON pokrývají všechny členské státy EU rozšířené o partnerské země, jakými jsou Island, Lichtenštejnsko, Norsko a Švýcarsko. Do maximální možné míry jsou připravována data i pro oblast západního Balkánu a pro Turecko. Data programu ESPON zahrnují regiony a města Evropy a umožňují zviditelnit a srovnávat rozvoj v evropském měřítku. Výzkum je prováděn nadnárodními skupinami výzkumných pracovníků a specialistů, kterým jsou zadávány úkoly prostřednictvím otevřených nabídkových řízení.

Posláním programu ESPON 2013 je: „Podpora rozvoje politik ve vztahu k cíli územní soudržnosti a harmonického rozvoje evropského prostoru prostřednictvím (1) poskytování srovnatelných informací, důkazů a zkušeností, analýz a scénářů týkajících se územní dynamiky a (2) odhalování územních hodnot a potenciálů pro rozvoj regionů a větších území, což přispívá k evropské konkurenceschopnosti, územní spolupráci a k udržitelnému a vyváženému rozvoji.“

Akce v rámci programu jsou různé, ale silně provázané navzájem. Jedná se o:

- Aplikovaný výzkum v oblasti témat evropské územní dynamiky, který poskytuje vědecká fakta a poznatky v rámci celé Evropy na úrovni regionů a měst. Tyto výsledky umožňují vyhodnotit silné a slabé stránky jednotlivých regionů a měst pomocí evropských srovnání a komparativních ukazatelů.
- Cílené analýzy využívající výsledky programu ESPON v praxi. Zainteresované subjekty (tzv. stakeholders) identifikují problémy daného území, které jsou vhodné pro výzkum. Program ESPON poskytuje tým specialistů, kteří provádějí analýzy a úzce spolupracují s danými zainteresovanými subjekty. Tito stakeholderi potom využijí výsledků k formulování a implementaci politik.
- Vědecké platformy, které představují základní prvek znalostní báze vytvářené programem ESPON. Je to především databáze ESPON, která se zabývá územními ukazateli a monitorováním, stejně jako nástroji souvisejícími s územními analýzami, typologiemi, modelováním a aktualizací statistik.
- Kapitalizace výsledků ESPON, včetně jejich distribuce realizované formou seminářů a setkání pracovních skupin, které jsou pravidelně organizovány. Všechny členské země programu ESPON mají navíc svoje národní kontaktní místa, která společně vytvářejí síť šířící poznatky ESPON a pomáhají uživatelům.

Více informací o programu ESPON můžete nalézt na adrese www.espon.eu.

Poskytováním podkladů a argumentů, které podporují tvorbu a implementaci politiky využitelné v praxi, mohou být výsledky programu ESPON interpretovány na různých geografických úrovních. To znamená, že výsledky mohou být diskutovány např. na globální, evropské, makroregionální (nadmárodní), národní, regionální a subregionální úrovni.

Demografické změny mají zásadní význam pro podnikatele i politiky na všech úrovních. Mapy populačního růstu ukazují, že v globální nebo v územní perspektivě měla Evropa v letech 2001–2006 zanedbatelně malý populační nárůst, ačkoliv v sousedních oblastech na východě jsou tato čísla obecně ještě nižší. Naopak v oblastech na jihu jsou tyto hodnoty daleko vyšší. Tento fakt s sebou nese důsledky v souvislosti s migrační politikou na úrovni EU a se vztahy Evropské unie s jejími sousedy.

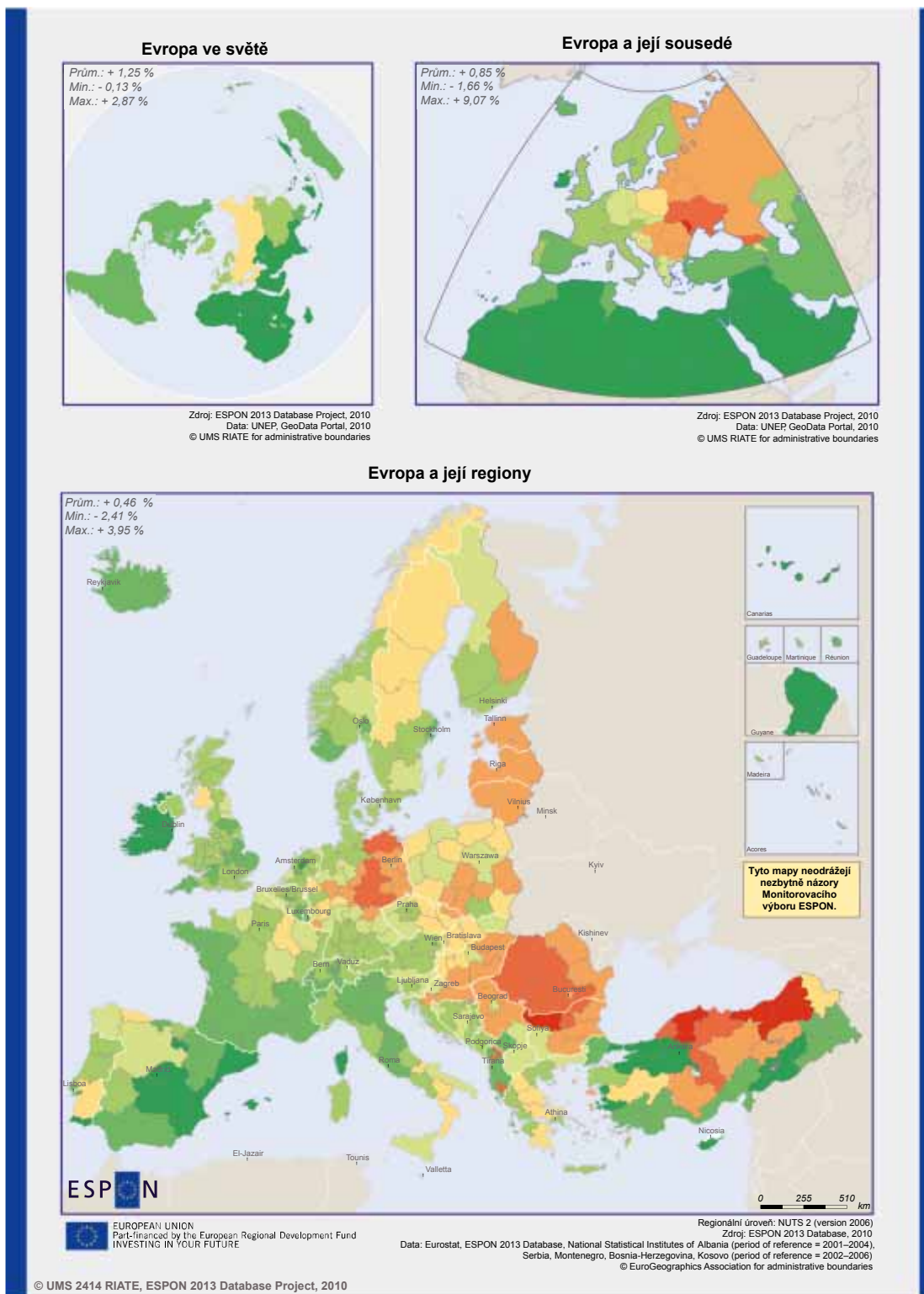
Evropská perspektiva – obvykle mapovaná jako úroveň NUTS 2 a v některých případech jako NUTS 3 – nabízí daleko podrobnější obraz. Důkazem jsou rozdíly mezi jádrem a severními a východními oblastmi prostoru ESPON. Tam budou politici s největší pravděpodobností velmi znepokojeni detailním pohledem na skutečnost, že sousední regiony vykazují výrazně odlišné hodnoty růstu.

Makroregionální úroveň nabízí ještě podrobnější náhled, protože je mapována ve většině případů na úrovni NUTS 3, v některých případech dokonce ještě podrobněji. Mapa podunajské oblasti ukazuje, že nejenom mezi severem a jihem makroregionu, ale i mezi urbanizovanými centry a jejich zázemím existují velké rozdíly.

V celosvětové analýze a v analýze Evropy a jejího okolí jsou použita národní čísla a je možné provádět srovnání mezi zeměmi Evropy i v rámci širokého územního kontextu. Například Irsko a Španělsko zaznamenaly silný populační nárůst ve srovnání s jinými evropskými zeměmi. Tvůrci politik na národní úrovni se mohou poučit, jak k tomu došlo a jaké jsou s tím spojeny dopady.

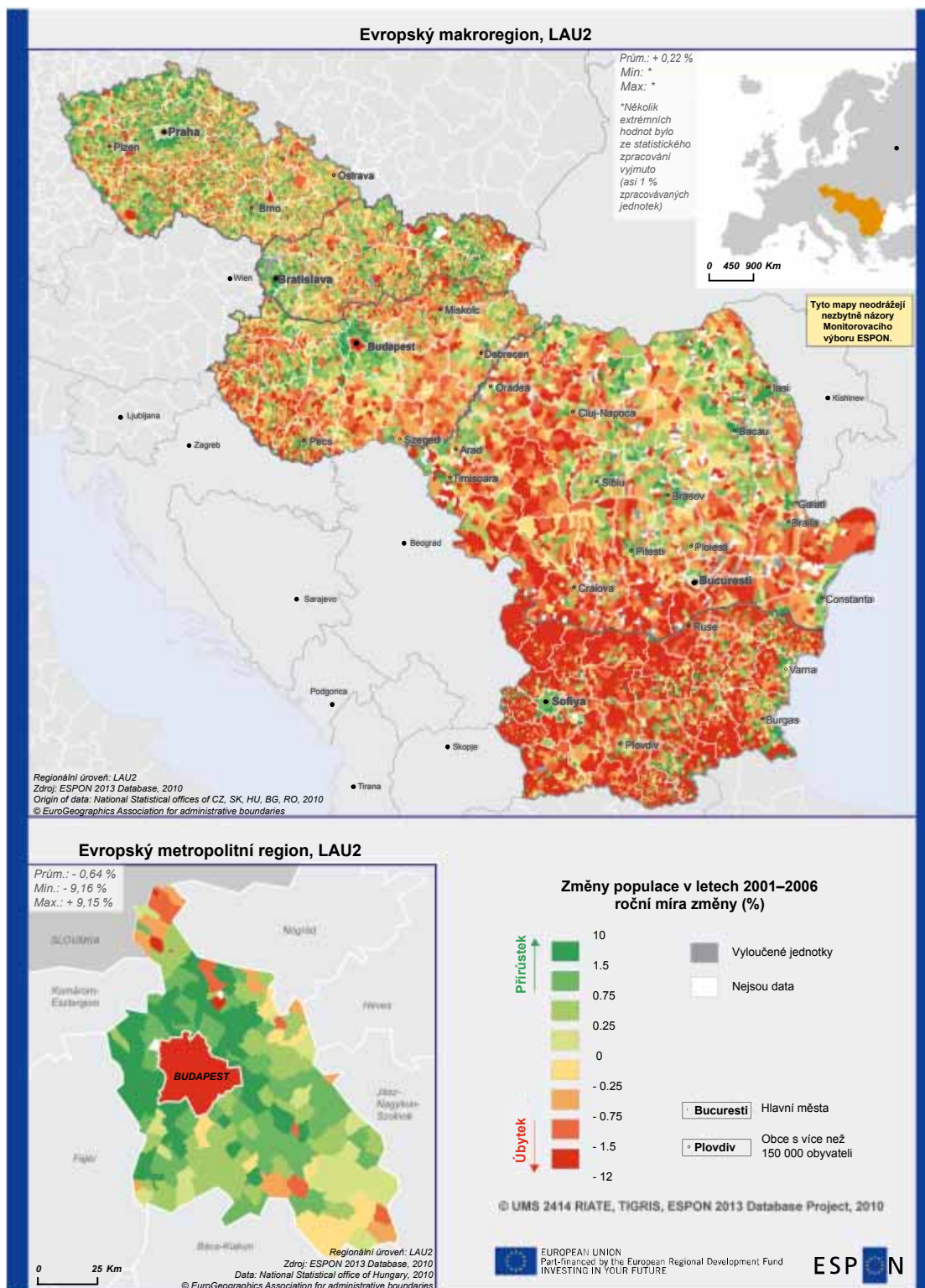
Na regionální a lokální úrovni – mapováno na úrovni LAU 2 nebo 3 – ukazují mapy, jak je jednotlivý region klasifikován z evropské perspektivy, jak si stojí ve srovnání se sousedními regiony, nebo z pohledu makroregionální či národní perspektivy. V některých případech mapy umožňují zachytit a provádět také závěry na subregionální úrovni.

Mapa 1.1 Ilustrace víceúrovňového přístupu: Nárůst populace, 2001–2006

Mapa 1.2 Ilustrace víceúrovňového přístupu: Nárůst populace, 2001–2006

Zpráva je založena na studiích prováděných v rámci programu ESPON 2013, které byly dostupné v létě předchozího roku. Tyto studie zahrnují témata, jakými jsou demografický vývoj, venkovské oblasti, změny klimatu, města, energie, územní dopady, stejně jako cílené analýzy týkající se ekonomik aglomerací, územní diverzity, ostrovů, konvergence regionů a prostorových scénářů. S postupným vývojem programu do roku 2013 bude publikováno stále více výsledků projektů Aplikovaného výzkumu, Cílených analýz a Vědeckých platforem. Kompletní seznam aktuálních i budoucích studií lze najít na konci této zprávy, nebo na adrese www.espon.eu.

Vlastností programu ESPON je skutečnost, že aplikovaný výzkum a analytické práce probíhají na pěti úrovních. Pro efektivní územní politiku a propojený svět jsou tyto úrovně nyní důležité. Jedná se o úrovně:

- globální, Evropa a okolí,
- evropská,
- makroregionální,
- národní,
- regionální a lokální.

Výstupy a poznatky programu ESPON pokrývající široké spektrum témat jenom dokazují, jak různorodá jsou města a regiony v Evropě, a naznačují, jak tuto diverzitu využít a přeměnit na silnou stránku ve prospěch hospodářské obnovy a udržitelného rozvoje. Proto je tato zpráva strukturována tak, aby vyzdvihla územní diverzitu s ohledem na:

- hospodářsky silná, rozumná a propojená místa v Evropě, která jsou vnímána jako motory rozvoje a růstu (kapitola 2);
- soudržnost a inkluzi jako klíčový územní cíl, který musí být součástí strategie obnovy (kapitola 3);
- dimenzi udržitelnosti regionální stability, flexibility a obnovy, rozumné využití územních statků, lidských a přírodních zdrojů tak, aby nebyly narušeny možnosti jejich využití a rozvoje pro příští generace (kapitola 4).

Tyto tři aspekty společně formulují územní dimenzi tří cest růstu, které nastiňuje strategie Evropa 2020: rozumný, udržitelný a inkluzivní rozvoj. Rozumný růst znamená rozvoj ekonomiky na základě znalostí a inovací. Udržitelný rozvoj znamená podporu a propagaci zdrojově efektivnější, zelenější a konkurenceschopnější ekonomiky. Inkluzivní růst se dívá na Evropu jako na kontinent s vysokou zaměstnaností, která vede k ekonomické, sociální a územní soudržnosti.

Územní přístup ukazuje, že obnova neznamena návrat Evropy ke stavu v roce 2007. Program ESPON povzbuzuje dlouhodobé koncepce a úvahy o nových ekonomických příležitostech a způsobech posílení konkurenceschopnosti Evropy. Zároveň však také upozorňuje na stárnoucí Evropu ve světě s nedostatkem energie a jiných zdrojů, s větším rizikem výskytu extrémního počasí a změn klimatu. Ukazuje, jakým způsobem se mění města procesem metropolizace a nových správních struktur, ale zároveň také rozpoznává ekonomické síly a tržní příležitosti, které se objevují v Asii a v zemích na jižní polokouli, jakými jsou Brazílie nebo Jihoafrická republika.

Proto také závěrečná kapitola 5 vyzývá tvůrce politiky a ostatní čtenáře, aby využili poznatky programu ESPON a sledovali je z hlediska pětiúrovňové perspektivy (viz výše), což vytvoří územní přístup k realizaci akce.

III. Vybrané charakteristiky prostoru ESPON

Prostor ESPON zahrnuje 31 zemí, tj. Belgii, Bulharsko, Českou republiku, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francii, Irsko, Island, Itálii, Kypr, Lotyšsko, Lichtenštejnsko, Litvu, Lucembursko, Maďarsko, Maltu, Německo, Nizozemí, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Řecko, Slovensko, Slovinsko, Spojené království, Španělsko, Švédsko a Švýcarsko.

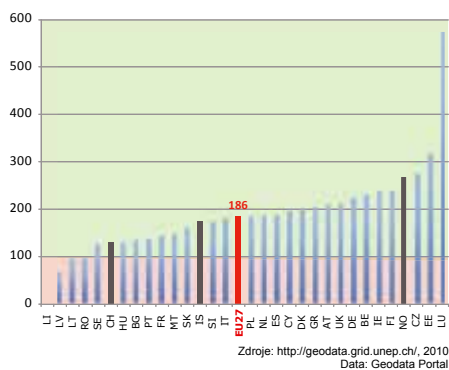
V roce 2005 bylo v prostoru ESPON vytvořeno 27 % světového HDP. Nejvyšší HDP na obyvatele je v Lichtenštejnsku, nejnižší v Bulharsku.

V tomtéž roce bylo 14 % světových emisí CO₂ vyprodukováno v prostoru ESPON, přičemž nejvyšší hodnoty dosáhlo Lucembursko (částečně vlivem značné benzínové turistiky), nejnižší hodnotu emisí na obyvatele mělo Lichtenštejnsko.

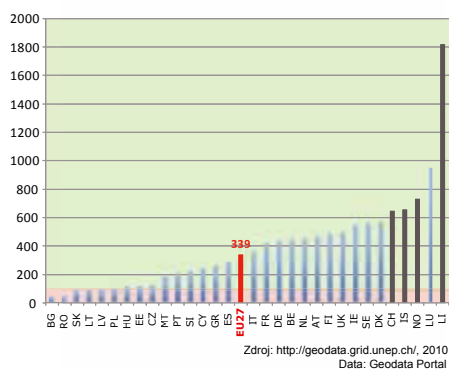
8 % celkové světové populace a 4 % mladé světové populace (ve věku 0–14 let) žilo v roce 2005 v prostoru ESPON. Na Islandu je podíl mladé populace vyšší než v jiných zemích prostoru ESPON, v Bulharsku je naopak toto skóre nejmenší.

V roce 2005 se 12 % světových urbanizovaných oblastí nacházelo v prostoru ESPON, přičemž tento prostor představoval 4 % globální rozlohy pevnin. Nejvyšší podíl urbanizovaných oblastí na celkové rozloze země má ve srovnání s ostatními zeměmi prostoru ESPON Malta, nejnižší podíl je na Islandu.

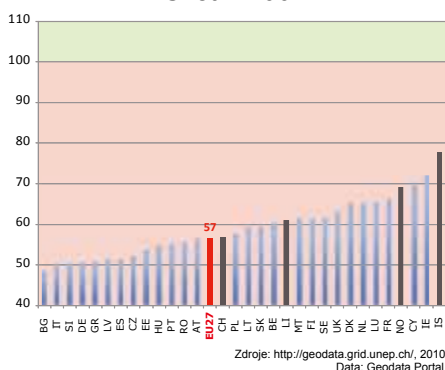
Emise CO₂ na obyvatele
v r. 2005
Svět = 100

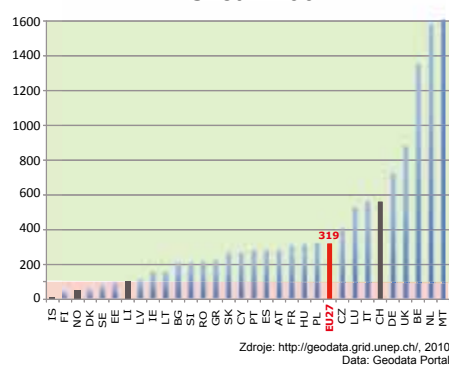
HDP na obyvatele
v r. 2005
Svět = 100

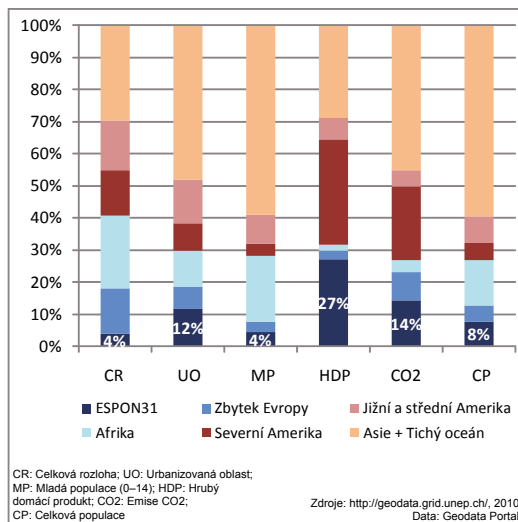
Podíl mladé populace
(0-14 let), v r. 2005
Svět = 100

Podíl urbanizovaných
oblastí, v r. 2005
Svět = 100

Charakteristiky prostoru ESPON ve světě pro 6 vybraných ukazatelů, v r. 2005

1.1 Jakým způsobem ovlivnila krize nezaměstnanost v Evropě?

Efektivní územní politiky jsou nezbytné k tomu, aby se Evropa v dnešním nejistém světě stala stabilnější a odolnější. Období před rokem 2008, tj. počátkem globálních, finančních a hospodářských výkyvů, bylo charakteristické historickými úspěchy v Evropě. EU se rozrostla na 27 členských států. Byl vytvořen bezcelní trh o síle asi 500 milionů lidí. 16 zeměmi byla přijata jednotná měna Euro. Evropské regiony a podniky se staly součástí stále více se globalizujícího světa. Zatímco rozšiřování prohlubovalo rozdíly v životní úrovni v rámci EU, územní politiky zaměřené na vytváření rovnováhy a polycentrického vývoje rozdíly mezi regiony smazávaly.

I když byly ekonomickou krizí postiženy všechny evropské země, dopady již rovnoměrné nebyly. Silný nárůst nezaměstnanosti zasáhl pobaltské státy. Stejně tak Irsko, Island a Španělsko, tři země, ve kterých se zdálo, že boom nemovitého majetku jde ruku v ruce s ekonomickým růstem, zkolabovaly. Naproti tomu dvě nejchudší země EU, Bulharsko a Rumunsko, byly postiženy nárůstem nezaměstnanosti daleko méně než například Spojené království, Kypr, Dánsko nebo Švédsko. Podobně měly v roce 2007 Estonsko, Litva, Lotyšsko, Irsko a Slovinsko zhruba stejnou míru nezaměstnanosti (asi 5 %), Slovinsko však nezaznamenalo zdaleka takové zhoršení stavu jako ostatní jmenované země.

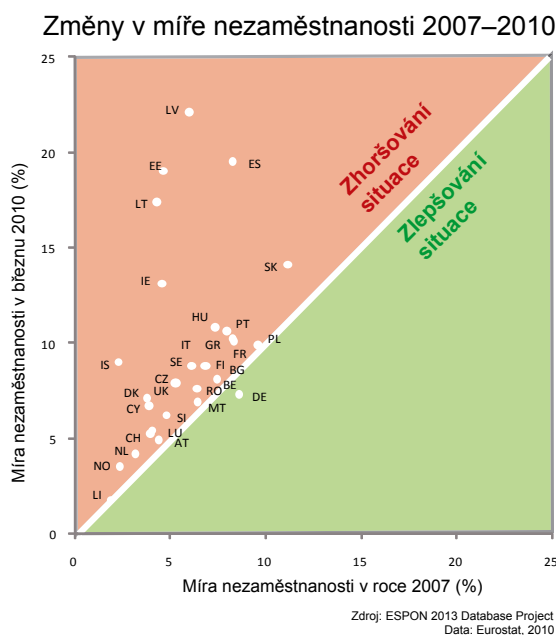
Některé z těchto rozdílů mohou být zdůvodněny rozdílnými makroekonomickými politikami národních vlád. Také složení národních a regionálních ekonomik může být jedním z vysvětlení. Evropské úspěchy v postupu směrem ke sjednocení zároveň vytvořily nová rizika tím, že se otevřely pracovní trhy a rozrostlo se poskytování služeb subjektům za hranicemi národního státu.

1.2 Globální souvislosti konkurence

Evropa zůstává bohatým kontinentem, vysněným cílem mnoha migrantů z jiných částí světa. Od roku 2008 však musí reagovat na „otřesy“, které pravděpodobně budou utvářet svět v následujících dekadách. Evropa, její občané a regiony se musí přizpůsobit změnám, které nejsou vyvolané, ani plně kontrolovatelné Evropskou unií, členskými státy, ani regionálními vládami.

Proto je důležité uvědomit si pozici strategie Evropa 2020 v jejím globálním a historickém kontextu. Strategie Evropa 2020 navrhuje, aby se EU soustředila na průmysl v oblasti špičkových technologií a na obory vyžadující vysokou kvalifikaci a aby rozpoznala rostoucí sílu nastupujících ekonomik v nízkých a středních úrovních technologie. Toky obchodních exportů jsou nejužitečnějším ukazatelem, který dokumentuje, jak se světové ekonomiky v průběhu posledního půlstoletí změnily. Měřením nejenom celkového objemu exportu, ale i jeho struktury dle typu produktů je možné ukázat, proč a jak proběhla změna umístění průmyslových aktivit v minulosti a jak by mohl vypadat pravděpodobný vývoj v budoucnu.

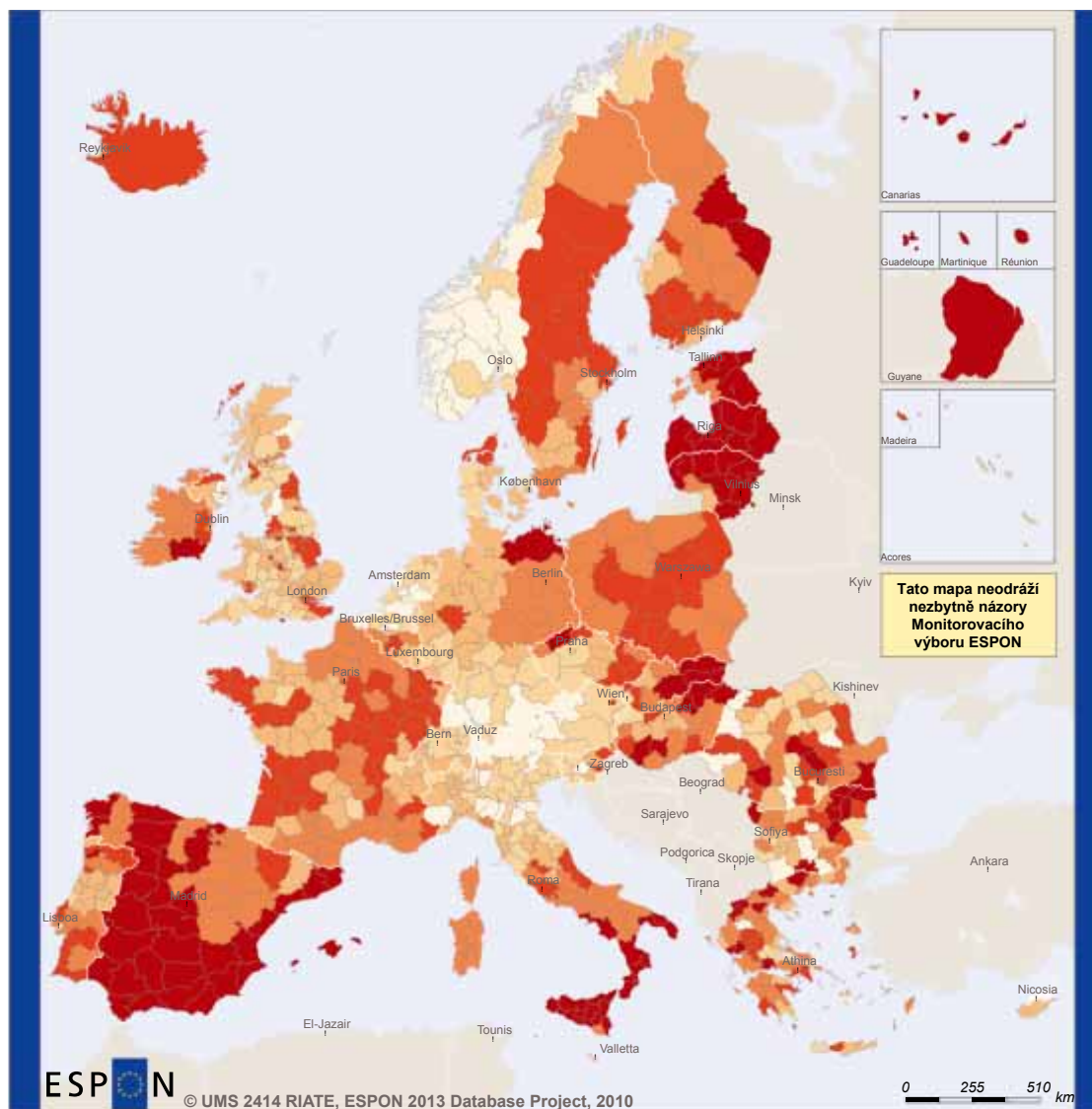
Na konci 60. let 20. století byl svět charakterizován jasným rozdělením na malý počet zemí s rozvinutou špičkovou technologií (USA, severozápadní Evropa, Japonsko) a většinu ostatních zemí, pro něž byl charakteristický export primárních produktů a surovin. Jen hrstka zemí náležela do mezikategorie s exportem textilu a elektroniky (Kanada, Indie, východní střední Evropa).

Graf reflektující národní (nikoliv regionální) úroveň ukazuje, jak se měnila nezaměstnanost mezi lety 2007 a 2010. Zatímco většina zemí je soustředěna v oblasti s relativně mírným zhoršováním situace, některé státy byly postiženy daleko více, zejména pobaltské republiky a Španělsko. Naproti tomu Polsko, Slovinsko, Rumunsko, Belgie, Malta, Rakousko a Lichtenštejnsko zaznamenaly v tomto období ve srovnání s většinou evropských zemí příznivý vývoj. Německo je jedinou zemí, ve které se situace v oblasti nezaměstnanosti v období 2007–2010 zlepšila.

Mapa ukazuje míru nezaměstnanosti v Evropě v březnu 2010 odhadovanou na základě národních podkladů. Většina evropských regionů má míru nezaměstnanosti vyšší než 6 %. Hodnoty do 10 % jsou běžné, ale existují i regiony, kde je míra nezaměstnanosti daleko vyšší. Tmavě červenou barvou je označena oblast sahající od 15 % až téměř po 50 %.

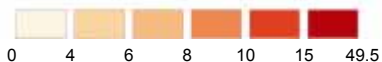
Mapa 2. Nezaměstnanost v Evropě, březen 2010

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Regionální úroveň: NUTS 2-3 (verze 2006)
Zdroj: Projekt Databáze ESPON 2013 (regionální hodnoty 2007 upravené NUTSO v březnu 2010)
Data: ESPON 2013 Database Project; 2009; Eurostat, 2010;
Secrétariat d'Etat à l'économie suisse, 2010; Statistics Iceland, 2010;
Landesverwaltung Liechtenstein, 2010
© EuroGeographics Association for administrative boundaries

Míra nezaměstnanosti (%)

Při pohledu na tuto mapu se zdá, že je Evropa v sevření oblastí s vysokou nezaměstnaností na východu, jihu a západu. Propojením oblastí s nejvyšší mírou nezaměstnanosti získáváme tvar písmene „U“, které probíhá od Švédska a Finska, přes pobaltské státy a východní Evropu, přibírá východní Německo (s velkými regionálními variacemi také Bulharsko a Rumunsko), pokračuje přes Řecko do jižní Itálie (vyhýbá se ale Kypru a Maltě) a jde zpět k severu přes Španělsko a Portugalsko, Francii, Valonsko a Irsko. Uvnitř této „podkovy“ jsou země, kterým se dosud nedařilo tak zle. Obecně se zdá, že nezaměstnanost se liší primárně podle země, nicméně existují i výrazné rozdíly uvnitř zemí.

Do poloviny osmdesátých let se tento obraz změnil. Existovalo méně ekonomik, které byly silně závislé na zemědělském exportu, vyskytovalo se ale daleko více ekonomik, které byly založeny na exportu energie jako následku eskalace globálních cen energií v letech sedmdesátých. Mnoho zemí s energetickým a nerostným bohatstvím však tyto zdroje pouze jednoduše exportovalo, aniž by vybudovalo svůj vlastní průmyslový sektor. Na druhé straně některé země s menším přírodním bohatstvím a velké rozvíjející se země (Brazílie, Čína, Indie) začaly rozvíjet průmysl. Nejprve textilní a později i elektronická odvětví.

Do začátku 21. století se stále zvětšovaly rozdíly mezi rozšířenou skupinou zemí, které především exportují energii a nerostné suroviny, a skupinou industrializovaných zemí, do kterých patří stále více nově se rozvíjejících zemí. Industriální jádro ze šedesátých let stojí nyní jasně v pozici konkurence vůči novým průmyslovým ekonomikám, které nyní také směřují k technologicky vyspělejším odvětvím. Tyto nové průmyslové země zaujímají čím dál větší podíl na světovém obchodu a stále více také rozvíjejí obchod mezi sebou navzájem, nikoli s původními centry světové industriální ekonomiky.

Existuje zajímavý rozdíl mezi zeměmi EU27 a Japonskem nebo USA. V Asii nebo Americe se proces industrializace rozšířil do sousedních zemí, jakými jsou Mexiko, Brazílie, Čína, Indie a Korea. Některé jsou nyní konkurenceschopnými globálními hráči. A ačkoliv si tyto státy vzájemně konkurují, jsou také regionálními partnery a podporují rozvoj ve starých jádrech.

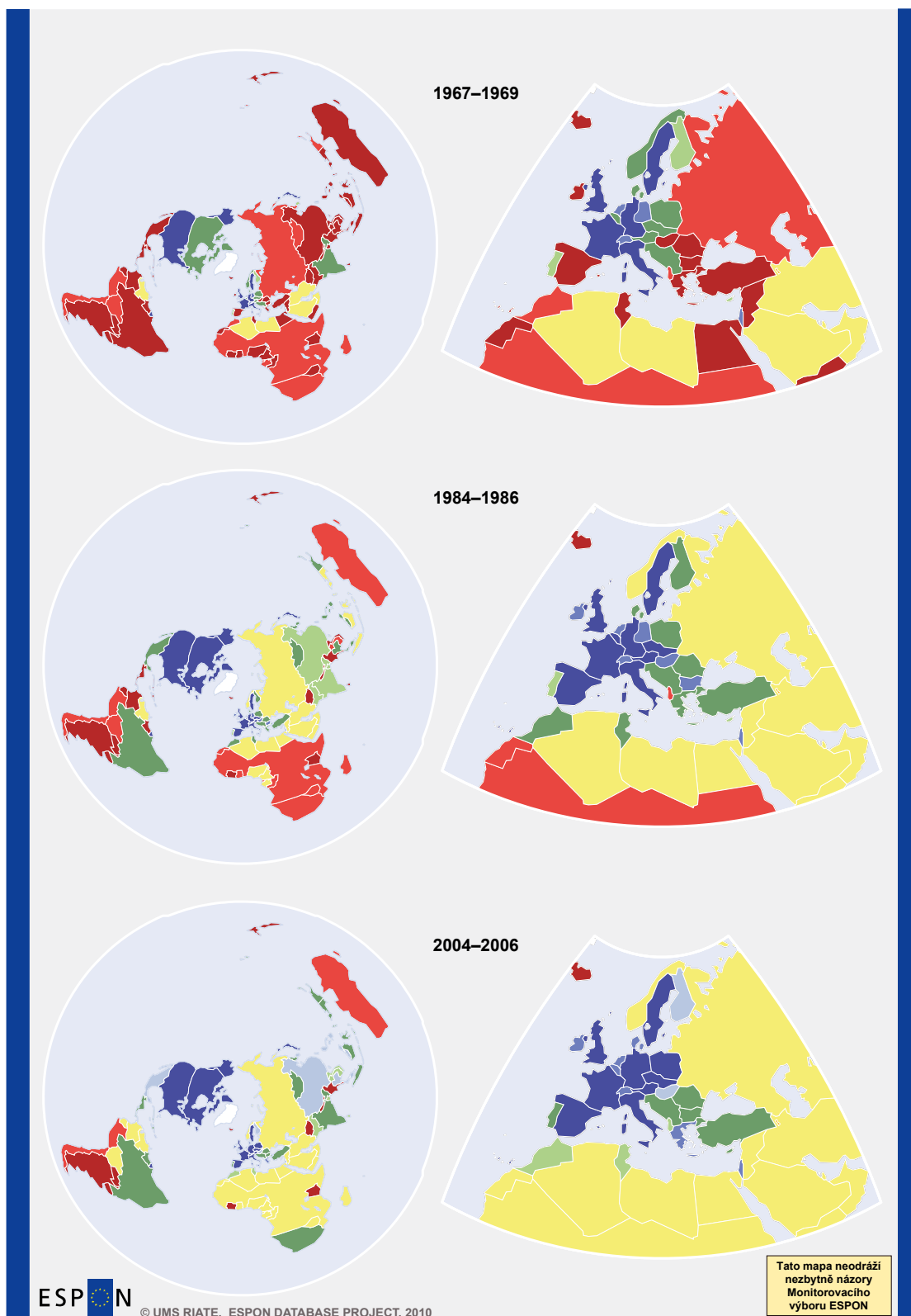
V Evropě integrovala EU do své ekonomiky nové členské státy. Tímto krokem posílila vlastní pozici a na druhou stranu nedovolila nově přistoupivším zemím růst individuálně. Velkou konkurenci pro unii představují státy sousedící s EU: Rusko, Turecko, Tunisko a Maroko.

Vnější okruh zemí ale stále trpí nízkou industrializací a exportuje především energii a primární produkty. Toto se týká jak východu (Rusko, centrální Asie), tak jihu (Afrika). Tato specifická situace je pro EU skutečnou výzvou, protože tyto oblasti nejsou integrovány průmyslovými vazbami.

Místo toho podléhají vlivu jiných center v ostatních částech světa, která hledají energii a primární zdroje. Například Čína si zajišťuje mnoha kontrakty dlouhodobý přístup k nerostnému bohatství Afriky. Proto musí rozumná rozvojová strategie EU zohledňovat územní vztahy, konkurenceschopnost a stabilitu, a to z krátkodobého i dlouhodobého hlediska.

Evropská města a metropolitní regiony zaujímají v globální ekonomice svoje pevné místo. Více než polovina celkových globálních spojení mezi nadnárodními společnostmi a jejich pobočkami se odehrává v Evropě buď v rámci jedné země, nebo mezi dvěma zeměmi Evropy. Tento vysoký podíl je vysvětlitelný evropskou historií individuálních národních států. Znamená to, že evropský průmyslový systém je daleko komplexnější než systémy Asie nebo severní Ameriky. Tváří v tvář globalizaci si mnohá evropská města mezi sebou vyvinula silnou síť vazeb, od nejmenších měst až po největší metropole.

Mapa 3. Typologie exportních profilů zemí, 1967–2006

ESPON

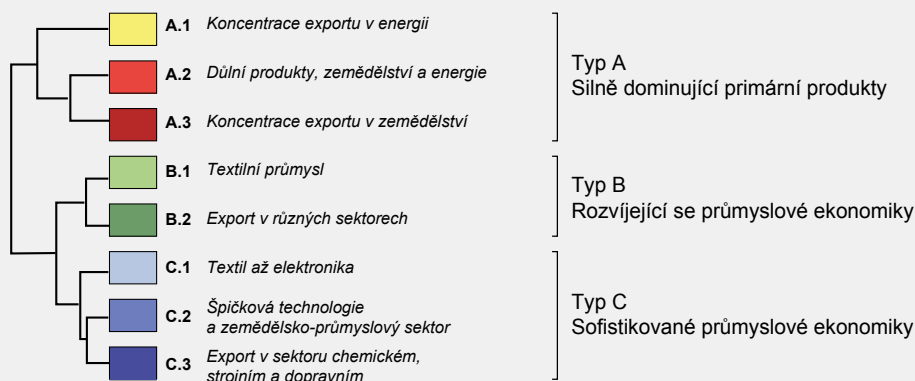
© UMS RIATE, ESPON DATABASE PROJECT, 2010

Tato mapa neodrží
nezbytné názory
Monitorovacího
výboru ESPON

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Zdroj: EUROROADMAP, Visions of Europe in the World (FP7), 2010
Data: CHELEM 2010
© UMS RIATE for administrative boundaries

Legenda: Typologie exportních profilů zemí, 2004–2006

	ENE	MIN	AGR	TEX	ELE	CHE	MAC	TRA
A.1	76%	6%	9%	4%	1%	3%	1%	1%
A.2	12%	42%	34%	5%	1%	3%	2%	1%
A.3	9%	8%	67%	9%	1%	4%	2%	1%
B.1	4%	5%	15%	58%	7%	5%	4%	1%
B.2	8%	17%	20%	24%	9%	8%	9%	7%
C.2	8%	5%	5%	14%	41%	9%	11%	7%
C.2	5%	8%	17%	12%	13%	23%	18%	4%
C.3	4%	10%	9%	14%	13%	12%	19%	17%

Typologie produktů (odvozená od CHELEM)

- (1) ENERGIE (ENE): Uhlí (IA), ropa (IB), zemní plyn (IC), koks (IG), rafinované ropné produkty (IH), elektřina (II)
- (2) NEROSTNÉ SUROVINY A MEZIPRODUKTY (MIN): Cement (BA), keramika (BB), sklo (BC), železo a ocel (CA), neželezné kovy (CC), železné rudy (HA), neželezné rudy (HB), nepracované minerály (HC)
- (3) ZEMĚDĚLSTVÍ A POTRAVINY (AGR): Obilniny (JA), jiné zemědělské produkty určené ke spotřebě (JB), zemědělské produkty neurčené ke spotřebě (JC), obilné produkty (KA), tuky (KB), maso (KC), konzervované maso/ryby (KD), konzervované ovoce (KE), cukr (KF), krmivo pro zvířata (KG), nápoje (KH), zpracovaný tabák (KI)
- (4) TEXTIL A OBLEČENÍ (TEX): Tkaniny z příze (DA), oblečení (DB), pletené výrobky (DC), koberce (DD), kůže (DE), dřevěné doplňky (EA), nábytek (EB), papír (EC), tiskoviny (ED), různé výrobky (EE)
- (5) ELEKTRINA A ELEKTRONIKA (ELE): Elektronické součástky (FL), spotřební elektronika (FM), telekomunikační vybavení (FN), počítačové vybavení (FO), domácí elektrické spotřebiče (FP), elektrické vybavení (FQ), elektrické přístroje (FR)
- (6) STROJE A VYBAVENÍ (MAC): Různé strojní části (FB), motory (FC), zemědělská technika (FD), obráběcí stroje (FE), stavební stroje (FF), specializované stroje (FG), zbraně (FH), přesné nástroje (FI), hodinářské produkty (FJ), optika (FK)
- (7) DOPRAVA (TRA): Části dopravních prostředků (FS), automobily, motocykly, kola (FA), komerční dopravní prostředky (FU), lodě (FV), aeronautika (FW)
- (8) CHEMIKÁLIE A BIOTECHNOLOGIE (CHE): Základní anorganické chemikálie (GA), hnojiva (GB), základní organické chemikálie (GC), barvy a nátěry (GD), kosmetické přípravky (GE), léčiva (GF), plasty (GG), plastové výrobky (GH), gumové výrobky (včetně pneumatik) (GI)
- (9) RÚZNÉ (MIS): Šperky a umělecké předměty (NA), nepeněžní zlato (NB), blíže neurčené výrobky (NV)

© UMS RIATE, ESPON DATABASE PROJECT, 2010

Mapy jsou zpracovány podle dat z 82 zemí, případně jejich skupin. Export je dělen do 8 širokých skupin produktů a je analyzována měnící se struktura exportu dané země. Statistickými metodami jsou potom podobné země seskupeny. Ve výsledku je vidět, kdy se země posunula z jedné struktury exportu do druhé. Nakonec tak vznikly 3 typy a 8 podkategorií.

- Typ A je charakterizován zeměmi, kde exportu silně dominují primární produkty. Takové ekonomiky jsou citlivé na výkyvy ve světových cenách komodit a je u nich pravděpodobné, že budou podle toho vykazovat úspěchy i neúspěchy. Země s koncentrací exportu v energetice (A.1) nebo v zemědělství (C.1) jsou těmito výkyvy cen ovlivněny nejvíce, protože ceny komodit na světových trzích neustále kolísají. Země, které kombinují důlní produkty se zemědělstvím nebo energií (A.2), jsou méně zranitelné, protože i když se jednomu sektoru nedaří, sektor druhý může stále těžit z dobrých světových cen.
- Typ B je charakterizován nastupujícími průmyslovými ekonomikami, které se zaměřují na sektory s nízkou technologickou úrovní. Země bez energií nebo nerostného bohatství typicky rozvíjejí v prvním kroku industrializace textilní průmysl (B.1). Země s větším přírodním bohatstvím mohou rozvíjet vyváženější strukturu s exportem v různých sektorech (B.2).
- Typ C indikuje sofistikovanější průmyslové ekonomiky se špičkovou technologií a s narůstajícím podílem exportu chemikálií, strojů a dopravních prostředků (C.3). V některých případech mohou země kombinovat špičkovou technologii s důležitým zemědělsko-průmyslovým sektorem (C.2).

Rozvoj EU napomohl reorganizacím a fúzím společností, což jim umožnilo vytvořit dostatečnou velikost pro to, aby byly evropsky a globálně konkurenceschopné. To je obzvláště patrné v Londýně a Spojeném království. 64 % poboček firem v Londýně je ovládáno místně, což znamená, že jsou vlastněny podniky, které mají centrální sídlo v Londýně. Tato hodnota je dokonce ještě vyšší ve městech severní Anglie, jakými jsou Leeds (75 %) nebo Middlesborough, města, ve kterých převažuje chemický průmysl (84 %).

Tak vysoké hodnoty místní závislosti jsou udržitelné, dokud místní mateřské společnosti prosperují. Dokonce i v těžkých dobách obtíže spojené s přemístěním mezinárodních centrál společností zaručují těmto regionům menší zranitelnost než městským regionům, které spoléhají na pobočky firem kontrolovaných zvenčí. Tato situace se silně projevuje v Severním Irsku, Irsku, východní Evropě a mnoha provinčních městských regionech Španělska a Francie.

Londýn je finančním centrem globálního významu. To by mohlo být interpretováno jako velmi pozitivní efekt. Hloubka a složitost ekonomických vazeb v sobě skrývá více mechanismů, díky kterým je možné vhodně odolávat vnějším otřesům. Dále jsou zde také výhody přelévání znalostí, poznatků a myšlenek, které posilují inovace a jsou spojeny s velkými městskými ekonomikami. S tímto stavem kontrastuje situace ve východní Evropě. Tam městské regiony doháněly rozvoj zvyšováním komplexnosti svých produktivních systémů tím, že v nich byly zakládány pobočky cizích firem společně s nastupujícími místními podniky. Otevřenost, propojenost a závislost pobočky však s sebou nesou riziko dominového efektu v těžkých dobách, kdy otřesy zvenčí mohou narušit stabilitu tamní ekonomiky, která je pak méně schopná ovlivnit svůj vlastní osud. Se snahou Evropy překonat ekonomickou krizi vyvstává potřeba zachytit příležitosti lokální a globální propojitelnosti a zároveň zvládat s tím spojená rizika.

Územní dimenze se soustřeďuje na myšlenku vyváženého a polycentrického rozvoje. To v podstatě znamená, že by se žádná územní koncentrace ekonomických statků neměla stát v evropské/národní/regionální ekonomice příliš převažující. Jasným závěrem analýzy městských aglomerací a konkurenčních výhod je nicméně fakt, že dynamika tržní ekonomiky směřuje ke vzniku takových koncentrací.

Politiky regionálního rozvoje a politika soudržnosti EU proto potřebují vyzkoušet adekvátní formy intervencí, které umějí využít příležitostí i hrozeb územního rozvoje. Stejně jako je důležité přemýšlet o regionální konkurenceschopnosti a atraktivitě pro investice, je také zapotřebí prozíravě zvažovat regionální rizika, zranitelnosti a navrhovat struktury a mechanismy k vytvoření stability a odolnosti. Bude také třeba zohlednit pokračující diverzifikaci ekonomické základny, snižování odlivu z místní ekonomiky a pozitivní politiky pro podnikání zaměřené na stimulaci a udržení růstu lokálních podniků.

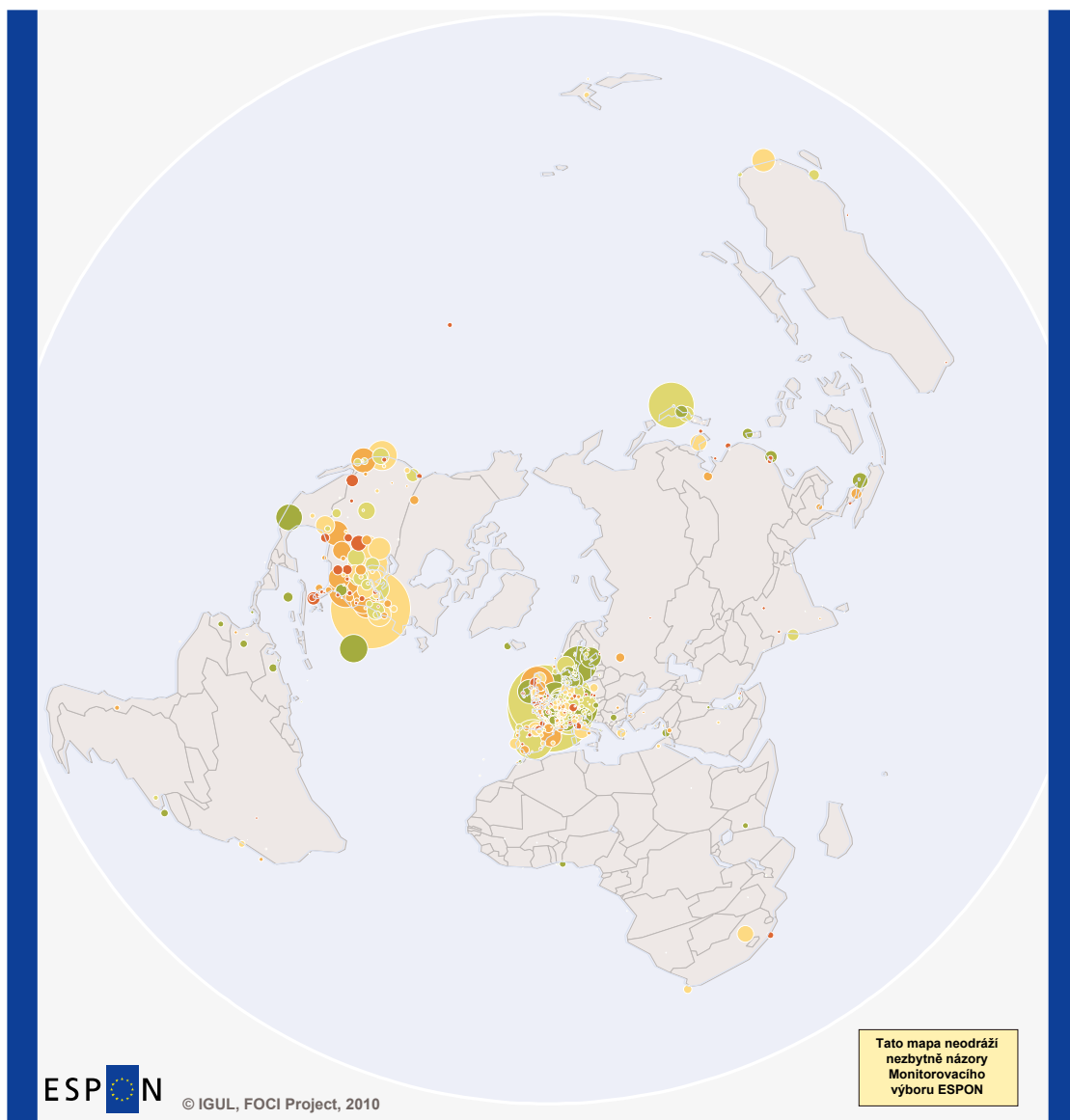
Výstavba může být způsobem rychlého přísunu investic do ekonomiky. Je ale důležité, aby byla spojena se statky dlouhodobé infrastruktury, které podpoří udržení rozvoje a sníží enviromentální rizika. Je zde nutný takový přístup, který je strategický a zároveň integrovaný tak, aby zajistil, že výhody takových investic budou maximalizovány a zužitkovány, přístup prostřednictvím dobře cílených intervencí v rámci územních statků daného města a regionu.

Následující mapy popisují hierarchii metropolitních regionů založenou na umístění nadnárodních korporací a jejich poboček.

Mapa světa vylučuje lokální spojení, kde vlastník a jeho pobočky jsou ve stejné metropolitní oblasti. Evropa je jedním ze tří globálních regionů s významnou koncentrací podniků, které jsou schopny určovat osud svých poboček. Dalšími dvěma regiony jsou USA a východní Asie. Stupeň územní koncentrace je více patrný v Evropě. Nicméně barvy ukazují, že v Evropě představují cizí pobočky menší z celkového počtu, než je tomu v Kalifornii, na východním pobřeží USA a v hlavních střediscích Asie. Japonsko a USA jsou zeměmi, ve kterých jsou mnohé firmy řízeny.

Mapa na straně 28 se zaměřuje na bilanci mezi pobočkami ve městě, které jsou ovládány místně (tj. přímo v tomto městě) a externě (tj. odjinud). Místa, která jsou schopná dominovat, jsou označena odstíny hnědé, zatímco města, jejichž ekonomika je charakterizována pobočkami firem vlastněných zvenčí, jsou zobrazena zeleně. Londýn a Paříž dominují již jen pouhým počtem poboček, které jsou řízeny v jiných místech (zobrazeno velikostí kruhů). Za povšimnutí stojí relativně dominantní pozice (tmavší odstíny zelené), kterou mají některá relativně malá hraniční města, jakými jsou Ženeva, Basilej, Terst a Arnhem. Můžeme jmenovat i jiná malá regionální města, která byla a jsou již dlouhou dobu centrem globálních společností (Lausanne/Nestle a Clermont Ferrand/Michelin). Naopak městské regiony v Irsku, Walesu, severní Anglii, Portugalsku a východní Evropě se zdají být velmi závislé na pobočkách.

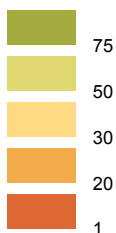
Mapa 4. Síť nadnárodních firem podle metropolitní oblasti, 1986–2006

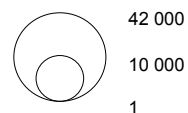
EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Zdroj: Rozenblat, IGUL, Lausanne, 2010
Data: ORBIS, BVD 2007
© UMS RIATE for administrative boundaries

Ovládání zahraničních poboček, 1986–2006*
(v procentech z celkového počtu ovládaných poboček, kromě místního řízení firmy)

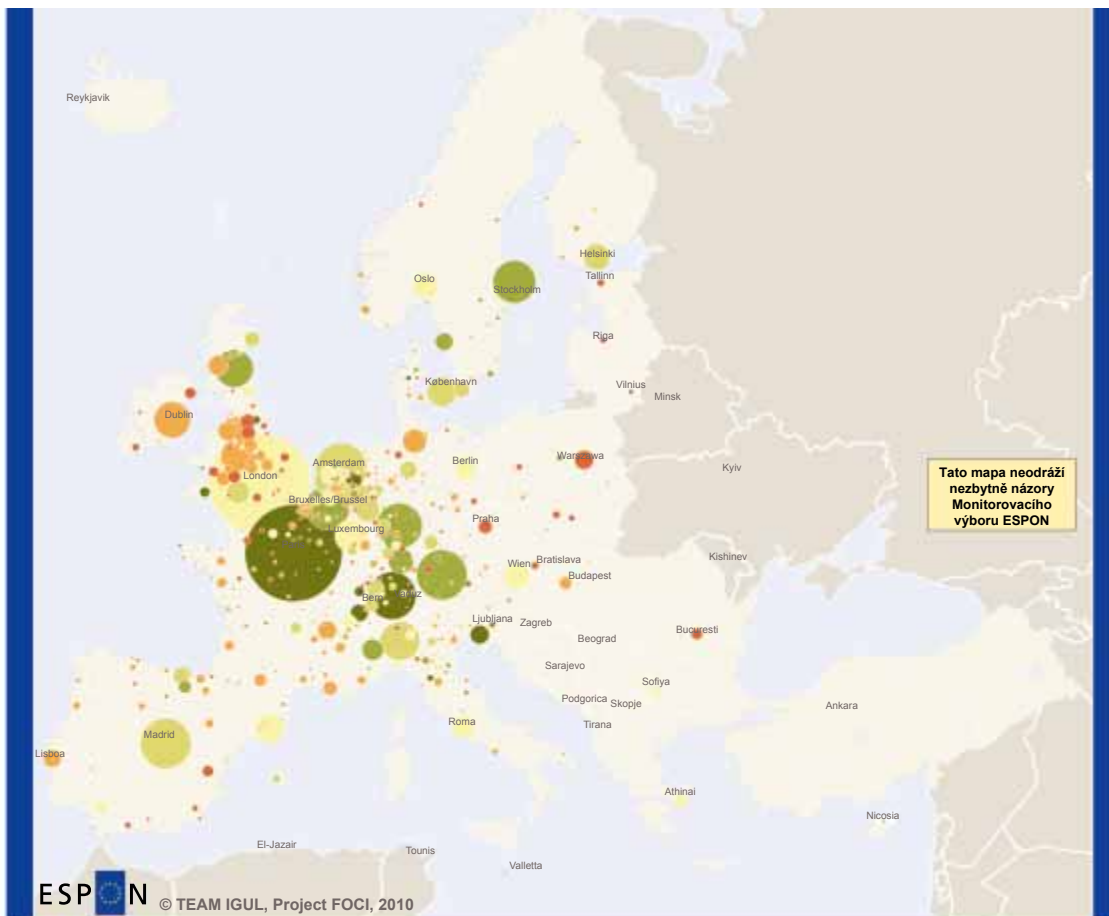

Celkový počet ovládaných poboček
(kromě místního řízení firmy)
podle metropolitní oblasti

* ze vzorku 600 000 přímých nebo nepřímých poboček ve světě patřících prvním 3 000 světovým nadnárodním společnostem

Mapa 5. Bilance interních a externích poboček podle funkční urbanizované oblasti, 1986–2006

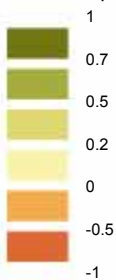

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

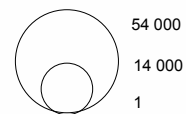
Level: FUA
Zdroj: Rozenblat, IGUL, Lausanne, 2010
Data: ORBIS, BVD 2007
© EuroGeographics Association for administrative boundaries

Ovládané pobočky - pobočky zvenčí

Ovládané pobočky + pobočky zvenčí

Ovládané pobočky + pobočky zvenčí podle funkční urbanizované oblasti* (kromě místních vazeb)

* ze vzorku 600 000 přímých nebo nepřímých poboček ve světě patřících prvním 3 000 světovým nadnárodním společnostem

1.3 Územní soudržnost

Konkurenceschopnost a soudržnost jsou z hlediska rozvoje Evropy vnímány jako navzájem se doplňující cíle, přičemž územní soudržnost zde plní roli jak cíle, tak prostředku. Inkluzivní růst obsahuje nejenom ekonomickou a sociální soudržnost, ale také soudržnost územní. Smlouva o fungování EU říká, že unie se má snažit o snižování rozdílů mezi úrovněmi rozvoje v různých regionech a o snižování zaostalosti regionů nejvíce znevýhodněných (článek 174). Podobně také Územní agenda vypracovaná v roce 2007 na základě mezivládní spolupráce členských států EU zdůrazňuje, že územní soudržnost je předpokladem pro dosažení udržitelného ekonomického rozvoje a pro implementaci soudržnosti sociální a ekonomické. Tyto aspekty budou dále zdůrazněny a revidovány v Územní agendě, která bude předložena v roce 2011.

V roce 2006 přijala Rada Evropy dokument Strategické pokyny společenství. Tyto pokyny říkají, že „propagace a podpora územní soudržnosti by měla být součástí úsilí, které by mělo celé unii zajistit možnost participace na tvorbě pracovních míst a růstu.“ Podobně i Strategické pokyny společenství pro rozvoj venkova zdůrazňují příspěvek, jaký mohou mít programy na podporu rozvoje EU k rozvíjené územní soudržnosti. Hospodářské podmínky 2010 tyto názory ještě více posilují. Síla spočívající v diverzitě podporuje myšlenku územní soudržnosti. V tomto úsilí nejde pouze o obnovu, ale i o cestu vyváženějšího a harmonického rozvoje.

„Vyváženější a udržitelný rozvoj, implicitně integrovaný v představě o územní soudržnosti, by mohl dosáhnout rovnoměrnějšího a udržitelného využití statků, přinést ekonomický užitek při menším přetížení a snížení tlaku na náklady, s přínosy pro životní prostředí a kvalitu života.“ Zelená kniha o územní soudržnosti.

Zelená kniha o územní soudržnosti podrobně rozebrala tři výzvy, které bylo nutné projednat. Tyto tři výzvy byly charakterizovány jako „Koncentrace, Spojení a Spolupráce“. Koncentrace je o překonávání překážek rozvoje zapříčiněných rozdíly v hustotě. Evropa je charakterizována mnoha malými a středními městy vedle velkých městských aglomerací, venkovských a periferních oblastí. Tato struktura určuje kvalitu života mnoha občanů. Ve velkých částech Evropy nejsou obyvatelé měst daleko od venkova, který často nabízí velmi kvalitní krajinu nebo jiné přitažlivé příležitosti k rekreaci. A naopak obyvatelé venkova mohou využívat služeb a pracovních příležitostí ve městech. Rozvoj funkčních regionů jenom posiluje tyto vazby.

Spojení je pro dnešní globalizovaný svět stěžejní. Dobré dopravní spojení je základním stavebním kamenem územní soudržnosti, překonává bariéry spojené se vzdáleností mezi regiony. Spojení ve dnešním slova smyslu však znamená přítomnost v základních sítích: širokopásmový přístup k internetu; pokrytí signálem operátorů mobilních telefonů; znalostní sítě spojující univerzity, výzkumná centra a podniky po celém světě; sítě schopné bezpečně dodávat energii kdykoli a kamkoli je třeba. V každé fázi života potřebují mít lidé přístup k veřejným službám – například ke vzdělání, k zdravotnictví, k dostupnému bydlení, k poště – důležitým faktorům soudržného způsobu života ve sdíleném území.

Jak poznamenává Zelená kniha: „Problémy konektivity a koncentrace je možné efektivně vyřešit pouze prostřednictvím silné spolupráce na různých úrovních.“ Rozvodněné řeky se nezastavují na správních hranicích; ryby u sebe nemají cestovní pasy, když plavou skrz evropská moře; sopečný popel může vytvořit zmatek ve vzdušném prostoru stovky kilometrů od svého zdroje. Někdy je nutná efektivní spolupráce mezi dvěma přilehlými místními správami, i když každá leží na opačné straně státní hranice, někdy to bude mezi EU a sousedními zeměmi. Klíčovým bodem je fakt, že spolupráce je matkou územní soudržnosti a základním nástrojem pro obnovu Evropy a pro její stabilitu a odolnost. Může zefektivnit dodávky veřejných služeb a může lidem zlepšit přístup ke službám a pracovním příležitostem. Pro podniky a podnikatele může rozšířit velikost pracovního trhu a vytvořit příležitosti přístupu k lokálním dodavatelům a na lokální trhy.

Územní soudržnost znamená také vypořádání se s geografí a historií Evropy. Celý kontinent je v podstatě velkým poloostrovem s dlouhou pobřežní linií, mnoha ostrovy při pobřeží (velkými či malými) a několika horskými řetězci. Historický vývoj Evropy vedl k územním strukturám, které známe dnes. Jednou z nejdůležitějších územních struktur je evropský systém měst se sídly různých velikostí a funkcí, která jsou centry ekonomického rozvoje. Síť infrastruktur poskytuje přístup a konektivitu míst s úrovní služeb často odpovídající počtu obyvatel daného místa.

I když skutečně existuje evropské jádro, mnoho pracovních příležitostí a lidí se nachází v údolích řek a v blízkosti mořského pobřeží v klimaticky příhodnějších částech pevniny. Mořské hranice se rozprostírají na západě, severu a jihu, zatímco na východě je hranice pevninská, která představuje vlastní bariéru pro obchod a pohyb lidí.

Ostrovy a mnohé hraniční regiony čelí problémům dostupnosti, omezených trhů a vyšších nákladů služeb a energií, a to jak v národním, tak v evropském měřítku. Ztráta biodiverzity se stává obecným problémem ve všech oblastech, přílišná ekonomická závislost na turistickém ruchu je typická pro horské regiony.

V některých řídko osídlených regionech může být oříškem samotné udržení základního osídlení, které se potýká s odlivem a stárnutím obyvatelstva. Přesto jsou všechny tyto různé regiony celkem, který nazýváme Evropou, a mají svůj individuální podíl na procesech růstu, obnovy a soudržnosti. Rozvojovou strategií je nutné ušít na míru lokálním statkům a institucím. Územní data a analýzy jsou pro tento proces zásadní.

1.4 Územní dimenze ve strategii Evropa 2020

Strategie Evropa 2020 se několikrát odvolává na význam územní soudržnosti. Jejich nosných iniciativ pro podporu rozumného, udržitelného a inkluzivního růstu Evropy je celkem sedm:

- Inovační unie
- Mládí v pohybu
- Digitální agenda pro Evropu
- Evropa efektivně využívající zdroje
- Industriální politika pro období globalizace
- Agenda pro nové dovednosti a pracovní místa
- Evropská platforma proti chudobě

Pro implementaci strategie je přitom nezbytná územní dimenze a místně založený přístup. Cíle strategie Evropa 2020 vyžadují, aby byla rozpoznána územní diverzita a aby bylo plně využito specifík evropských regionů a obcí. Územní dimenze je také nutná pro plné uchopení různých typů problémů souvisejících s regionálním rozvojem ve strategii Evropa 2020. V neposlední řadě potom rozpoznání územní dimenze a její bohatosti přispívá také k lepšímu začlenění klíčových veřejných a soukromých zainteresovaných subjektů na lokální i regionální úrovni. Program ESPON je důležitým zdrojem pro Územní agendu, rozvoj územní soudržnosti a realizaci strategie Evropa 2020.

2 – Polycentrická Evropa: rozumná propojená místa

Klíčové výstupy vztahující se k politice:

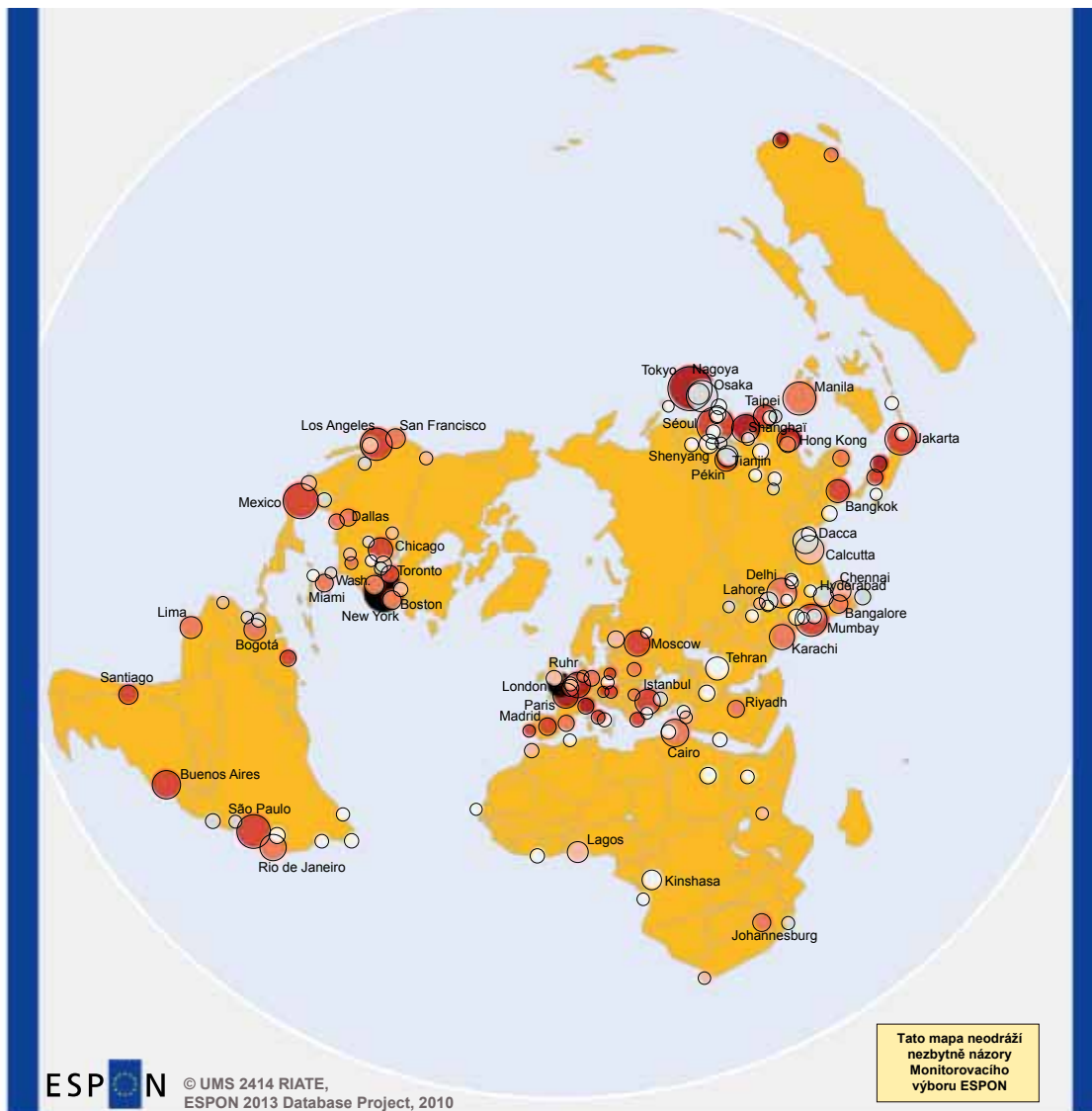
- V evropském měřítku je možné více podpořit stimulaci rozhodnutí vedoucích k polycentrické Evropě se silnější integrací a lepším propojením evropských metropolitních míst mimo oblast jádra Evropy.
- Očekává se, že nano/bio/informační technologie a kognitivní vědy budou určovat budoucí vlnu inovací. Umístění a sítě těchto důležitých odvětví, především v hlavních městech Evropy a univerzitních městech, budou nabývat v urbanistickém systému Evropy stále většího významu.
- Sítě v oblasti dopravy, distribuce energie, obchodu atd. jsou důležitými katalyzátory rozvoje. Napojení na funkční sítě mohou posílit rozvojový potenciál jednotlivých míst – především těch, která jsou mimo oblast evropského jádra. Dostupnost a konkurenceschopnost jdou často ruku v ruce.
- Místa, která jsou dosažitelná v rámci jednodenní služební cesty, mají v dnešní ekonomice výhodu. Síť takovýchto míst v Evropě ukazuje jasný vzor „centrum-periferie“. Letecká doprava je primárním typem dopravy pro služební cesty mezi metropolitními oblastmi. Národní orientace železničních sítí způsobuje, že vysokorychlostní spojení jsou pro cesty přes hranice méně atraktivní.
- Rozumná propojená místa nejsou tvořena pouze městy. Do této skupiny patří i široká paleta venkovských oblastí. Některé těží z dobré dostupnosti urbanizovaných center, jiné kombinují jedinečné místní produkty nebo statky s přímou i virtuální konektivitou do globální ekonomiky.
- Mnohá urbanizovaná centra v blízkosti státních hranic mají potenciál ke spolupráci a rozvoji větších funkčních oblastí. Stupeň přeshraniční integrace se místo od místa velmi liší.
- Hodnocení územních dopadů mohou poskytnout významné důkazy o tom, kde a jak budou sektorové politiky ovlivňovat regionální rozvoj. To může zlepšit koordinaci a synergie veřejných politik. Rozvoj regionů orientovaný na zvýšení jejich stability a odolnosti závisí na rozumném politickém mixu, zahrnujícím různé sektorové politiky, stejně jako politiky na různých úrovních – evropské, národní, regionální a dokonce i lokální.

Globální sítě jsou dostupné z téměř kteréhokoli místa v prostoru ESPON. Evropská velkoměsta však stále zůstávají hlavními branami do světa. Jsou dopravními centry, uzly globálního finančního systému nebo centry výzkumných ústavů v moderních a mezinárodních inovačních sítích. To jsou některá z rozumných míst. Navzdory rozmachu Internetu si různé typy fyzické konektivity drží, a v budoucnu i podříží, svůj zásadní význam. Energie, voda a doprava jsou stále základní kameny regionálního rozvoje. Rozumné regiony mají dobrou, celoregionální napojení na tyto sítě, ale mají také plán pro budoucnost, kdy bude energie drahá, voda méně samozřejmá a dopravní spojení budou obtížně financovatelná a udržitelná.

Strategie Evropa 2020 identifikuje „rozumný rozvoj“ jako klíčovou součást ekonomické obnovy a rozvoje. Staví jej na roveň hospodářství, které je založené na znalostech a inovacích. K dosažení rozumného rozvoje bude Evropa potřebovat rozumná místa. Rozumná místa přitahují lidi a podniky z širokého okolí, dokonce i z mimoevropských oblastí. Znalosti a inovace jsou klíčovými rozvojovými faktory dnešního světa. Jsou to základní faktory rozumného regionálního ekonomického rozvoje a strategií obnovy po ekonomické a finanční krizi. Ve světě, který se stal propojenějším, je právě spojení a konektivita stále důležitější. Proto se v procesu územní správy staly územní faktory, jakými jsou propojení, výhody urbanizace, atraktivní životní prostředí a spolupráce, nezbytně důležitými ekonomickými zdroji.

Mapa 6. Světová síť měst, 2008

Zdroj: Population - Moriconi-Ebrard F., 2001, *De Babylone à Tokyo*, Ophrys
 World cities classification – Taylor et al., 2010,
Measuring the World City Network: New Results and Developments
 © UMS RIATE for administrative boundaries

Integrace města do světové sítě měst v roce 2008

- Londýn a New York – jasně integrovanější než ostatní města
- Další vysoce integrovaná města
- Velmi důležitá světová města, která napojují hlavní ekonomické regiony a státy do světové ekonomiky
- Důležitá světová města, která mají důležitou roli v napojení jejich regionů nebo států do světové ekonomiky
- Světová města napojující menší regiony nebo státy do světové ekonomiky, nebo důležitá světová města, jejichž hlavní globální kapacita nespočívá v pokročilých výrobních službách
- Města, která mají natolik soběstačné služby, že nemusejí být závislá na světových městech (menší hlavní města a tradiční centra výrobních regionů)
- Ostatní města

Klasifikace měst na základě úrovně jejich pokročilých výrobních služeb.
 Globální centra služeb jsou identifikována a hodnocena na základě služeb v oblasti účetnictví, reklamy, bankovníctví/financí, pojištění, práva a manažerských konzultačních služeb.

Populace urbanizovaných oblastí (v milionech obyvatel k roku 2000)

Mapa zobrazuje globální města s ohledem na počet obyvatel žijících v urbanizované oblasti a na integraci do globální obchodní sítě. Klasifikace je založena na existenci pokročilých služeb v urbanizované oblasti. K tomuto účelu byla vyznačena umístění 100 největších podniků poskytujících služby v šesti různých odvětvích (účetnictví, reklama, bankovníctví/finance, pojištění, právo, manažerské konzultační služby). Za použití dat z období kolem roku 2000 se ukázalo, že v rámci rozšířeného prostoru ESPON je počet takových kanceláří celkem 2548. I když se jedná pouze o jeden indikátor, přítomnost největších globálních podniků poskytujících služby je dobrým ukazatelem globální pozice daného místa.

V rámci Evropy jsou Londýn, Paříž, Porýní a Porúří oblastmi, které vynikají jako velké a vysoce integrované metropolitní regiony. Za nimi následuje Madrid a některá další hlavní města. V nejbližším sousedství jsou významnými metropolitními oblastmi Istanbul a Moskva, které nejsou pouze velké, ale také dobře integrované do globální obchodní sítě.

Rozumná propojená místa nemusejí být vždy jen městská. Existují také úspěšné venkovské oblasti, které jsou schopné těžit z globalizace díky svým jedinečným statkům a dobrým napojením na další části globální ekonomiky.

2.1 Rozvojový potenciál v urbanizovaných oblastech

Ekonomický rozvoj oblastí je stále silně svázán se stavem národní ekonomiky. Příklady nicméně ukazují na města, která překonávají své národní ekonomiky. Důvody tohoto stavu pomáhá vysvětlit teorie výhod ekonomik aglomerací. Existuje obecný proces koncentrace bohatství v největších městech, především ve východní Evropě. Tento metropolizační trend byl však v devadesátých letech minulého století silnější než v současnosti.

IV. Výhody aglomerací – blízkost aktivit jako faktor úspěchu

Úspěch urbanizovaných oblastí a regionů je ovlivněn složením aktérů v dané oblasti. Lze zdůraznit především tři faktory:

- Blízkost soukromých společností podobného zaměření. „Lokalizační ekonomiky“ se odvolávají na výhody, které vznikají soukromým společnostem v důsledku umístění v oblasti, kde jsou v blízkosti společností podobného zaměření. Toto vysvětlení podporuje existenci průmyslových čtvrtí a seskupení.
- Blízkost soukromých společností s obchodními vztahy. „Ekonomiky komplexů aktivit“ poukazují na výhody, které vznikají společně v důsledku blízkosti jiných vzájemně propojených aktivit.
- Blízkost soukromých společností s nesouvisejícími aktivitami. „Urbanizační ekonomiky“ poukazují na paletu výhod plynoucích společně v důsledku jejich sdílené městské polohy s jinými a nesouvisejícími aktivitami. Urbanizační ekonomiky mají tendenci se zvětšovat s velikostí urbanistické koncentrace a jsou typicky ve výhodě z hlediska přístupu k záměrům a k jiným nehmotným obchodním statkům.

Urbanizované oblasti si vedou obecně lépe než oblasti neurbanizované, protože těží z výhody blízkosti právnických osob – přitom se posiluje konkurenceschopnost a ekonomický výkon těchto firem. To sice vysvětluje, proč mají metropolitní regiony rozvojové výhody, nevysvětluje to však diverzitu rozvojových cest a budoucí potenciály.

Regiony a urbanizované oblasti v Evropě mají různé socioekonomické profily. Podle toho se jádra rozvoje liší v závislosti na sledovaných ekonomických aktivitách. Jádra se také mění v čase – jiné ekonomické aktivity se stanou klíčovými faktory ekonomického růstu a konkurenceschopnosti, změní se využití rozvojových potenciálů oblastí. Pro strategii územního rozvoje je nezbytné, aby byla spíše než na minulost orientována na pravděpodobnou technologii budoucnosti, kde mohou takové sektory vzkvétat.

Diverzita existuje nejenom mezi regiony navzájem, ale i uvnitř regionů. Je možné identifikovat novou regionální hospodářskou geografii. Nejvyšší hodnoty ekonomického růstu – měřeno podle změny zaměstnanosti – lze sledovat v oblasti služeb s relativně vysokou přidanou hodnotou v jádrech konurbací. Některá starší výrobní odvětví přežívají v centrech metropolitních periferií. Vyšší formy výrobních aktivit a některé služby s pravidelným režimem se shlukují kolem klíčové dopravní infrastruktury, často na okraji městského jádra.

V. Výhody aglomerací a vzory územního rozvoje – příklad Manchesteru

Konurbace Manchester je jednou z hlavních evropských urbanizovaných oblastí, která soustřeďuje klíčové funkce evropského významu v různých oblastech zahrnujících univerzitní výzkum, poskytování služeb a dopravu. Tento urbanizovaný region je důležitým „druhým městem“ ve Spojeném království. V poslední dekádě se jeho pozice v britské urbanistické hierarchii posílila.

Trendy globálního ekonomického rozvoje ovlivnily ekonomický rozvoj velkého Manchesteru ve dvou směrech. Urbanizovaný region má tendenci se funkčně dělit na rostoucí jádro s jižní částí a na severní část, která zažívá úpadek. Oříškem je nalézt takový model správy, který by umožnil nezaměstnaným ze severní části využít výhod dynamiky jádra a jihu.

V rámci regionů Manchesteru vykazují hodnoty změn zaměstnanosti jasné územní vzory. Vysoký nárůst zaměstnanosti (1998–2008) bylo možné pozorovat v jádru regionu a v okolí mezinárodního letiště na jižním okraji konurbace. To odráží funkční rozdělení regionu s koncentrací finančních a profesionálních služeb v těchto oblastech, stejně jako inženýrských pozic především v blízkosti letiště. Zdá se, že výhody aglomerace přitahují firmy poskytující služby, které fungují v jádru konurbace a v menší míře také v blízkosti letiště. Důležitou součástí strategie regionálního rozvoje je podpora Media City v blízkosti jádra v regenerované oblasti bývalých doků, dnes pojmenované Salford Quays.

Soustředování aktivit s vysokou přidanou hodnotou do těchto lokalit má za následek decentralizaci nebo nezávislý rozvoj aktivit s nižší přidanou hodnotou v odlehlejších oblastech. Roli zde navíc hrají preference vysoce kvalifikovaných pracovníků při výběru bydlení, které se uplatňují v rozvoji určitých lokalit: byty pro mladé profesionály v centru a rodinné bydlení v okolí atraktivních vesnic a menších měst, především jižně od konurbace.

Severní část naopak stále trpí úpadkem výroby z devadesátých let (měřeno dle přidané hodnoty a míry zaměstnanosti). Globalizace odsunula význam regionálních výrobních systémů do pozadí. Důležité součásti starých výrobních řetězců byly přesunuty do jiných částí Evropy a světa. Objevují se také nové uzly aktivit v místech, kde se setkávají méně atraktivní ekonomické aktivity vytlačené z měst rozrůstajícím se odvětvím služeb.

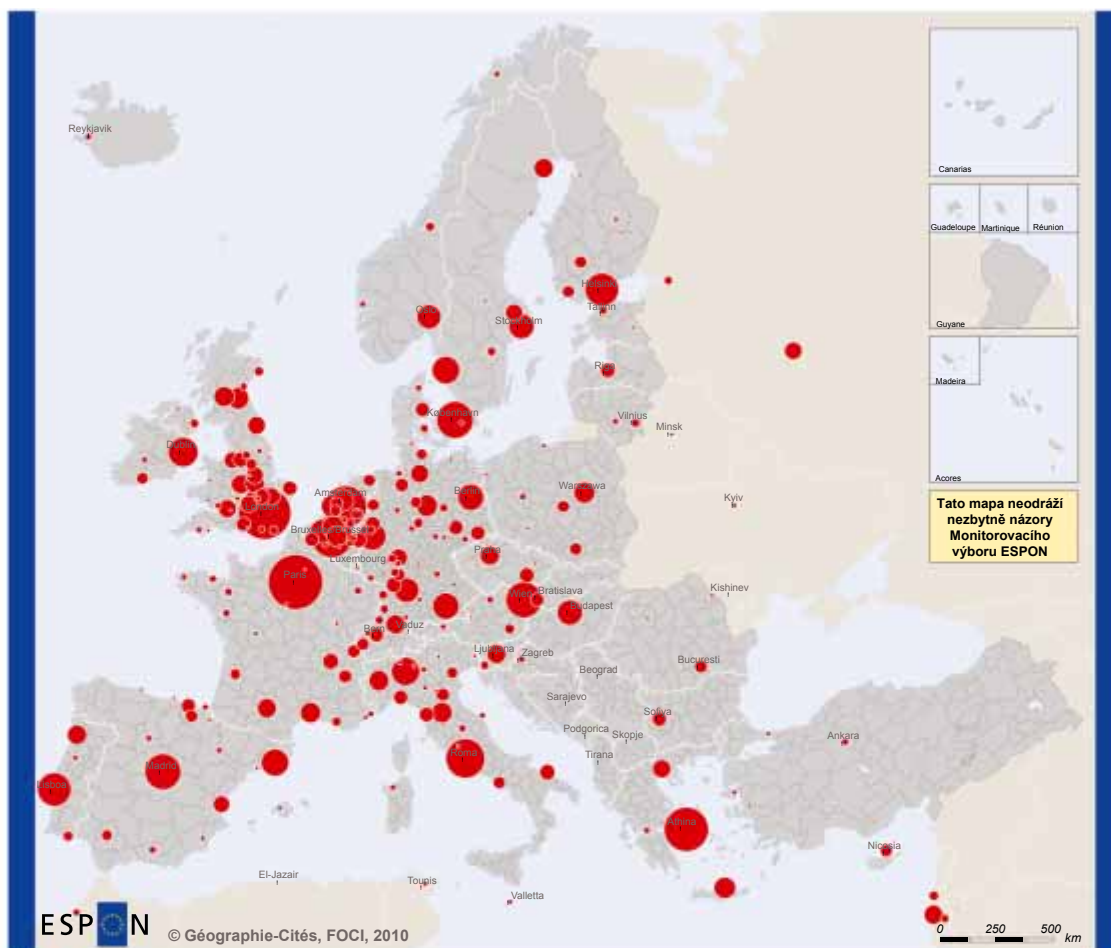
Potenciální budoucí městská centra

Technologické inovace získávají stále větší strategický význam pro hospodářskou konkurenceschopnost a pro uplatnění Evropy v globalizovaném světě. Hrají také rozhodující roli v utváření struktury dynamiky sídelních vzorů. Právě konkurence na poli znalostí a inovací formuje v rámci znalostní ekonomiky evoluci urbanizovaných systémů.

„NBIC“ označuje nanotechnologie, biotechnologie, informační technologie a kognitivní vědy (někdy se také mluví o „konvergujících technologiích“). Předpokládá se, že tato odvětví budou hnacím motorem budoucí vlny inovací, která je očekávána do roku 2020. V souvislosti s tím může také umístění center „NBIC“ ovlivnit budoucí cestu evropského urbanizovaného systému.

Paříž, Londýn a obecněji také evropská hlavní města, mají v určitých sítích strategickou pozici. Jedná se o místa s potenciální kapacitou ovládat tok znalostí přelévajících se mezi evropskými městy.

Mapa 7. Centralita v rámci sítí NBIC, 1986–2006

Tato mapa neodráží nezbytně názory Monitorovacího výboru ESPON

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Zdroj: ESPON Database, 2010
Data: combination of several FP programmes between 1986 and 2006; CORDIS website, 2009
© EuroGeographics Association for administrative boundaries

Vzájemné relace centrality
míra centrality vrcholu v rámci grafu
(x 1000)

Mapa ukazuje první příklad toho, jak dobře jsou aktéři v různých evropských urbanizovaných oblastech integrováni do vědeckých a technologických sítí, které jsou určené NBIC. Pojem NBIC označuje nanotechnologie, biotechnologie, informační technologie a kognitivní vědy. Vzájemné relace centrality měří potenciální zprostředkovatelskou roli měst v rámci sítě: čím častěji se uzel objevuje na nejkratší cestě mezi dvěma jinými uzly, tím vyšší je jeho relace centrality.

Vzor je jasně polycentrický a ne zcela určen velikostí měst. Národní hlavní města jsou obecně silnými centry, ale existují i jiní aktéři daleko od hlavních měst, především v severním Švédsku. Naopak ve Francii, Řecku, Norsku, na Kypru nebo v menších státech východní Evropy je vzor poměrně monocentrický, s hlavními městy v dominantní národní pozici. Velmi omezené zastoupení v Estonsku, Litvě, na Slovensku a Malte může znamenat, že u těchto zemí hrozí nebezpečí nedostatečného rozvoje NBIC.

Navíc existují dva geografické vzory sítí NBIC:

- Hlavními centry jsou největší evropská hlavní města a ekonomická centra. Jejich rolí je integrace téměř všech ostatních evropských měst v rámci sítí, které podporují šíření znalostí a know-how.
- Jiná hlavní centra se specifickými profily vztahujícími se ke znalostní ekonomice vypadají jako specializované uzly, které jsou schopné přilákat a ukotvit další technologický rozvoj, protože následný cyklus bude pravděpodobně silně svázaný s výzkumnými aktivitami. Příkladem mohou být urbanizované regiony, jakými jsou Barcelona, Glasgow, Edinburgh, Göteborg, Hannover, Stuttgart, Mnichov a Milán.

Obrázek potvrzuje, že strukturování urbanizovaných systémů mají dnes na svědomí dva generické procesy. Jedná se jednak o hierarchickou diferenciaci včetně metropolizace, ale také o proces specializace některých měst. Implikace pro politiku znamenají následující: Jestliže se skutečně ukáže, že NBIC je hnací silou ekonomického a regionálního rozvoje, pravděpodobně to posílí dominanci hlavních měst, a to hlavně v menších zemích. Existuje riziko, že cenou za obnovu ekonomiky bude prohlubování rozvojové mezery mezi hlavními městy a venkovskými regiony. Bulharsku, Rumunsku, Slovensku a pobaltským státům hrozí, že zůstanou v těchto rapidně se vyvíjejících sektorech pozadu. Těmto zemím se ale otevírá možnost napojit se na dané sítě a rozvinout spolupráci. Regionální kooperace zde může pomoci: Finsko má například navzdory své velikosti v těchto sítích silnější pozici. Polsko a Maďarsko mohou být pro ostatní užitečnými modelovými příklady.

2.2 Brány, polycentrický rozvoj a dostupnost

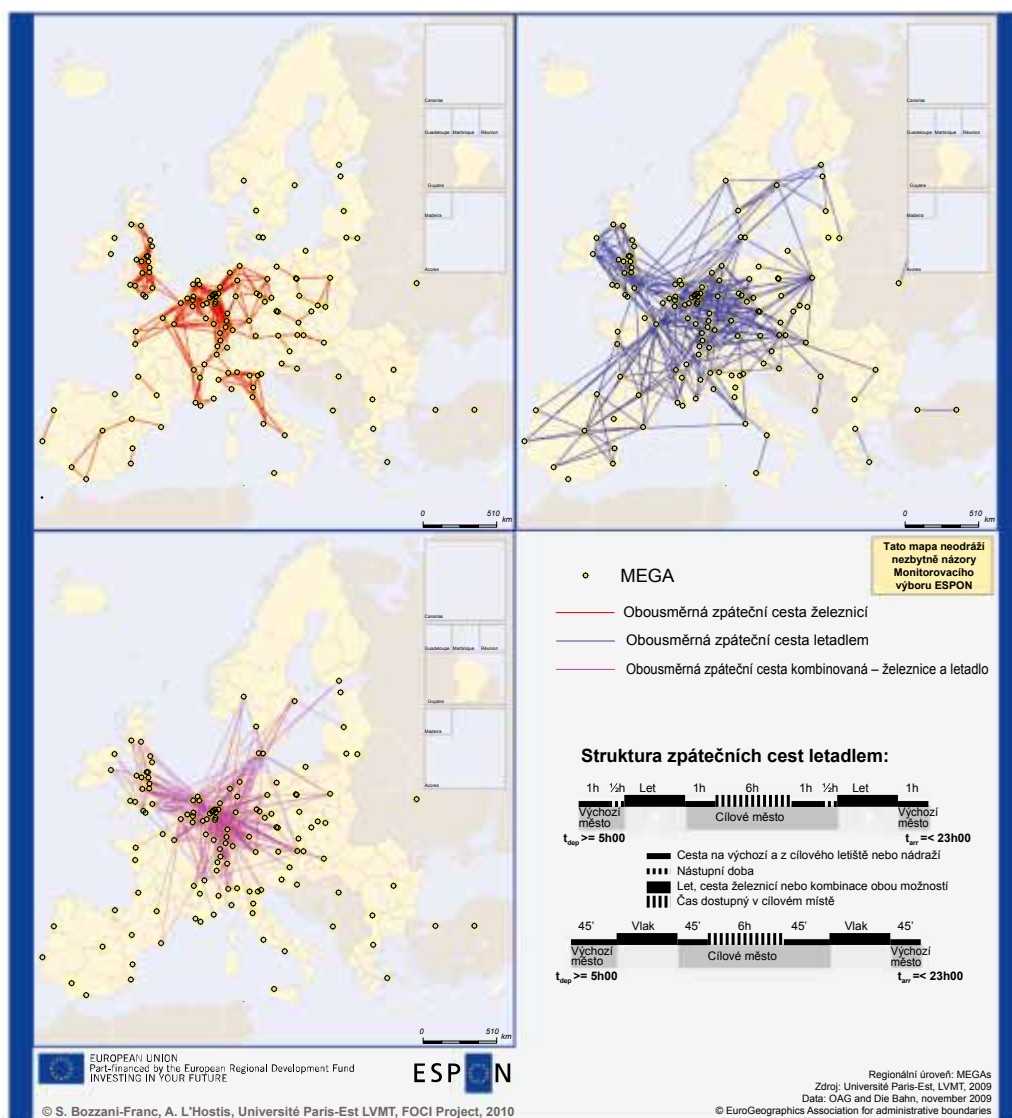
Vysoká hustota zalidnění evropského jádra a krátké vzdálenosti mezi hlavními urbanizovanými oblastmi v této části Evropy představují ekonomickou výhodou. Vytvářejí se tak rozsáhlé pracovní a spotřebitelské trhy a na nadnárodní úrovni se přenášejí některé urbanizační výhody aglomeračních ekonomik. Tímto způsobem došlo k vytvoření některých podnikových strategií, a to spojováním a konsolidací zvyšujícím jejich evropskou/globální konkurenceschopnost (viz kapitola 1). Schopnost spojit se rychle a spolehlivě s dodavateli, klienty a zákazníky je v dnešní ekonomice životně důležitá, neboť ta stojí na principu just-in-time (dodávky, výroba a nákupy „právě včas“). Tento princip lze plánovat a aplikovat několika způsoby, ale koncepce potenciální dostupnosti je velmi užitečným ukazatelem. Popisuje, kolika lidí z regionu je možné dosáhnout váženo časem potřebným k jejich dosažení.

Síť míst dostupných v rámci jednodenní služební cesty

Navzdory rozmachu internetu a možností řídit obchody přes komunikační kanály, jakými jsou konferenční hovory a internetové telefonování, zůstávají osobní setkání stále důležitou obchodní praktikou. Obzvláště vhodná jsou v situaci, kdy je nutné vybudovat vztah důvěry, nebo kdy je prioritou společná práce či brainstorming. Čas starších manažerů je navíc drahý; jen několik málo z nich si může dovolit opustit své kanceláře na delší dobu. Především v takových situacích je potom nesmírnou výhodou umístění, které lze dosáhnout v rámci jednodenní služební cesty (časně ráno vyjedete a pozdě večer jste opět doma).

Možnosti jednodenní služební cesty, které jsou určeny skutečnou cestovní dobou a příležitostí strávit alespoň 6 hodin v cíli, jasně prokazují evropský vzor jádro-periferie, stejně jako význam železnice pro mezimetropolitní vztahy. Celkový vzor vykazuje vysokou míru integrace v rámci evropského jádra, a to včetně velkých částí Spojeného království. Iberský poloostrov je spojen s jádrem, zřejmě je také propojení mezi jádrem a východními zeměmi. Ve všech těchto případech je však intenzita daleko menší, než jakou můžeme pozorovat uvnitř jádra. Jinými slovy existuje méně a menší výběr letů pro služební cesty pracovníků v těchto částech Evropy. Možnosti jednodenní služební cesty z nebo do Estonska, Lotyšska, Litvy, Rumunska, Bulharska, Řecka a Turecka neexistují. Takový vzor není samozřejmě překvapující: vzdálenost stále zůstává překážkou a její překonání vyžaduje čas a peníze. Jak vysvětluje teorie ekonomik aglomerací, blízkost s sebou skutečně nese relativní výhody.

Mapa 8. Síť měst pro jednodenní služební cesty, 2009

Mapy ukazují možnosti jednodenních služebních cest z vybraných urbanizovaných regionů. Jednodenní služební cesta je zde chápána jako taková cesta, kdy výchozí místo opouštíte po páté hodině ráno, v cílovém místě máte k dispozici alespoň 6 hodin a vracíte se zpět do 23 hodin téhož dne. Dopravními prostředky, které jsou brány v úvahu, jsou železnice, letadlo a kombinace obou, a to na základě aktuálních jízdních a leteckých řádů.

Železniční spojení představují významná propojení měst jedné země, jako například v Itálii, Španělsku, Portugalsku nebo Spojeném království. Ve většině částí evropského jádra však poskytují železnice také možnost pro mezinárodní služební cesty, což je znázorněno červenými linkami spojujícími města Německa, Francie a Beneluxu. Růžová barva je zvolena pro kombinaci obou dopravních prostředků. Má velký význam především pro metropolitní regiony na okraji jádra Evropy, jakými jsou Øresundregion, velká města Spojeného království nebo Praha. Mapa s modrými linkami popisuje letecká spojení a odhaluje obrovskou závislost periferií Evropy na leteckých linkách pro mezinárodní cesty. Iberský poloostrov, Skandinávie, pobaltské státy, Irsko a Severní Irsko a také Sicílie mají jedinou možnost spojení s jádrem, a to přes letiště. Pro některé země jsou patrná klíčová dopravní centra: Madrid, Kodaň, Varšava, Řím. V zemích a regionech, které mají perifernější polohu, jsou jednodenní služební cesty do měst zahraničních zemí zkrátka nere realizovatelné.

Uvažujeme-li v kategorii regionální stability, odolnosti a schopnosti odolávat vnějším vlivům, je možné na mapě spatřit tři naprosto odlišné „Evropy“.

V jádru samotném je do systému zabudováno množství záložních struktur a mechanismů. Existuje zde výběr mezi železniční a leteckou dopravou a již prostý počet možností znamená, že i když by nějaké služby byly omezeny, stále budou jiné, které zůstanou přístupné.

Druhým extrémem jsou velmi periferní oblasti, které jsou napojeny minimálně, případně vůbec. Jejich rozvojové strategie většinou nejsou postavené na jednodenních zpátečních služebních cestách, takže jejich ekonomiky nejsou zranitelné otřesy, které dopadají na možnosti jednodenních služebních cest.

Nejzranitelnějšími regiony jsou regiony třetí kategorie, tedy ty oblasti, které leží mezi jádry a periferiemi. Tato místa mají konektivitu omezenou a závislou na několika málo leteckých linkách. Výpadek těchto spojů nebo zvyšování nákladů (v důsledku rostoucí ceny ropy nebo fiskálních politik, které se snaží pomoci Evropě dosáhnout cílových emisních limitů) může znamenat, že podniky a obchody nedosáhnou ke svým partnerům v jiných zemích a že podniky a obchody umístěné v jádru nebudou mít v jednodenním dosahu tato periferní centra a nebudou se moci vrátit zpět v tentýž den. Tato závislost na několika málo linkách je tématem, kterým by se měla zabývat územní strategie zaměřená na dosažení stability a odolnosti.

Pro národní mezimetropolitní vztahy je velmi důležitá železnice. Vlaky mohou konkurovat letadlům v rozsáhlé oblasti vztahů na krátkou vzdálenost. Mapa však také ukazuje silnou národní logiku (vysokorychlostních) železničních systémů, které sice poskytují prvotřídní spojení mezi městy v jedné zemi, ale pro přeshraniční kontakty již tolik použitelné nejsou. Například nedávno otevřené vysokorychlostní železniční spojení mezi Neapolí a Milánem umožňuje integraci národní městské sítě prostřednictvím železnice, nicméně italská přeshraniční spojení spoléhají především na dopravu leteckou.

Dále je na mapě vidět, že kombinace železniční a letecké dopravy hraje zásadní roli v integraci sítí. Několik hlavních urbanizovaných oblastí, jakými jsou Lille a aglomerace v Porýní a Porúří těží z vysoké úrovně dostupnosti poskytované kombinací vysokorychlostní i klasické železnice a dobrých leteckých spojení. Aby se taková uspořádání mohla rozšířit, je nutná silná a kvalitní integrace mezi dopravními uzly – ve smyslu dopravních center a jízdnicích řádů.

Navzdory významu železniční sítě zůstává pro většinu metropolitních oblastí letecká doprava stále hlavním dopravním prostředkem pro mezimetropolitní spojení. Neznamená to však, že metropolitní oblasti, které nemají silná mezinárodní letiště, jsou špatně dostupné. Lze vybudovat vysokou úroveň mezimetropolitní dostupnosti, aniž by bylo nutné spoléhat se na letiště.

Dostupnost jako faktor ekonomického rozvoje

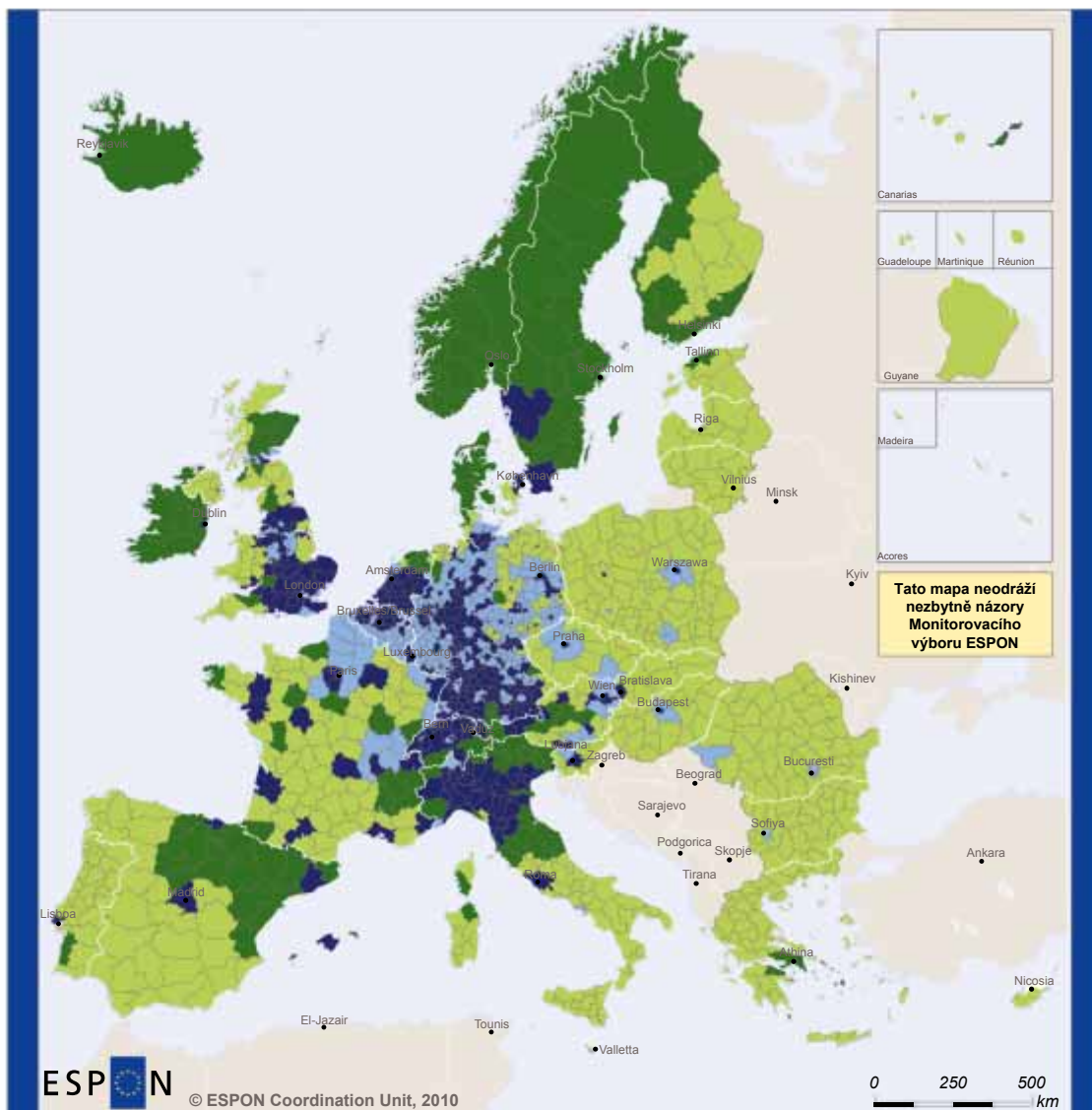
V evropských politikách je pro regionální rozvoj klíčová dobrá dopravní infrastruktura. Stupeň, do kterého je potenciál dosažení lidí v prostoru ESPON důležitý pro ekonomický výkon regionu, byl zkoumán a testován křížovou analýzou dat dostupnosti v rámci prostoru ESPON a dat HDP.

Dostupnost popisuje, jak snadno mohou lidé jednoho regionu dosáhnout k lidem z jiných regionů. Ukazuje, jak dobře je region napojen na potenciální trhy a spolupracující partnery v jiných částech Evropy. Regiony s lepší dostupností surovin, dodavatelů a trhů mají obecně konkurenceschopnější tržní pozici.

Na mapě je znázorněn vztah mezi multimodální dostupností a ekonomickým rozvojem v roce 2006. Ve vztahu k potenciální dostupnosti a HDP na hlavu dle kupní síly se nachází 69 % regionů v dvojnásobně pozitivní nebo dvojnásobně negativní situaci, tj. buď leží v regionu hodnota HDP i hodnota dostupnosti nad nebo leží obě pod evropským průměrem. Provázanost těchto dvou faktorů potvrzuje také analýza korelace. Analýzy ale také ukazují, že dostupnost není jediným faktorem, který vysvětluje ekonomický rozvoj regionu.

Mapa 9. HDP na hlavu versus multimodální dostupnost, 2006

 EUROPEAN UNION
 Part-financed by the European Regional Development Fund
 INVESTING IN YOUR FUTURE

Regionální úroveň: NUTS 3
 Zdroj: ESPON 2013 Database
 Data: Eurostat, 2006 (GDP); S&W Accessibility model (Accessibility)
 © EuroGeographics Association for administrative boundaries

HDP dle kupní síly na hlavu, 2006
 (ve srovnání s průměrem ESPON)

**Potenciální multimodální dostupnost, 2006
 (ve srovnání s průměrem ESPON)**

	Pod	Nad
Nad		
Pod		
		Chybí data

VI. Pochopení potenciálu multimodální dostupnosti

Potenciální dostupnost popisuje, jak snadno mohou lidé jednoho regionu dosáhnout k lidem z jiných regionů. V rámci modelu dostupnosti použitého v programu ESPON je potenciální dostupnost založena na dvou prvcích: (a) populaci v regionu NUTS 3 a (b) úsilí vyjádřeném v čase, který je třeba k jejímu dosažení.

Model dostupnosti měří minimální cestovní čas mezi všemi regiony NUTS 3 – zvláště pro železniční, silniční a leteckou dopravu. Pro multimodální dostupnost jsou všechny typy dopravy integrovány do jednoho ukazatele, který vyjadřuje kombinovaný efekt těchto režimů dopravy pro každý z regionů NUTS 3.

Potenciální dostupnost regionu NUTS 3 se počítá jako součet populace ve všech ostatních regionech Evropy váženo cestovním časem nutným k jejímu dosažení. Abychom se vyhnuli „okrajovým“ efektům, byly do výpočtu zahrnuty i evropské regiony ležící mimo území ESPON (např. Petrohrad).

Přibližně třetina prostoru ESPON dosahuje jak nadprůměrného HDP, tak nadprůměrných hodnot dostupnosti. Jedná se zejména o větší urbanizované aglomerace, které slouží jako dopravní centra pro větší oblasti. Mapa ukazuje, že takové oblasti jsou umístěny většinou v jádru Evropy. Většina regionů hlavních měst a velký počet urbanizovaných regionů ve Francii a severní Anglii je charakterizován průměrnou hodnotou obou ukazatelů. Obvykle jsou tyto regiony obklopeny oblastmi s nižší než průměrnou hodnotou HDP na hlavu. To lze chápat jako indikátor podvyžití jejich potenciálu, jehož správným využitím by mohlo být zvýšeno jejich bohatství. Blízkost regionů s vysokou hodnotou by naopak mohla indikovat příležitost rozvoje.

Možná nejzajímavější ze všeho jsou ty ekonomicky úspěšné regiony, jejichž dostupnost vykazuje podprůměrné hodnoty. Často se jedná o řídké osídlené a vzdálené oblasti. Lze je najít v severovýchodě Španělska, ve Skotsku, Irsku, v severní Itálii a jejím okolí. Dostupnost není očividně rozhodujícím faktorem ekonomického rozvoje těchto regionů. Například regiony v severovýchodě Španělska překonaly svou periferní polohu využitím svých silných stránek ve vztahu k informačním a komunikačním technologiím, výzkumu, vzdělání a příležitostí v oblasti životního prostředí spíše než vylepšováním své dostupnosti.

2.3 Napojené venkovské oblasti

Chytré venkovské nebo odlehlejší oblasti mají často jistou úroveň konektivity, která není na mapách dostupnosti zachycená. Existují dvě velmi odlišné formy konektivity ve venkovských a odlehlých oblastech. První je konektivita k jejich nejbližšímu urbanizovanému centru. Tím jsou zpřístupněny služby a funkce centra. Druhou je fakt, že některé venkovské oblasti mají dobře vyvinutá globální spojení a jsou dobře integrovány do globálních toků. To je často úzce spojeno s určitou individuální zvláštností venkovské oblasti, například turistickou atraktivitou nebo celosvětově uznávaným místním produktem. V takových situacích je efektivní regulace rozvoje důležitou součástí rozumného růstu. Zajišťuje ochranu dlouhodobých statků před jejich krátkodobým vykořisťováním.

Dalším důležitým typem blízkosti je návaznost na sousední regiony. Spolupráce mezi přílehlými venkovskými regiony může zlepšit jejich pozici, například v oblasti marketingu jejich statků nebo přístupu k městským službám.

Urbanizované oblasti a jejich zázemí dnes nepředstavují dva oddělené prostory; překrývají se a prolínají ve složitém systému ekonomických a sociálních interakcí. Příklady mohou být dojíždka, poskytování služeb, aktivity volného času a rekreace. Tyto vazby mají za následek rozvoj struktur a vzorů, které podporují trendy a které se mění v čase. Urbanizace, kontraurbanizace a dojíždka jsou klíčovými motory venkovsko-městského rozvoje. Výsledkem těchto toků je, že mnohé dostupné venkovské oblasti jsou dobře integrovány do širších funkčních urbanizovaných oblastí se všemi výhodami, které z toho plynou (dostupnost pracovních míst a služeb vyššího řádu).

Vztahy město-venkov mohou v rámci funkčního regionu podporovat celkový ekonomický rozvoj venkovského zázemí. Jsou však také případy, kdy urbanizovaná oblast roste a rozvíjí se, zatímco její venkovské zázemí zaostává. Lidé opouštějí venkov a odcházejí do měst, služby jsou kráceny a koncentrovány a vesnice přestávají být plně životaschopné. Riziko takové interní divergence je zvláště silné v oblastech s rychlým ekonomickým růstem. Zároveň je také spojeno s různými fázemi procesů urbanizace, suburbanizace a reurbanizace, které se mezi evropskými zeměmi liší.

Napojené rozumné venkovské oblasti

Životně důležitým rozvojovým faktorem pro venkovská a malá odlehlá místa je dostupnost nejbližšího centra. Existence efektivních venkovsko-městských dopravních spojení a spolupráce veřejného a soukromého sektoru má potenciálně obrovský význam pro rozvoj venkova.

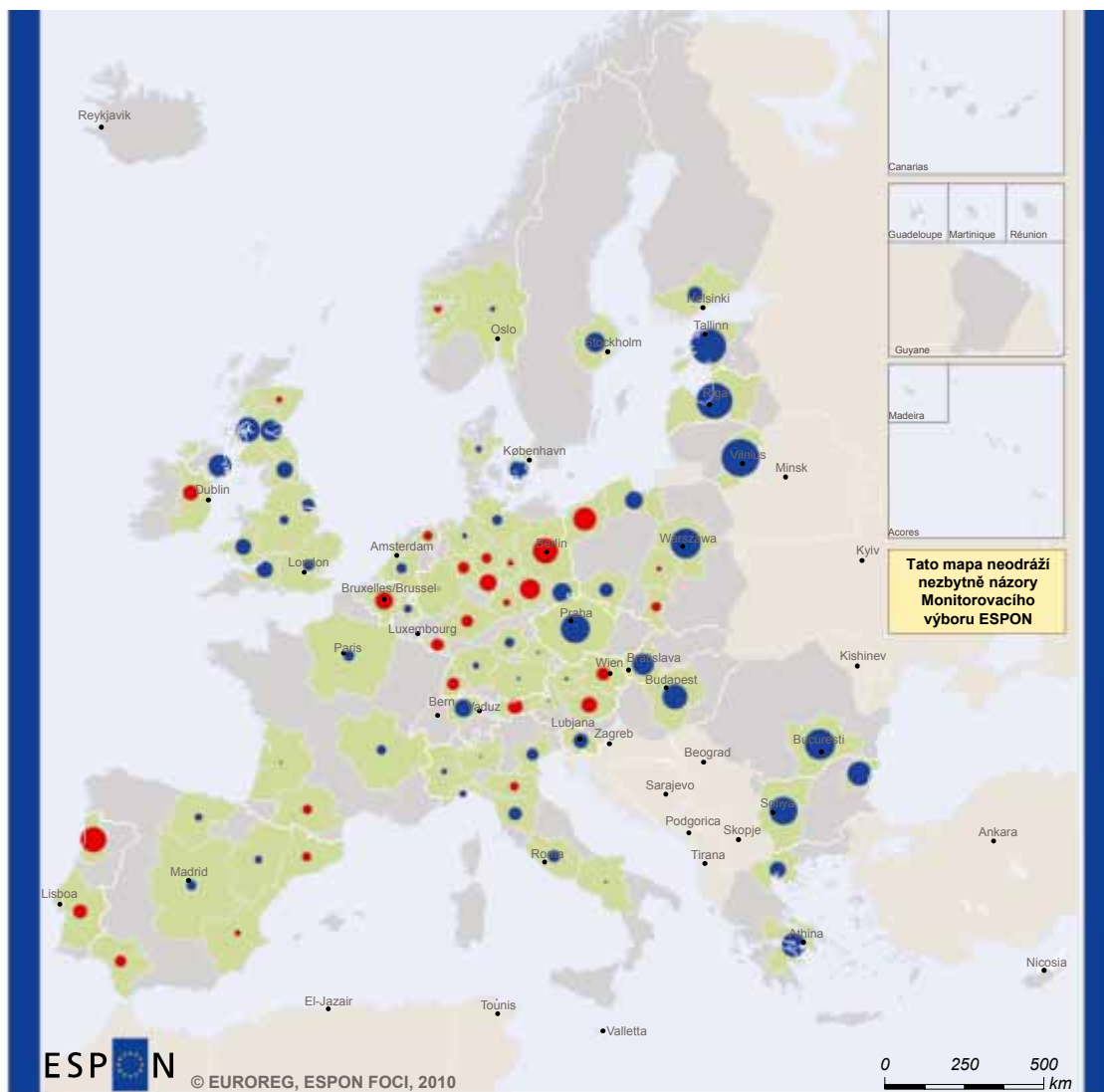
Výhody, kterých je možné dosáhnout partnerstvím venkova a města, jsou vysoce závislé na místních a nakonec i jedinečných, kontextuálních faktorech. Struktury správy (územní i organizační) organizační podpory venkovských podniků a kvalita a efektivita úrovně místního a strategického ekonomického rozvoje poskytují široký základ diferenciaci venkovských oblastí. Jako hnací motory diferenciaci venkova nejsou tyto aspekty v žádném případě přímočaré, jejich dopady nebudou pocitovány ve venkovských oblastech rovnoměrně. Mezi ovlivňující faktory zde patří:

- propojení s městskými centry pro dojížděku a poskytování služeb,
- síť venkovských center a malých měst jako středisek poskytování služeb, obchodu a správy,
- lokální cestovní ruch včetně reorganizace zemědělských činností, díky které bude venkovská krajina chápána spíše jako místo pro spotřebu (rekreace, volný čas kultura atd.), nikoli pro výrobu.

Je také důležité si uvědomit, že těsnější integrace měst a venkova v rámci funkčního regionu s sebou přináší mnohé výzvy pro tvůrce politik. Například ve Spojeném království existuje mnoho dostupných venkovských regionů, které těží ze svého napojení na místní městská centra. Ačkoli existují místa, kde migrace důchodců vytvořila nevyvážené věkové struktury, populace mnoha dostupných, přechodných nebo venkovských oblastí je relativně mladá díky imigraci mladých rodin v rámci snahy o „venkovský životní styl“. V takových regionech se struktura ekonomiky stále více přeměňuje do městského charakteru a do podoby, o kterou usiluje strategie Evropa 2020. Vytváří se silný terciární sektor, rozvíjejí se sekundární aktivity založené na znalostech, zatímco význam primárního průmyslu a výroby, založený na zdrojích surovin, se pro regionální ekonomiku zmenšuje.

Příliv „přistěhovalců“ do takových regionů potom ve skutečnosti vede k rostoucí, nikoli klesající populaci. To ovšem neznamená, že se tím zlepšují místní životní podmínky. Přistěhovalectví typicky způsobí explozi cen nemovitostí daleko za hranice ekonomického dosahu starousedlíků a především mladých lidí zaměstnaných ve více tradičních (a nízkohodnocených) venkovských typech činností. Některé venkovské služby (především maloobchod a finanční služby) jsou v úpadku, protože většina populace dojíždí a využívá tyto služby v blízkosti svého místa zaměstnání. Veřejná doprava je v úpadku, jelikož většina nových venkovských domácností vlastní přinejmenším jedno auto. Takový vývoj staví potom ty, kteří nedojíždí, a starousedlíky do ještě nevyhodnější pozice a oprávněně vzbuzuje obavy o sociální soudržnost.

Mapa 10. Úroveň disparit mezi metropolemi a jejich regiony, 1995–2004

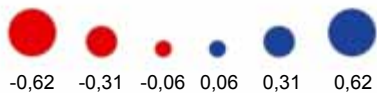

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Regionální úroveň: NUTS 3
Zdroj: ESPON 2013 Database
Data: ESPON Project FOCI

© EuroGeographics Association for administrative boundaries

Změna HDP na obyvatele

Tato mapa znázorňuje disparity změn HDP na hlavu v letech 1995–2004 mezi urbanizovanými oblastmi a jejich venkovským zázemím. Funkční regiony ve východní části prostoru ESPON vykazují zřetelný nárůst disparit. Také ve Spojeném království je možné sledovat výrazný nárůst disparit. Naproti tomu v Portugalsku, Německu, Belgii a Rakousku se ve většině případů disparity zmenšily.

Ukazuje se, že změna disparit ve východní Evropě je spojena s celkovým ekonomickým rozvojem regionů. Silný ekonomický růst ve městech vytvořil příležitosti, kterých venkovské oblasti, často ještě stále velmi zemědělsky orientované, nedokáží využít. Výsledkem jsou narůstající disparity. Mohou zde však hrát roli i odlišné fáze urbanizačního procesu. Například ve Spojeném království existuje silná snaha o regeneraci městských center a o přilákání a udržení skupin obyvatelstva s vyššími příjmy.

VII. Příklady napojených venkovských regionů

North Yorkshire, Spojené království

V hrabství North Yorkshire v severní Anglii jsou města, která mají více než 50 000 obyvatel. Důležitější pro jeho dostupnost je však blízkost a propojení s mnoha významnými městy. Tato dostupnost ovšem není uniformní. Výše položené oblasti a pobřežní části regionu jsou málo propojeny a trpí nízkou úrovní služeb a omezenými ekonomickými příležitostmi, i když je hrabství jako celek relativně bohaté. Dvě výše položené oblasti jsou chráněné pro svoji kvalitní krajinu a životní prostředí. Tradiční zemědělské postupy zde přispívají k zachování těchto oblastí, jelikož přitahují návštěvníky a turisty. Jedná se o příklad využívání venkova.

Aspekty kontraurbanizace jsou důležité pro dostupné části regionu: především dojíždka do zaměstnání a škol a přistěhovalectví z měst. V dostupných oblastech není zaměstnání v zemědělství významné, ale ve vyšších polohách může být velmi důležité, i když v absolutních číslech malé. Cestovní ruch je v celém regionu významným zdrojem obživy; velkým zaměstnavatelem je také veřejný sektor a sektor služeb.

Chelmsko-Zamojski, Polsko

Region Chelmsko-Zamojski je situován na východní hranici Polska a má rozvinutou silnou síť propojení měst uvnitř regionu. Jsou zde dvě hlavní městská centra – Chelm a Zamość – a navíc četná malá města. Důležité jsou polycentrický charakter regionu s četnými malými městy, která poskytují služby, tržní a správní funkce, a přetrvávající dominance napůl soběstačného zemědělství (55 % obyvatelstva regionu je zaměstnáno v zemědělství). Přeshraniční spolupráce a obchod s Ukrajinou se od doby vstupu do EU ztížily. Region se v současné době vylidňuje. Oblast opouštějí zejména věkové skupiny 20–40 let, navíc zde působí i faktor přirozeného úbytku počtu obyvatel kvůli relativně nízkému počtu žen. Strategické programy a cizí investice však začínají přinášet ovoce: probíhá zde rozvoj větších, komerčněji založených farem, atraktivita krajiny a kulturní dědictví byly identifikovány jako základ rozvoje cestovního ruchu.

Jönköping, Švédsko

Okres Jönköping v jižním Švédsku je situován uvnitř trojúhelníku, který tvoří tři významná města. Právě blízkost velkých měst je důvodem, proč je okres klasifikován jako „dostupný“, i když ve skutečnosti tomu tak není. Je zde zaznamenáván chudší životní styl lidí ve srovnání s jinými okresy. Regionální vláda se pokouší řešit procesy úbytku a odchodu populace z venkova a problémy centralizace služeb rozvojem hierarchie center služeb v různém měřítku. Existuje také politický důraz na efektivnější spojování venkovských oblastí a měst, umožnění dojíždky a flexibilního pracovního/životního stylu pro obyvatele venkova, stejně jako snadnější přístup ke krajině pro obyvatele urbanizovaných oblastí. Ekonomika je nyní smíšená s mnoha malými podnikatelskými subjekty. Primární průmyslové sektory zaměstnávají pouze 4 % obyvatel regionu. Otevřená krajina je hodnocena jako veřejný statek jak z hlediska přístupu a rekreace, tak i ochrany.

Venkovská globalizace a venkovské pracovní sítě

Rozumně a globálně napojená místa na venkově hrají významnou roli v procesu obnovy předpokládaném ve strategii Evropa 2020. Stejně jako v urbanizovaných oblastech jsou i zde sítě kritickou organizační formou pro podniky i pro regionální rozvoj. Existují vertikální sítě, které spojují podniky napříč geografickými měřítky (od místní po globální úroveň) prostřednictvím různých stádií v rámci výrobního řetězce, a jsou i sítě horizontální spojující místní producenty, instituce a spotřebitele. Pochopení takových sítí a jejich podpora je důležitá pro péči o regionální stabilitu a odolnost. Prostřednictvím vertikálních sítí se mohou venkovské regiony napojit na dodatečné zdroje kapitálu a znalostí. Sítě poskytují kanály pro toky informací a stávají se faktory, které propagují nebo podněcují podnikové inovace. Pracovní sítě mohou spojovat aktéry v určité lokalitě a zároveň mohou stavět mosty pro napojení subjektů z jiného než místního prostředí.

Silné lokální sítě umožňují přenos informací (o nových technologiích, potenciální poptávce, vhodných partnerech atd.) a snižují transakční náklady díky převládající důvěře a loajalitě. Usnadňují kolektivní akce, dokonce i lobbying. Horizontální pracovní sítě mohou podporovat inovativní prostředí a posunout zaostávající oblast do úrovně „učícího se regionu“, kde je regionální konkurenceschopnost svázána se schopností místních pracovních sítí absorbovat, rozšiřovat a efektivně využívat technickou a obchodní inteligenci. Na druhé straně mohou velmi silné místní sítě odradit ekonomické činitele od hledání nových příležitostí a zavést jednotlivce k nízké motivaci.

V tomto kontextu je úspěch venkovské oblasti otázkou její schopnosti účastnit se ve více ziskových prvcích globalizovaných ekonomických aktivit a vyhnout se nadměrnému využití zdrojů spojenému s flexibilitou a zaměstnaností v sekundárním sektoru. To znamená implementaci znalostní ekonomiky a vybudování „nové venkovské ekonomiky“, která je v současnosti dominantním zdrojem zaměstnanosti venkova a jeho příjmů, s výjimkou jižní a východní Evropy.

Venkovské oblasti na východě zůstávají v tomto ohledu zranitelné z důvodů souvisejících s jejich nedávnou politickou a institucionální historií. Pouze malá část většiny venkovských podniků a nedostatek jejich kritického množství určují relativní slabost řídce osídlených regionů, srovnáme-li je s globální konkurencí. Obvyklá kompenzační strategie je založena na myšlence, že spíše než globální kapitál může lokální kapitál podpořit úspěšné místní ekonomiky, které se snaží vyvinout produkty pro tržní niky závislé na místní identitě, a to podle hesla „prodávat místní produkt globálně“.

Existují různé typy globálních napojení venkovských oblastí. Mezi ně patří:

- Venkovské inovativní regiony
Ve venkovských oblastech můžeme najít inovativní a špičkové technologické společnosti s celosvětovou sítí obchodních a pracovních vztahů. Příklady z Finska, Norska i jižního Německa a jiných částí Evropy dokazují, že ve venkovských oblastech existují inovace a globální obchodní vztahy. Inovace nejsou exkluzivní výsadou urbanizace.
- Celosvětový obchod s přírodními zdroji
Ve venkovských oblastech lze najít také přírodní zdroje s celosvětovým tržním dosahem. Tyto zdroje mohou zahrnovat velmi rozdílné typy produktů od dřeva a rašeliny až po železnou rudu. V mnoha případech jsou obchodní spojení navázána především se společnostmi v blízkosti, které potom uvádějí tyto produkty na globální trh. Jsou však i případy, kdy společnosti ve venkovských oblastech spolupracují přímo se svými klienty po celém světě. To je mj. případ pelet ze železné rudy vyráběných v severním Švédsku.
- Zemědělské produkty s celosvětově proslulou značkou
Rioja, Tokaji, Champagne, sýr z Gruyère, skotská whisky – to je jen několik příkladů špičkových zemědělských/farmářských produktů, které pocházejí ze specifických venkovských oblastí a jsou známé po celém světě. Globální značky místních produktů ukazují, jak jsou rozumné venkovské oblasti přímo napojeny na globální trh.

- Světově proslulé venkovské turistické destinace
Zatímco některé venkovské oblasti produkují výrobky, které se spotřebovávají nebo používají po celém světě, jiné přitahují návštěvníky z celého světa. V obou případech se jedná o venkovské oblasti dobře propojené se zbytkem světa. Krása přírodní krajiny a kulturního dědictví může vybudovat pozici venkovských oblastí jako turistických destinací po celém světě. Příkladem může být zámek Neuschwanstein v Německu, Kleinwalsertal v Rakousku, ledový lcehotel ve Švédsku nebo laguna Blue Lagoon na Islandu.

VIII. La Rioja, Španělsko

Velmi známým příkladem venkovské oblasti dobře integrované do globálního trhu je La Rioja. Tato oblast má dlouhou historii významných obchodů s vínem, a to nejen v rámci přilehlých urbanizovaných oblastí, ale i s Francií. Nedávno došlo také k významnému zvýšení produkce a expanzi na nové zámořské trhy.

Region La Rioja je rozdělen na dostupnou a hustě osídlenou nížinnou část na severu a horskou oblast s řídkým a ubývajícím zalidněním na jihu. Nejdůležitějšími ekonomickými aktivitami jsou zemědělství a průmysl. Hlavními zemědělskými aktivitami jsou vinařství a zahradnictví. Produkce vína (od sklizně hroznů až po plnění lahví) je pro region důležitá již od poloviny devatenáctého století, přičemž podstatné množství vína je od té doby exportováno do Francie. Během posledních 20 let probíhaly důležité modernizační procesy, které spolu s přístupem do EU a pronikáním globálního kapitálu přispěly k vývoji vysoce kvalitního produktu pro mezinárodní trh. Narozdíl od ubývajících a stárnoucí populace v horských oblastech zažila dostupná část regionu velmi rozsáhlou kontraurbanizaci a značnou mezinárodní migraci (především z Maroka a Rumunska).

Venkovská podniková centra (klastry) představují pro venkovské oblasti nový model ekonomického rozvoje, ve kterém je růst procesem spolupráce zahrnujícím správu na různých úrovních, soukromé společnosti, vzdělávací a výzkumné ústavy a instituce zabývající se spoluprací. Konkurenceschopnost je tak procesem iniciovaným zespoda nahoru, ve kterém na sebe berou jednotlivci, firmy a instituce svůj díl odpovědnosti za překonávání specifických bariér, kterým na daném trhu jejich region či firma čelí. Při zavádění strategie Evropa 2020 se budou muset místní a regionální vládní a rozvojové agentury zamyslet nad svou vlastní specifickou situací a najít možnosti, jak spolupracovat s dalšími partnery v otázce rozvoje venkovských podnikových a obchodních klastrů.

Klastry stimulují a umožňují inovace několika způsoby. Zvyšují pravděpodobnost toho, že budou zmapovány inovační příležitosti, napomáhají tvorbě znalostí, usnadňují experimentování a poskytují silné podněty ke strategické diferenciaci, která je často výsledkem postupných inovací. Klastry také podporují podnikatelství, protože poskytují příležitosti pro nové společnosti, povzbuzují osamostatňování dceřiných společností a zakládání nových podniků a napomáhají komercializaci inovovaných produktů nových firem.

Provoz venkovských klastrů cestovního ruchu je živým důkazem úspěšných venkovských klastrů, kde mohou podniky primárního, sekundárního i terciárního sektoru těžit ze společných přírodních a environmentálních zdrojů. Na jedné straně farmy poskytují místní potraviny, výrobní a zpracovatelské závody zpracovávají místní produkty nebo vyrábějí řemeslné výrobky, na straně druhé malé hotely, restaurace, operátoři cestovního ruchu, rekreační zařízení atd. poskytují služby, které potvrzují a stále zdokonalují zkušenost s venkovskou turistikou. Je také možné vyhnout se riziku vyčerpání nebo znehodnocení přírodních a kulturních statků způsobeným přílišnou zátěží. Podobně je možné překlenout riziko vzrůstající závislosti regionálního ekonomického rozvoje na jediném sektoru, a to monitorováním trendů a jejich porovnáváním s jinými podobnými regiony.

2.4 Přeshraniční spojení

Přeshraniční oblasti jsou dalším typem území, kde může rozumný rozvoj spojení kapitalizovat rozvojové potenciály. Rozšíření EU vedlo k tomu, že řada pohraničních regionů začala navazovat dynamické funkční vztahy se svými sousedy. Pohraniční regiony nabízejí rozumné rozšíření diverzity ve smyslu kultury, životního stylu, kvality života, nákladů na bydlení, rozdílů v platech, dodávek pracovních sil, ekonomického výkonu nebo národních daňových systémů.

Blížkost různých aktérů v rámci regionu představuje rozvojový potenciál dokonce i uvnitř jedné země. Protože národní hranice s sebou nesou dodatečnou úroveň diverzity, je možné ji využít jako konkurenční výhodu. Vyžaduje to však, aby byly země (regiony) na obou stranách hranice dobře dopravně propojeny a aby existoval oboustranný zájem tento potenciál přeshraniční diverzity využít.

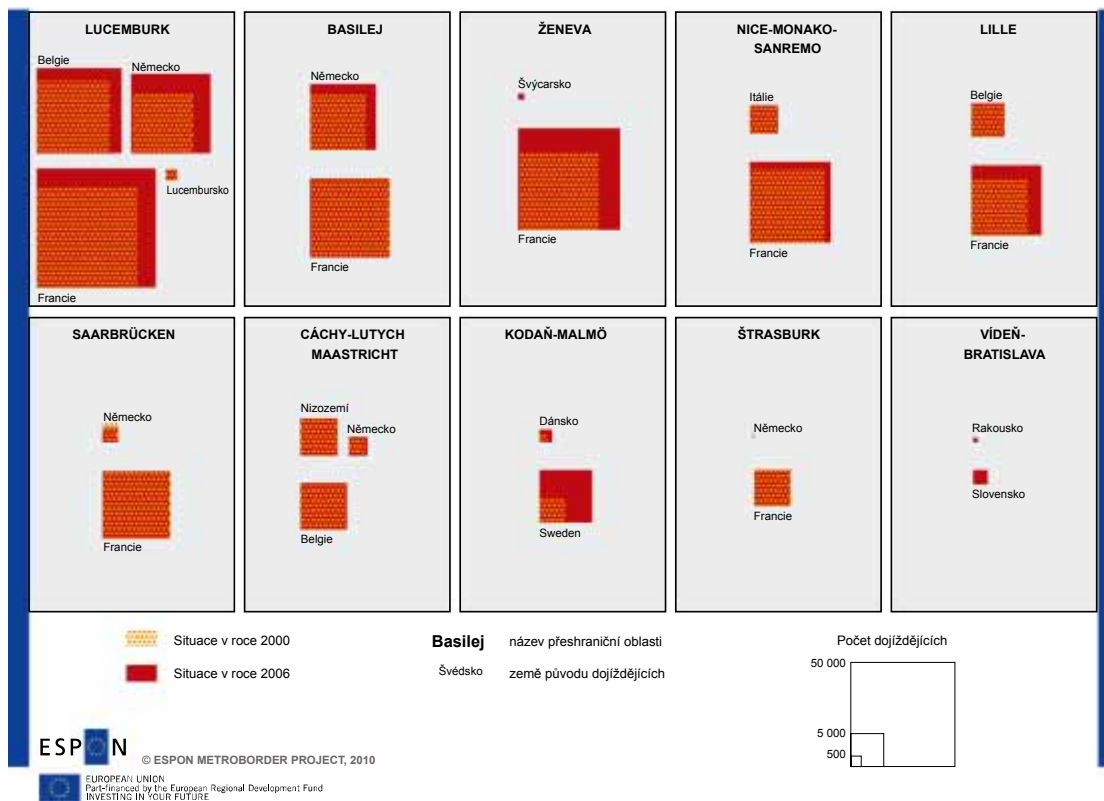
V prostoru ESPON má 23 % měst potenciál budovat přeshraniční metropolitní regiony spojováním s městy na druhé straně hranice v rámci dojížděkové vzdálenosti. Tyto regiony jsou většinou umístěny podél hranic a sahají od země Beneluxu až do severní Itálie, ale lze je také je nalézt mezi Slovinskem, Maďarskem, Slovenskem a Polskem.

Mezi přeshraničními regiony existují značné rozdíly ve schématech dojížděky a „přeshraničního života“.

Přeshraniční dojížděka

Dojíždějící přes hranice přispívají k přeshraniční integraci a využívání přeshraniční diverzity jako rozvojového potenciálu. Tím dělají z přeshraničních regionů rozumná propojená místa.

Dojížděka přes hranice v metropolitních oblastech, 2000 a 2006

Přeshraniční dojíždka je ukazatelem intenzity toků „domov-práce“ přes národní hranici. V prostoru ESPON dosahoval v roce 2007 počet dojíždějících přes hranice 778 500, což je poměrně nízké číslo, vezmeme-li v úvahu počet potenciálně funkčních přeshraničních regionů. V roce 1990 byly pro přeshraniční dojíždku nejvyhledávanějšími destinacemi Švýcarsko, Německo a Lucembursko. Od té doby se zvýšila dojíždka do Švýcarska, Lucemburska, Rakouska a Nizozemska (a to především z Francie, Německa a Belgie), zatímco dojíždka do Německa klesla.

Přeshraniční rezidenti

Přeshraniční rezidenti (občané, kteří mají cestovní pas jedné země, ale žijí za hranicemi v zemi jiné) jdou o krok dále než dojíždějící přes hranice, pokud jde o využití diverzity přeshraničních regionů. Přispívají k rozvoji rozumných propojených míst a jejich transformaci na integrovaná místa.

Tato atraktivita je ovlivněna nabídkou pracovních míst, životní úrovní a kratšími dojíždčkovými časy. Pro přeshraniční bydlení však existují i bariéry: kulturní a jazykové odlišnosti a fiskální systém. Analýza deseti případových studií ukazuje některé případy s významným podílem přeshraničního bydlení, především v Ženevě a Lucembursku. V obou případech jsou jazykové bariéry srovnatelně nízké. V německy mluvící Basileji je nejdůležitější komunitou cizích rezidentů komunita německá, přičemž více přeshraničních pracovníků dojíždí z Francie. Tento případ dokládá význam jazykových bariér v dynamice vývoje bydlení.

Obrázek ilustruje skutečnost, že intenzita dojíždky se mezi různými přeshraničními regiony velmi liší, a to podle jejich různé velikosti, průměrného ročního ekonomického růstu a jeho rozdělení mezi regiony. S více než 127 000 přeshraničních pracovníků v roce 2006 je Rozšířené Lucembursko (Greater Region of Luxembourg) bezpochyby hraniční oblastí, do které denně dojíždí za prací přes hranice největší počet lidí. S určitým odstupem následuje Basilej (49 000), Ženeva (47 500), Nice-Monako-Sanremo (34 000), Lille (27 500), Saarbrücken (21 500), Cáchy-Lutych-Maastricht (17 500), Kodaň-Malmö (13 500), Štrasburk (6 000) a Vídeň-Bratislava (1000). V období od roku 2000 do roku 2006 bylo možno pozorovat největší změny v absolutních číslech v přeshraničních regionech Ženeva, Lille a Kodaň-Malmö.

Ve většině případů je rozdělení přeshraničních pracovníků podle země původu extrémně asymetrické. V přeshraničních regionech Lucemburska, Ženevy, Nice, Saarbrückenu, Kodaně-Malmö a Štrasburku, kde 90 % toků směřuje jednosměrně z jedné země do druhé, je to obzvláště patrné. I když čísla nejsou vážena regionálním počtem obyvatel, podávají základní představu o úrovni přeshraničních spojení.

Za zmínku stojí přeshraniční regiony Lille a Cáchy-Lutych-Maastricht, které vykazují vyrovnanější schéma přeshraniční dojíždky. Zde se odráží dynamický ekonomický rozvoj v urbanizovaných centrech na obou stranách hranice, včetně poměrně vyrovnané úrovně platů, zdanění a cen nemovitostí. Navíc zde existuje polycentrická urbanistická struktura, která je zvýrazněna sítěmi veřejné dopravy v regionech.

IX. Koncentrace, spojení, spolupráce: přeshraniční regiony

Aktivní spolupráce zaměřená na spojení může pomoci vytvářet přeshraniční metropolitní oblasti, které budou mít rozměr a schopnost zlepšit jejich ekonomickou kapacitu. Budou například schopny nabídnout větší rozsah prací a přístup k širší nabídce pracovních příležitostí. Znalostně intenzivní ekonomika hnaná mezinárodním finančním centrem může vytvořit významné příležitosti pro přeshraniční zaměstnanost, (viz příklady Lucemburska, Ženevy a Monaka). Průmyslová odvětví špičkových technologií v Basileji mají podobný účinek. Spoluprací je možné dosáhnout i požadovaného druhu koncentrace k hostování hlavních mezinárodních událostí. Například Lucembursko a jeho přeshraniční partneři v rámci Rozšířeného regionu převzaly roli Evropského hlavního města kultury 2007. Mezinárodní výstava architektury IBA Basilej 2020 je dalším příkladem. Švýcarsko a Rakousko společně hostily finále fotbalového mistrovství Evropy 2008.

Spolupráce přes hranice může také pomoci zlepšit přístup některých venkovských regionů (např. podél belgicko-německé hranice) k nemocniční péči a k nouzovým a záchranným službám, kde časová dostupnost hraje rozhodující roli. Existují důkazy, že nadnárodní plánování těchto nepostradatelných služeb může být efektivnější než pouhé nahlížení přes hranice. Dalšími možnými tématy přeshraniční spolupráce jsou územní plánování, kultura, vzdělávání, ekonomický rozvoj a cestovní ruch nebo integrace sítí veřejné dopravy, obzvláště důležitá pro spojování přeshraničních regionů. Služby veřejné dopravy umožňují mnoha lidem z oblastí, jakými jsou Lotrinsko, Valonsko, Porýní-Falc a Sársko, pracovat v Lucembursku. Podobné příklady lze najít i v oblastech Vídeň-Bratislava a Kodaň-Malmö.

Institucionálně může mít přeshraniční spolupráce několik podob: neformální stanovy, neziskové asociace jako je euroregion Basilej, Saarbrücken a Štrasburk nebo výbor regionu Øresund. Evropská seskupení pro územní spolupráci umožnila některým místním vládám vytvořit u hranic přeshraniční instituce s právním statutem.

2.5 Hodnocení územních dopadů pro rozvoj rozumných míst

Rozvoj rozumných míst vyžaduje znalosti toho, jak různé politiky a jejich kombinace ovlivňují rozvoj regionu.

Široké spektrum sektorových politik na evropské a národní úrovni má územní dopady, což bylo prokázáno mnoha předchozími studiemi ESPON.

Sektorové politiky mají svá vlastní rozpočtová pravidla a nástroje k dosažení svých cílů a obvykle se po nich nechce, aby zvažovaly územní kontext a dopady. Otázky územních dopadů se většinou neřadí mezi jejich priority, i když mají potenciál pomoci realizovat dosažení územní soudržnosti a konkurenceschopnosti. Mohou utvářet a formovat (i když neúmyslně) rozvojové příležitosti míst.

X. Hledání správného politického mixu

Cílů politiky lze obvykle nejlépe dosáhnout vytvořením politického mixu, který zahrnuje podporu z několika politických oblastí nebo sektorů. Dokonce i ve svém vlastním sektoru nemůže jediná politika dosáhnout tolik, jako rozumný mix různých politik a jejich nástrojů. Pokud se navíc politiky vzájemně ovlivňují ať už v negativním nebo kontraproduktivním smyslu, nekoordinace s sebou nese značné náklady.

Větší znalost územních dopadů sektorových politik by mohla podpořit lepší porozumění a využití synergií mezi různými politikami. Tvůrci politik by tak mohli daleko lépe využít omezené veřejné zdroje a přispět k větší konkurenceschopnosti a územní kohezi. Rozumná politika neznamená pouze maximalizaci užítku v rámci jednoho sektoru, ale také dosažení pomocných vedlejších účinků pro jiné priority EU. Jde o nejlepší způsob využití veřejných prostředků, opomenutí vícesektorového přístupu může být naopak velmi nákladné.

Hodnocení územních dopadů může přispět k lepšímu posouzení způsobu, jakým politika ovlivňuje rozvoj v různých regionech. Důkazy dopadů politik mohou být prvním krokem k identifikaci možných synergií – nebo naopak – mezi politikami a zahájením konstruktivního dialogu napříč politickými sektory. Program ESPON vyvíjí přístupy k hodnocení územních dopadů a prezentuje počet politických oblastí EU, pro které má být hodnocení územních dopadů prováděno.

XI. Hodnocení územních dopadů ESPON

Dokončeno

- EU – dopravní politika (ESPON 2013 – TIPTAP)
- EU – zemědělská politika (ESPON 2013 – TIPTAP)
- EU – dopravní a TEN politiky (ESPON 2006 – projekt 2.1.1)
- EU – politiky výzkumu a rozvoje (ESPON 2006 – projekt 2.1.2)
- EU – společná zemědělská politika a politika rozvoje venkova (ESPON 2006 – projekt 2.1.3)
- EU – energetická politika (ESPON 2006 – projekt 2.1.4)
- EU – politika rybolovu (ESPON 2006 – projekt 2.1.5)
- EU – strukturální fondy (ESPON 2006 – projekty 2.2.1 a 2.2.3)
- EU – komunitární právo a předpřístupová pomoc (ESPON 2006 – projekt 2.2.2)
- EU – politika životního prostředí (ESPON 2006 – projekt 2.4.1)

Chystá se

- EU – směrnice (ESPON 2013 – ARTS)
- Cílené analýzy hodnocení územních dopadů (ESPON 2013 – ESPON TIA)

Dopravní politiky EU jsou jedním z příkladů toho, jak může hodnocení územních dopadů vypadat. Byly zkoumány územní dopady dopravní politiky EU do roku 2030. Prověřovaly se různé scénáře s ohledem na širokou škálu různých ukazatelů odrážejících územní efektivitu, územní kvalitu a identitu, které jsou chápány jako prvky územní soudržnosti v prováděném aplikovaném výzkumu.

Výsledky ukazují následující:

- Ekonomický růst: Hodnocení územních dopadů dopravních politik v zásadě potvrzuje obecný ekonomický přínos pokračujících investic do infrastruktury. Scénáře ukazují zvýšení produktivity dopravních sítí, což přispívá ke konkurenceschopnosti regionů a zvyšuje tržní potenciály a ekonomické bohatství (HDP na hlavu). Naznačují navíc novou oblast ekonomického růstu v centrální Evropě popsanou základními jádry – Praha, Krakov, Budapešť a Vídeň.
- Vnitroregionální integrace: Očekává se, že do roku 2030 dojde ke zvýšení vnitroregionální integrace díky zlepšením sekundárních sítí v zemích, které se nejvíce angažují v pokračujících investicích do infrastruktury (např. Španělsko). Zvyšování investic do infrastruktury na východě může také přispět ke zlepšení sekundárních sítí a vnitroregionální integrace v těchto zemích. Tento proces je důležitý, protože umožňuje, aby se rozvoj a růst šířil z hlavních center do měst druhého a třetího řádu.
- Dopravní přetížení a emise: Odvrácenou stranou mince je očekávané zvyšování dopravních přetížení a emisí v některých regionech až nad přípustné hranice. Ve velkých částech Evropy se zdá dopravní infrastruktura vzhledem k předpokládaným nárůstům dopravy nedostatečně dimenzovaná. Proto se očekává podstatný nárůst dopravních přetížení s obzvláště závažnými dopady ve Spojeném království, Dánsku, Rumunsku a Bulharsku. Ke zvýšení vnitrozemské mobility mohou alternativně pomoci letiště druhého a třetího řádu. Jeden ze scénářů však ukazuje, že v případě aplikace proaktivních opatření ve formě cen a regulací se situace podstatně změní. Předpovědi v tomto scénáři říkají, že se emise udrží pod aktuálními hranicemi, i když problémy hlavně ve východních částech kontinentu budou přetrvávat.

Ve srovnání s předchozími hodnoceními územních dopadů byl v poslední výzkumné práci programu ESPON zaveden inovativní prvek. Jedná se o model FLAG (vlajkový model). Tím se eliminuje riziko, že kombinace hodnocení různých ukazatelů může poskytovat všeobecně „uspokojivý“ obraz budoucnosti i přesto, že jeden nebo více z těchto ukazatelů překračují kritické prahové hodnoty. Aby se dalo vyhnout výsledkům, kdy pozitivní vývoj některých ukazatelů převáží nepříjemný negativní vývoj jiných, např. úroveň emisí, byly zavedeny vlajky. Pokud očekávaný dopad jednoho ukazatele překročí určitou prahovou hodnotu, zvedne se „varovný prapor“.

Následující tři mapy zobrazují územní dopady tří politických scénářů s ohledem na emise skleníkových plynů. Používají „vlajkový model“ k identifikaci regionů, kde se očekává nárůst emisí nad akceptovatelnou prahovou hodnotu, která je stanovena jako současná úroveň emisí.

Tyto scénáře analyzují a předpovídají rozvoj dopravy na koridorech TEN-T do roku 2030 na základě práce Evropské komise.

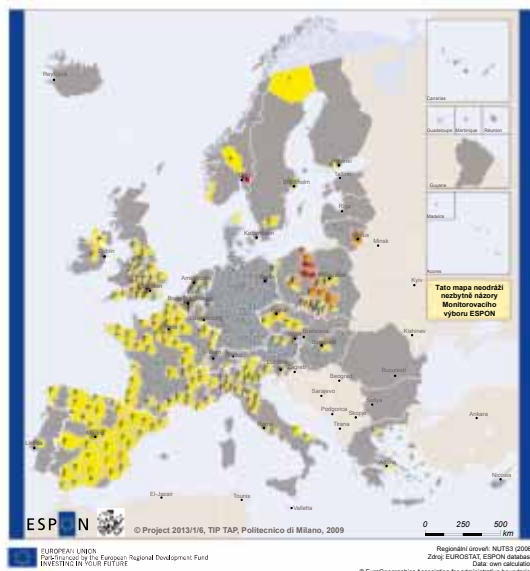
Existuje scénář Základní linie pro rok 2030, jenž obsahuje všechny investice do silniční a železniční sítě, které jsou již ve stádiu realizace nebo jejichž výstavba je naplánována. Tento scénář předpokládá rozsáhlé emisní problémy s obzvláště vysokou koncentrací v jádře. Stupeň překročení prahové hodnoty je však ve skutečnosti vyšší v perifernějších oblastech východní Evropy – v Polsku, pobaltských státech, Bulharsku a Rumunsku, ale také v jižním Irsku, jihozápadním Švédsku a severním Řecku.

Scénář Rozšířená infrastruktura předpokládá vyšší ekonomický růst než scénář Základní linie a zahrnuje proto další a komplexnější infrastrukturní spojení. Podle tohoto scénáře budou problémy v jádru daleko menší, avšak problémy v periferních oblastech vypadají velmi podobně jako v případě scénáře Základní linie. V tomto scénáři (podobně jako v předchozím) se emise v mnoha východních regionech více než zdvojnásobí.

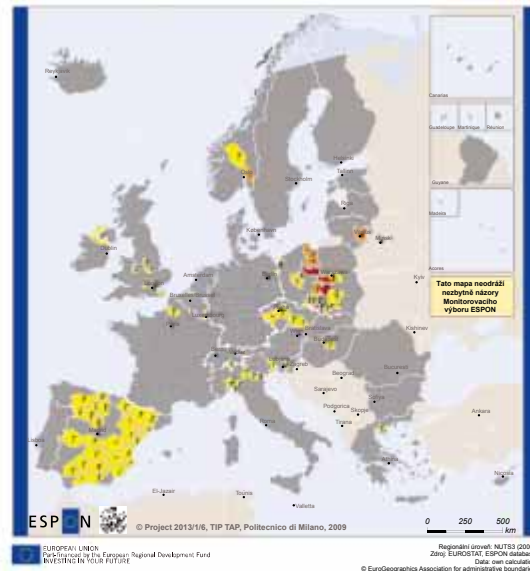
Ve scénáři Mýtné se objevují nové regulační nástroje jako pravidla bezpečnosti a silniční mýtné, které budou mít poměrně dramatický dopad. Tato opatření budou úspěšně držet emise na většině území Evropy v rámci dnešních nebo i nižších hodnot. Především ve východních částech kontinentu bude intenzita emisí podstatně redukována.

Mapa 11. Možnosti dopravní politiky a jejich vliv na emise, 2005

Scénář Základní linie

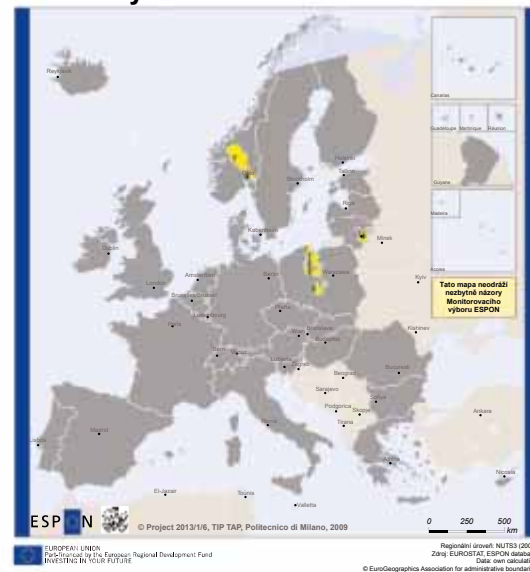
Scénář Rozšířená infrastruktura

**Hodnoty emisí 2005 > průměr EU
a růst emisí 2005–2030 > 0**

- ↗ Regiony s výstražnou vlajkou
- Překročení prahové hodnoty (určité riziko)
- Více než o 50 % (vysoké riziko)
- Více než o 100 % (velmi vysoké riziko)

Scénář Mýtné

2.6 Evropské makroregiony – cesty k synergiím?

Rozvoj polycentrické Evropy s rozumnými propojenými místy vyžaduje týmovou práci. Různé rozvojové potenciály a výzvy lze zvládnout a vyřešit pouze spoluprací mezi různými zainteresovanými subjekty. Spolupráce v nadnárodních oblastech, stejně jako makroregionální rozvojové strategie, které spojují zainteresované subjekty z různých zemí a sektorů, mohou být jednou z cest kupředu. Jejich hlavním cílem je podpora rozvoje rozumných a propojených míst přinášejících užitek obyvatelům Evropy a tím přispívajících k všeobecnému rozvoji a konkurenceschopnosti Evropy.

Strategie EU pro region Baltského moře a také chystaná strategie EU pro Podunajskou oblast jsou nedávnými příklady takovýchto makroregionálních strategií. Jak výběr rozvojových problémů a příležitostí pro makroregiony, tak uspořádání správy podtrhují silný, místně založený rozvojový přístup. Zaměřují se na společné rozvojové výzvy a potenciály. Doklady rozvojových potenciálů a výzev na makroregionální úrovni, stejně jako i správních mechanismů v makroregionech jsou klíčovými vstupy pro výzkum plně přidané hodnoty místně založené makroregionální strategie.

Makroregionální strategie pro region Baltského moře se zaměřuje na udržitelný stav životního prostředí (např. snižování znečištění moře), prosperitu (např. propagaci inovací v malých a středních podnicích), dostupnost a atraktivitu (např. lepší dopravní spojení) a bezpečnost a zabezpečení (např. zlepšení reakcí na nehody).

Splnění těchto témat, rozvoj cílových opatření a monitorování pokroku vyžaduje detailní znalosti územního rozvoje v regionu Baltského moře. Program ESPON poskytuje základy, které je možné využít pro tvorbu úspěšné strategie i pro regionální monitorování. Implementace strategie vyžaduje, aby byla brána v úvahu územní diverzita a potenciály v rámci regionu Baltského moře, např. pokud jde o umístění ekonomického rozvoje, funkční specializace v rámci urbanizovaných systémů, uspořádání vztahů venkov-město, schémata dostupnosti, zajištění konektivity a podmínky životního prostředí, ale i o správu.

Zatímco je všeobecně známá nevyváženost ekonomického bohatství a urbanizovaných systémů v regionu Baltského moře, jiné aspekty územní diverzity jsou zanedbávány – přesto jsou klíčové pro pochopení procesů rozvoje. Jedním z příkladů je soulad mezi (a) uspořádáním vztahů venkov-město, (b) ekonomickými strukturami a (c) akumulací a čerpáním.

V regionu Baltského moře se uspořádání vztahů venkov-město velmi různí. Z evropské perspektivy jsou Estonsko, Lotyšsko a Litva charakterizovány především jako oblasti „středně blízké městům“. Většina regionů v Polsku a severovýchodním Německu má především venkovskou sídelní strukturu, přesto jsou blízko městům. To samé platí pro některé severské regiony. Z hlediska evropských měřítek je ovšem velké množství regionů v severských zemích odlehlých. Dokonce i když hovoříme o místní dostupnosti nejbližšího urbanizovaného centra, jsou tyto regiony podstatně vzdálenější než je běžné v jižních pobaltských oblastech.

Existují také jasné rozdíly co do ekonomických struktur ve venkovských oblastech, které mohou vyžadovat diverzifikované akce. Lotyšsko, Litva a Polsko mají převážně zemědělské venkovské regiony, zatímco venkovské regiony v severovýchodním Německu, severských zemích a na většině území Estonska jsou charakterizovány jako spotřební venkovská krajina, kde velmi důležitou úlohu hraje rekreace a cestovní ruch.

Zatímco se venkovské oblasti jižně od Baltského moře převážně ztenčují, disparity v ekonomickém bohatství mezi urbanizovanými oblastmi a jejich zázemím především v Estonsku, Lotyšsku a Litvě se silně zvětšují. Na druhé straně, venkovské regiony severně od Baltského moře vykazují ekonomické bohatství nad evropským průměrem a rozdíly mezi urbanizovanými oblastmi a jejich zázemím se zvětšují pouze mírně. Navíc je třeba říci, že v absolutních číslech mají urbanizované oblasti severně od Baltského moře vyšší ekonomický výkon a jsou lépe integrovány do globálních sítí.

Z výše uvedeného vyplývá, že implementace cílů strategie pro Baltské moře vyžaduje přizpůsobení se této komplexní realitě. Jaká města v makroregionu by měla hrát roli v rozvoji? Je možné posílit pozici makroregionu v globální konkurenci vytvořením spolupráce, která bude zahrnovat metropolitní regiony? Jak se mohou poučit venkovské regiony na jihu a východě od regionů na severu a západě a jak mohou uskutečnit přechod k nové venkovské ekonomice? Mohlo by vylepšení veřejné dopravy zatraktivnit regiony pro dojíždějící? Jaké a kde jsou potenciální venkovské podnikové a obchodní klustry a jak je možné je podpořit a spojit do sítě?

Další typ územního rozdělení v rámci regionu okolo Baltského moře lze pozorovat na poli energií. Severské země a pobaltské státy mají značně vyšší podíl pracovníků v sektorech s vysokou spotřebou energie, než mají regiony Polska a Německa v okolí Baltského moře. Zároveň mají větší potenciál na využití větrné energie, který je možné dále rozvíjet. Jaký druh energetického salda mají tyto země a existuje zde prostor pro spojování sítí ke zvětšení bezpečnosti, stability a odolnosti?

To je pouze několik málo poznatků programu ESPON, které mohou být pro implementaci a další rozvoj strategie pro oblast okolo Baltského moře relevantní. Společně umožňují vést podrobnou diskusi o územním kapitálu, který by mohl přispět ke strategii EU pro region okolo Baltského moře.

Podobně probíhaly v rámci programu ESPON diskuse s nespočtem regionálních zainteresovaných subjektů o rozvojových scénářích pro románský oblouk sahající od jižního Portugalska do severní Itálie podél středomořského pobřeží. Na základě výsledků programu ESPON byly prodiskutovány čtyři typy územního kapitálu:

- Infrastrukturní kapitál a struktura osídlení zahrnující mj. charakteristiky urbanizovaného systému a kvalitu životního prostředí.
- Kognitivní kapitál ve formě znalostí, kompetencí, schopností, vzdělávacích a výzkumných struktur, zakotvený v hmotném i lidském kapitálu.
- Kapitál kultury a identity zahrnující kulturní dědictví, krajinu a přírodní kapitál.
- Sociální kapitál a kapitál vztahů ve formě občanské společnosti i schopností se spojovat.

Zmíněné příležitosti pramenící z využití územního nebo místně založeného přístupu ve vztahu ke strategii EU pro oblast okolo Baltského moře a ke scénářům pro románský oblouk představují příklady toho, jak je možné využít výsledků programu ESPON k rozvíjení makroregionálních strategií a scénářů.

Záleží na vládě a správě

Pro makroregionální strategie, či obecněji pro rozvoj rozumných propojených míst, jsou mimo územní znalosti nutné také dobré správní a vládní procesy. Navíc musí rozvojové strategie vážit omezení vyplývající z vlivů veřejné politiky:

1. Chování firem v oblasti umístování aktivit je výsledkem milionů jednotlivých rozhodnutí na úrovni jednotlivých podniků, která mohou mít nejrůznější důvody a motivy, a nikoli výsledkem návrhů nebo preferencí veřejných tvůrců politik.
2. Obecně řečeno, veřejný sektor může ovlivnit rozhodnutí o umístění aktivit pouze nepřímo. Příkladem faktorů s významným vlivem, které jsou výsledkem činnosti politického sektoru, jsou hlavní komunikační infrastruktury, školení a bydlení pro pracovní síly, mezinárodní konektivita prostřednictvím globálně propojených centrálních letišť, srozumitelnost a pochopitelnost, rozhodnost a rychlost v oblasti ekonomického rozvoje, plánování a rozhodování.
3. Schopnost ovlivnit geografii ekonomické změny je rozdělena vertikálně, napříč různými úrovněmi vlády a správy. Je také oddělena horizontálně do různých politických oblastí, ve kterých kritéria rozhodování zřídka zvažují územní aspekty politických rozhodnutí a investic.
4. Pochopení povahy a pravděpodobných důsledků aglomeračních ekonomik zůstává v rámci mnoha veřejných politických komunit stále relativně zaostalé – nebo přinejmenším velmi slabě formulované, v mnoha politických rozhodnutích či úvahách o přidělení financí tedy nehraje roli.

Rozumná regulace však zůstává klíčovým faktorem souvisejícím s dopravním přetížením a emisemi, které podporují častěji využívat mechanismů mýtného. Ty by žádná firma sama o sobě nemohla vyřešit, aniž by přitom zároveň nepostoupila obchodní výhody svým konkurentům. Podobně je zaměstnanost ve veřejném sektoru klíčovým zdrojem specializovaných a kreativních pracovních příležitostí v mnoha řídko osídlených regionech a veřejné investice a platy jsou podporou místních firem a místního obchodu. Veřejný sektor je proto zřejmě důležitou zainteresovanou stranou v jakýchkoliv partnerstvích v rámci územního rozvoje či v aktivitách spolupráce.

Další zdroje informací:

Další informace o problémech popisovaných v této kapitole je možné nalézt ve zprávách programu ESPON z projektů o městech (FOCI), venkovských oblastech (EDORA), přeshraničních regionech (METRO-BORDER), ekonomikách aglomerací (CAEE), hodnocení územních dopadů (TIPTAP) a prostorových scénářích (SS-LR).

Klíčové výstupy vztahující se k politice:

- Demografické změny a především migrační trendy budou prohlubovat územní nerovnováhu a polarizaci mezi bohatšími a chudšími oblastmi. Lépe prosperující města a regiony budou muset akceptovat další imigraci.
- Energetická závislost některých regionálních průmyslových podniků bude znamenat zásadní výzvy s ohledem na řešení dopadů emisí uhlíku, tj. možnosti pro společnosti potenciálně přemístit své závody, pokud by výrobní náklady v důsledku zvýšení daní z uhlíkatých paliv vzrostly. Zvyšující se ceny energie dopadnou především na periferní regiony a na oblasti a města s extenzivními dojízdňovými schémata, s energeticky náročnou průmyslovou výrobou a s bydlením.
- Spojení s nejbližšími centrálními uzly jsou často velmi důležitá v odlehlých a řídko osídlených regionech. Pro tyto regiony je místní dostupnost důležitější než dostupnost Evropy.
- Regiony postižené či zaostalé se mohou rozvinout do ekonomicky životaschopných oblastí rozvoje. Úspěch takových konvergencí souvisí do značné míry se správnými strukturami, které jsou schopny produkovat výsledky.
- Scénáře vývoje pracovních sil do roku 2050 ukazují, že mnoho regionů bude postiženo ztenčujícím se počtem pracovníků. Obecně ukazují čísla pracovních sil v Evropě jasné rozdělení mezi východem a západem.

Všechny části prostoru ESPON jsou ve stále větší míře napojovány do globálních sítí a musejí prokazovat svoje konkurenční výhody nebo nevýhody v globálním kontextu. Tyto globalizační trendy, zdá se, posilují územní rozdělení a nevyváženosti. Evropské politiky kladou důraz na potřebu rozvoje všech částí Evropy, nikoli jen některých ostrůvků blahobytu. Růst, vyvážený rozvoj a územní soudržnost mají některé společné principy:

Za prvé, k posílení konkurenceschopnosti Evropy je třeba využít rozvojový potenciál všech regionů. Není možné spoléhat se pouze na sílu měst a regionů, které jsou již úspěšné. Realizace rozvojového potenciálu v ostatních částech přispívá ke konkurenceschopnější, stabilnější a odolnější Evropě.

Za druhé, významné nevyváženosti nebo finanční transfery nahloďávají smysl pro solidaritu a jednotnost Evropy. Do jisté míry jsou vnímány jako překážky dalšího rozvoje silných oblastí, částečně berou odvalu méně úspěšným oblastem.

Z toho vyplývá, že rozvojové strategie pro Evropu musejí mít inkluzivní, tj. začleňující charakter. Míra soudržnosti a míra konkurenceschopnosti se mohou a mají podporovat a doplňovat.

Vnímání území jako postiženého, zaostalého či problematického je do značné míry otázkou zvolené optiky a geografického měřítka analýzy. Článek 174 Smlouvy o fungování EU poskytuje jistou indikaci různých kategorií území, která vyžadují zvláštní pozornost. Výsledky programu ESPON však ukazují, že jiné typy území se také potýkají s obtížnými situacemi a že některé oblasti se specifickými geografickými rysy (jako jsou ostrovy, horské regiony nebo řídko osídlené oblasti) patří k těm neúspěšnějším v Evropě – urbanizovaná centra Alp nebo periferní oblasti v severovýchodních zemích.

Smlouva o fungování EU, článek 174:

„Unie za účelem podpory harmonického vývoje rozvíjí a prosazuje svou činnost vedoucí k posilování hospodářské, sociální a územní soudržnosti. Unie se především zaměří na snižování rozdílů mezi úrovní rozvoje různých regionů a na snížení zaostalosti nejvíce znevýhodněných regionů. V rámci dotyčných regionů bude zvláštní pozornost věnována venkovským oblastem, oblastem postiženým průmyslovými přeměnami a regionům, které jsou vážně a trvale znevýhodněny přírodními nebo demografickými podmínkami, což jsou například nejsevernější regiony s velmi nízkou hustotou obyvatelstva a ostrovní, přeshraniční a horské regiony.“

3.1 Územní rozdíly v bohatství

Územní nevyváženosti lze pozorovat na mnoha geografických úrovních. Obvykle se vztahují k ekonomickému bohatství a výkonu, ale se vzrůstající tendencí také k demografickým strukturám nebo faktorům, jakými jsou inovace, kreativita a integrace do globálních sítí.

Na globální úrovni a na úrovni sousedních oblastí lze zřetelnou dělicí linii pozorovat mezi prostorem ESPON a sousedními zeměmi. Existují však i dělicí linie mezi 31 zeměmi prostoru ESPON. Před vypuknutím ekonomické krize existovala na evropské úrovni vzrůstající ekonomická soudržnost, ačkoliv disparity v rámci zemí narůstaly, (například zvětšujícími se rozdíly mezi bohatými urbanizovanými oblastmi a jejich nejbližším okolím).

Rozdíly v bohatství na evropské úrovni

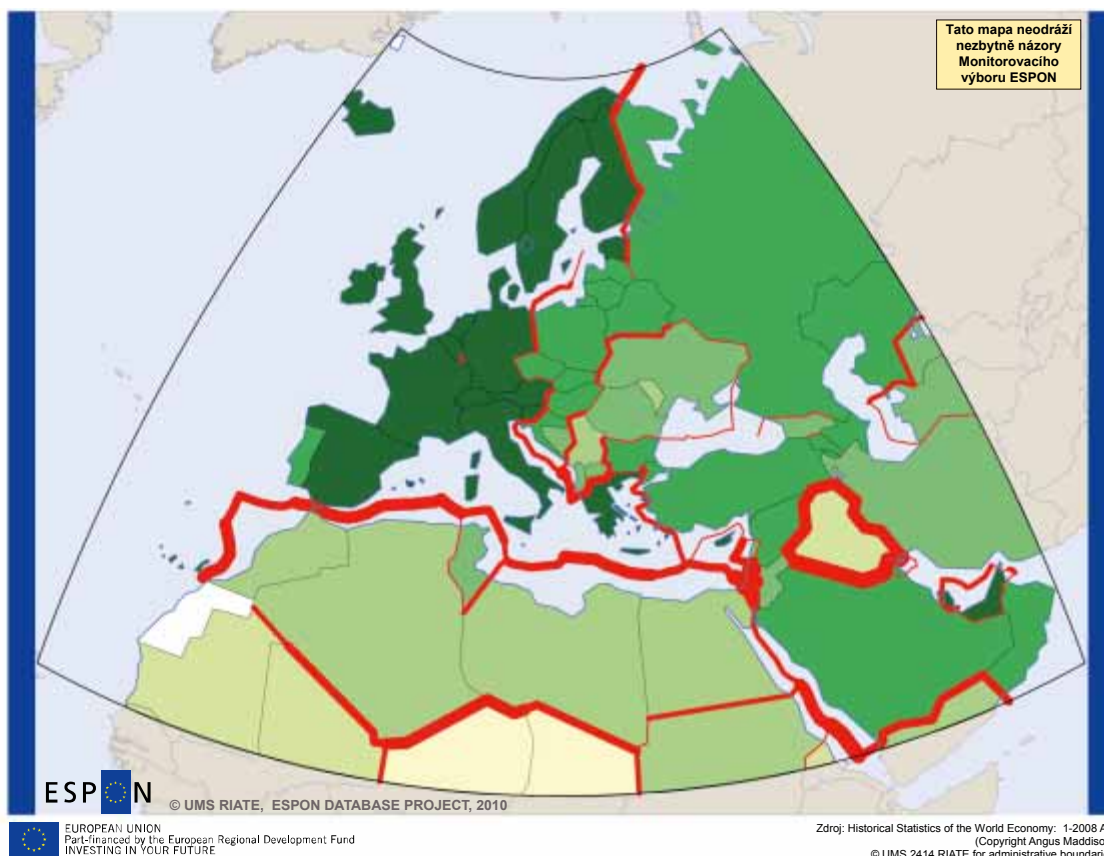
Na evropské úrovni lze v současné době pozorovat dvě hlavní ekonomické hranice či nespojitosti.

Podíváme-li se na národní data, uvidíme rozdíl mezi východem a západem. V širším smyslu sahá linie nespojitosti od finsko-ruské hranice na severu k mořské hranici mezi Itálií a Albánií na jihu. Obecně ty země, které přistoupily k EU v posledních vlnách, mají nižší úroveň bohatství než starší členské státy EU, i když i tyto nové země mají tendenci mít větší bohatství než sousední země, které do EU nepatří.

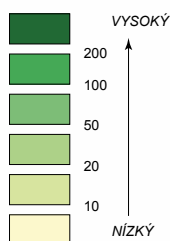
Při analýze regionálních dat se začne objevovat podrobnější obrázek, který ukazuje, že mezi jednotlivými regiony zemí existují v bohatství značné rozdíly.

Existují také nerovnoměrnosti v bohatství mezi severem a jihem, které podtrhují rozdíly mezi zeměmi EU a nečlenskými státy, a které ukazují, že příslušnost k Evropě hraje svoji roli. Nejzřetelnější dělicí linie probíhá mezi členskými a nečlenskými zeměmi EU ve středomořské oblasti. Další významná nespojitost je vidět na Sahaře mezi severní Afrikou a subsaharskými zeměmi. Tato dvojité hranice nespojitosti názorně demonstruje význam územních vztahů. Daný územní vzor určuje strukturu toků mezinárodní migrace (od jihu k severu) nebo investic a pomoci (od severu k jihu), s mezioblastí severní Afriky, strategicky umístěnou jako územní rozhraní. Zvýrazňuje také situaci, které čelí Malta jako malý ostrovní stát, který je geograficky odrazovým můstkem Afriky na cestě do Evropy.

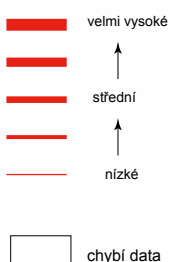
Mapa 12. Nespojivosti HDP na hlavu, 2008

HDP na hlavu 2008
(1990 v mezinárodních dolarech)
index 100 = svět

Nespojitosti
(poměrné)

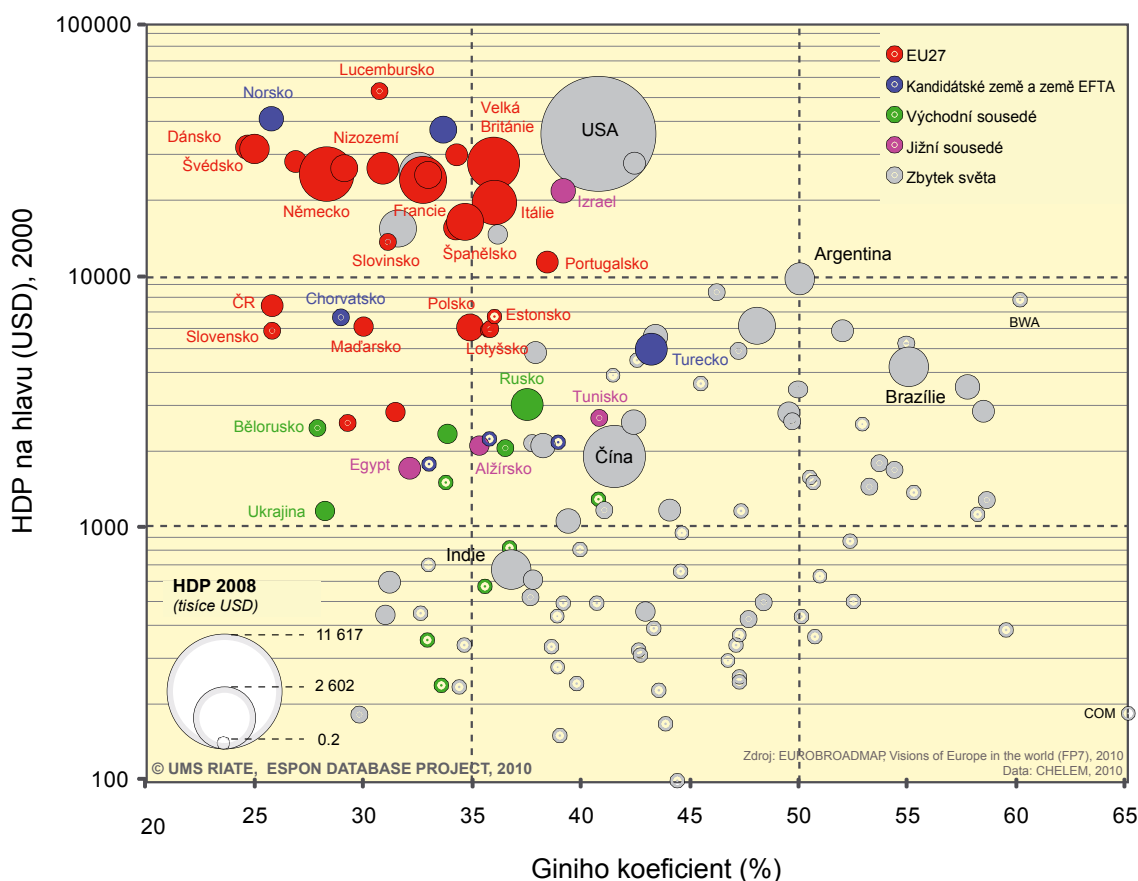

Mapa ukazuje rozdíly v HDP na hlavu v paritě kupní síly na národní úrovni. Na základě toho byly hlavní přeshraniční nespojitosti vyznačeny červenými linkami: čím silnější je linka, tím větší je rozdíl mezi zeměmi. Nejvýraznější předěly jsou mezi Evropou (včetně Turecka) a severní Afrikou, ale také mezi Finskem a Ruskem. Existuje však také ekonomické rozdělení mezi západem a východem Evropy, rozdíly oddělují také Řecko od Kypru. Výrazně jsou také vidět disparity mezi sousedními zeměmi severní Afriky a zeměmi, které leží jižně od Sahary. Tyto rozdíly jsou stejně velké jako disparity mezi Evropou a severní Afrikou.

Bereme-li v úvahu různé aktuální úrovně bohatství, některé sousední země dosáhnou vyšších hodnot růstu HDP než EU, protože jakékoli přírůstky jsou srovnávány s nižší počáteční hodnotou. Společně s podstatně vyššími hodnotami růstu v jiných částech světa to znamená, že podíl EU na světovém HDP bude nadále klesat. Jedná se o pokračování vývoje z posledních padesáti let a ukazuje se, že ve smyslu hodnot růstu je relativní ekonomická pozice Evropy jako celku ve světě ohrožena.

Tyto rozdíly v ekonomickém bohatství jdou ruku v ruce s rozdíly v demografických strukturách. Zatímco demografické perspektivy většinou kopírují rozdělení bohatství mezi východem a západem, zcela odlišný obrázek ukazují ve směru severojižním. Předpokládá se, že jižní sousedé zaznamenají v letech 2000 až 2030 populační nárůst, který bude významně převyšovat nárůst očekávaný v rámci prostoru ESPON. Jižněji v Africe, za bezprostředními hranicemi Evropy, se nachází další skupina zemí, jejichž předpovědi populačního růstu jsou dokonce ještě vyšší.

Ekonomická výkonnost a sociální nerovnosti, 2000

Vysoká hodnota HDP na hlavu ještě nezbytně neznamená vysoký sociální blahobyt, protože ten závisí na úrovni ekonomických nerovností mezi obyvateli. K měření rozptylu ekonomického bohatství v zemi se používá Giniho koeficient. Jedná se o míru nerovnosti v rozdělení, kde hodnota 0 vyjadřuje úplnou rovnost a hodnota 1 vyjadřuje maximální nerovnost. Graf demonstruje vztah mezi bohatstvím (vyjádřeno pomocí HDP) a sociálními nerovnostmi (vyjádřeno Giniho koeficientem). Z grafu vyplývá, že bohatší země jsou obecně charakterizovány nejnižšími úrovněmi sociálních nerovností. Zároveň je zde zachycen evropský sociální model: země v rámci prostoru ESPON jsou obecně charakterizovány nižšími úrovněmi nerovností než ostatní země ve světě.

Zkoumáme-li podrobnosti, můžeme identifikovat tři různé skupiny:

- Země EU15, Norsko a Slovinsko jsou charakterizovány vysokou úrovní HDP (více než 10 000 EUR na obyvatele) a středními úrovněmi nerovností ve srovnání s např. USA nebo Singapurem. Lze nicméně zaznamenat znatelné rozdílnosti v sociální nerovnosti. Nízké hodnoty Giniho koeficientu je možné sledovat v severských zemích, naopak daleko vyšší ve Spojeném království, Irsku, Španělsku, Itálii, Řecku a Portugalsku.
- Země EU10 (země, které k EU přistoupily v roce 2004) a některé kandidátské země, jakými jsou Turecko a Chorvatsko, jsou charakterizovány střední úrovní HDP (6 000 až 9 000 EUR na obyvatele). Tyto země však mají značně nižší úrovně nerovností než jiné země se srovnatelnými úrovněmi bohatství. V rámci této skupiny vykazují Maďarsko, Česká republika, Slovensko a Chorvatsko poměrně omezené disparity, zatímco Polsko, pobaltské státy a Turecko mají míru sociálních nerovností větší.
- Rumunsko, Bulharsko a země sousedící s EU produkují nižší úrovně HDP (méně než 3 000 EUR na obyvatele). Avšak podobně jako v případech výše uvedených mají v porovnání se stejně bohatými zeměmi střední úroveň disparit.

Rozměňování vzorů jádro-periferie v Evropě

Myšlenka polycentrické Evropy, která používá přirovnání k „trsu hroznů“, byla vyvinuta jako model konkurující prohlubující se dělení na jádro a periferie. Polycentrický rozvoj je způsobem, jak dosáhnout vyváženého územního rozvoje a v mnoha případech je i cílem územní soudržnosti.

Rozdíly mezi jádrem a periferiemi v Evropě jsou patrné na mnoha indikátorech. Od devadesátých let se však evropské jádro rozšiřuje podél mnoha rozvojových koridorů. Jeden takový koridor se táhne ve Spojeném království přes West Midlands k Manchesteru. Jiný dosahuje do střední a východní Evropy, třetí míří do jižní Itálie.

Rozšiřování či rozměňování je nejzřetelnější v urbanizovaných aglomeracích. Napojení do globálních sítí se liší. Některá města jsou centry a branami spojujícími Evropu s jinými částmi světa, např. Madrid ve směru do Latinské Ameriky. Rozsáhlejší funkční urbanizované oblasti, stejně jako malá a středně velká města vně evropského jádra, získávají pozici důležitých uzlů evropského rozvoje. Mnohé z nich jsou ekonomickými motory svých oblastí a některé dokonce překonávají urbanizované oblasti jádra. Do skupiny silných urbanizovaných uzlů mimo evropské jádro patří Madrid, Barcelona, Dublin, Stockholm, Helsinky, Oslo, Varšava a Budapešť.

Evropský „tažný kůň“ sice v jádru expanduje, ovšem ne všechny oblasti v rámci centrální části Evropy vykazují pozitivní charakteristiky, které jsou běžně evropskému jádru přisuzované. I když růst urbanizovaných center přispívá k vytváření polycentričtější Evropy, ten samý růst může zároveň vytvářet disparity mezi těmito hlavními centry a zbytkem jejich národních urbánních systémů. Evropské jádro tak získává novou podobu a mění se i podoba periferií. Dokonce i oblasti, které jsou v rámci jádra poměrně centrální, se mohou stát nakonec „vnitřními periferiemi“. Příkladem mohou být místa v severní Francii a Valonsko v Belgii.

Evropské územní nevyváženosti jsou v základě výsledkem historických vzorů investic, které vytvořily vlastní setrvačnost, jež bude ještě dlouho přetrvávat. Nicméně rozměňující se jádro, silná mezinárodní centra po celé Evropě, atraktivní menší a středně velká města, která jsou sama mezinárodními centry jedinečných a specializovaných funkcí, společně s diverzifikovanými a atraktivními venkovskými oblastmi Evropy ukazují, že dosažení vyváženějšího rozprostření růstu, rozvoje a příležitostí je možné. Je ale nutné rozpoznávat také tržní trendy směřující ke zvýšené územní koncentraci. Poskytování podpůrného prostředí k povzbuzení privátních investic a růstu podnikatelských aktivit, které napomohou vytváření územní rovnováhy a soudržnosti, je klíčovým faktorem ekonomického rozvoje.

Mnohé z hlavních územních nespojitostí existují na geografické úrovni nižší než evropské. Často jsou spojeny s určitým typem rozvojových problémů, které budou vyžadovat podpůrné akce na národní, regionální a někdy i místní úrovni, aby se tyto rozdíly zmenšily.

3.2 Demografické otázky

Jelikož demografický a ekonomický rozvoj představuje spojené nádoby, vzrostlo v průběhu posledního desetiletí povědomí o významu demografických změn a nespojitostí. Dnešní demografické trendy jsou složitou otázkou, která má však klíčový význam pro dosažení pokroku v oblasti formování územní soudržnosti.

Regionální dimenze demografických změn

Populační růst v Evropě se zpomalil a mnohé regiony již čelí demografickému úbytku. Maximální hodnoty počtu obyvatel budou v Evropě kulminovat jen v několika málo letech a následně bude Evropa čelit všeobecnému populačnímu úbytku. Podle některých odhadů se může jednat o úbytek až 40 milionů lidí do roku 2050.

Úbytek obyvatel Evropy jde ruku v ruce se stárnutím evropské společnosti. Lidé nejenže žijí déle, v posledních desetiletích také rapidně ubylo nově narozených dětí. Dochází k tomu, že se zvyšuje střední věk společnosti. Tento fakt má vážné dopady na zdravotní péči a penzijní systémy. Rostoucí počet starších lidí však také nabízí potenciály pro rozvoj evropské společnosti.

Mění se věková struktura má přímé dopady na nabídku pracovních sil. Fertilita a migrační toky vedou k rozdílům v růstu a stárnutí pracovní síly. Naopak rozdíly v ekonomickém rozvoji ovlivňují fertilitu a migraci.

Aniž by bylo nutné tuto skutečnost zdůrazňovat, mezi zeměmi a regiony existují značné rozdíly v demografických profilech. Zvláště obtížné situace nastanou těmto třem typům regionů:

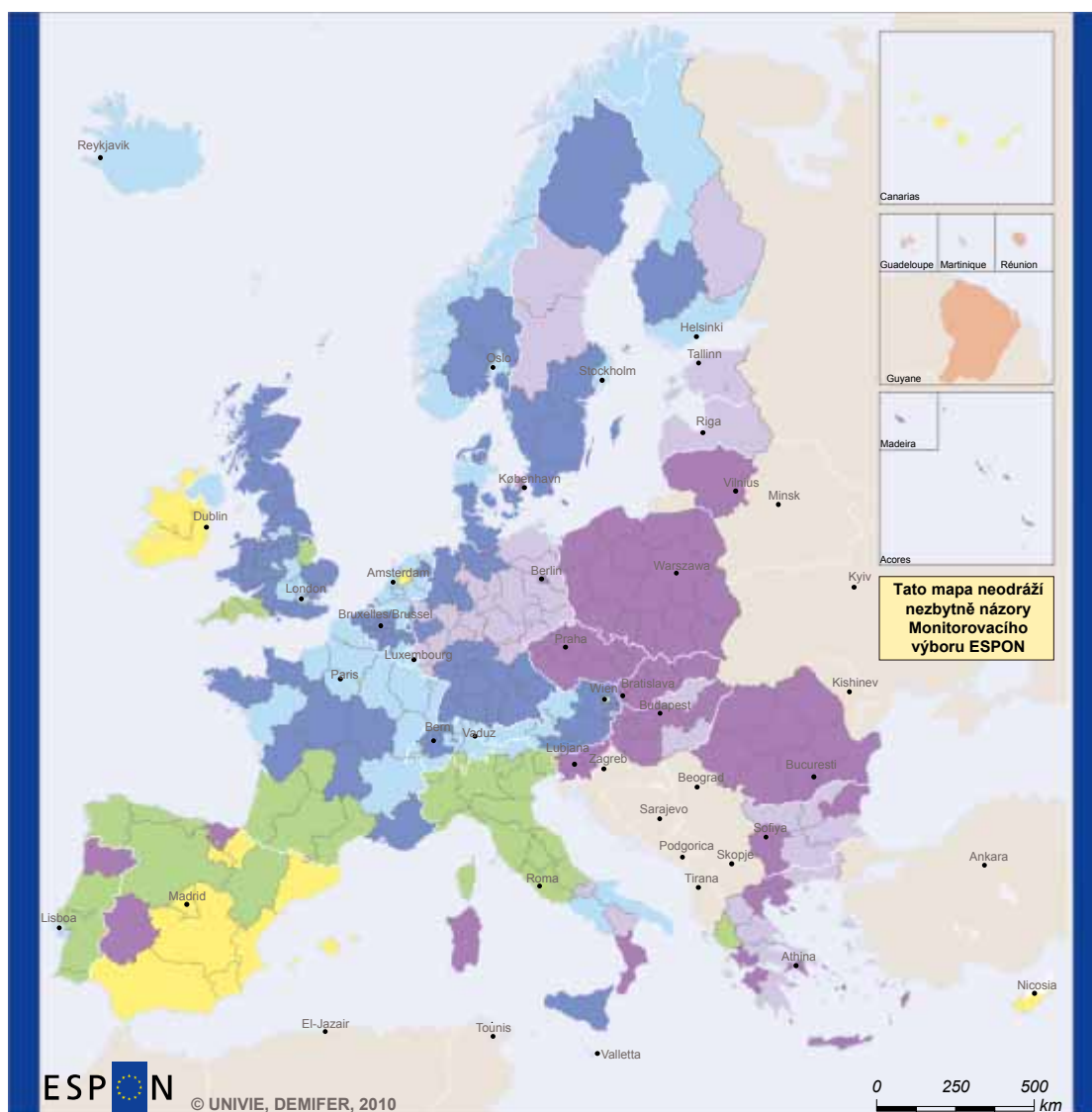
- Regiony s problémem stárnutí populace zažívají pozitivní populační vývoj v souvislosti s pozitivním migračním saldem. Proto se zde zvyšuje počet obyvatel, ovšem proporce starších věkových skupin je výrazně vyšší než v jiných částech prostoru ESPON. Úrovně dosaženého vzdělání jsou relativně nízké, ale i míra nezaměstnanosti je poměrně nízká (i když genderová diference v ekonomické aktivitě je nejširší v Evropě). Vysoký podíl starších lidí a nízká úroveň vzdělání by mohla negativně dopadnout na regionální pracovní trhy a omezit rozvoj regionální ekonomiky.
- Regiony s problémem pracovní síly jsou charakterizovány poměrně vysokým podílem mladých lidí, ale zároveň nesouladem mezi jejich počtem a ambicemi na jedné straně a nabídkou pracovních příležitostí v regionu na straně druhé. A tak se navzdory velké potenciální pracovní síle tyto typy regionů vyhledávají. Důvodem je negativní přirozený přírůstek i migrace. Nízká fertilita ještě zhoršuje fenomén vystěhovávání a výsledný úbytek populace.
- Regiony s problémem poklesu populace mají negativní populační vývoj, a to jak vzhledem k nízké celkové fertilitě, tak co do negativního migračního salda. Jedná se o některé zmenšující se regiony v Evropě. Podíl starších pracovníků (nad 55 let) je zde výrazně vyšší než ve zbývajícím prostoru ESPON, zatímco podíl mladších dospělých (20–39 let) je podprůměrný. To vede k potenciálním problémům s udržením dostatečného počtu pracovníků, který by zachoval sociální blahobyt těchto systémů.

Posledně jmenované dva typy regionů jsou typické pro EU12 a východní části Evropy, stejně jako zmenšující se regiony pro periferní oblasti severní a jižní Evropy a Německo. Obecně je jejich HDP na hlavu podprůměrný. Podíl migrantů i účasti pracovní síly je také podprůměrný. Ve většině těchto regionů (především u regionů se stárnoucí populací) je proporce vysoce vzdělaných lidí nižší, než je tomu u průměru prostoru ESPON.

Analýza na úrovni Evropy zakrývá intraregionální odchylky a dynamiku. K celoevropským trendům potom přistupují ještě místní demografické vývojové trendy, které mohou často znamenat růst intraregionálních disparit v demografických strukturách. Dokonce i v regionech čelících demografickým problémům mohou atraktivní urbanizovaná centra a dojíždkové oblasti zažívat pozitivní vývoj. Naopak v méně atraktivních oblastech je skutečná situace v některých místech daleko problematičtější, než se na první pohled jeví na mapě Evropy.

Mapa 13. Typologie demografického statusu, 2005

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Regionální úroveň: NUTS 2 except UKI, NUTS1
Zdroj: ESPON 2013 Database, 2010
Data: Eurostat, NSI, 2008–2009
© EuroGeographics Association for administrative boundaries

Typ	Klasifikace	Případy	Populace		Věková skupina 20–39			Věková skupina 65+ (%)			Přirozený přírůstek (v tis.)			Migrační saldo (v tis.)		
			tisíce	%	prům	min	max	prům	min	max	prům	min	max	prům	min	max
1	Euro Standard	79	127 915	25,41	25,68	22,57	28,72	17,46	15,33	20,30	0,01	-2,67	2,47	3,43	-2,11	9,36
2	Problém pracovní síly	61	116 768	23,20	30,43	28,33	33,84	14,51	10,60	18,96	-0,78	-4,76	2,89	0,08	-7,35	9,19
3	Rodinný potenciál	55	104 557	20,77	28,15	24,80	36,32	14,57	11,13	16,96	3,72	1,06	9,00	2,12	-3,51	9,59
4	Problém stárnutí	33	63 838	12,68	26,87	21,52	31,19	20,83	18,51	26,51	-1,74	-6,19	1,43	9,42	4,14	16,99
5	Problém poklesu	38	50 167	9,97	26,32	21,47	30,04	19,49	15,89	22,55	-3,39	-10,35	-0,59	-1,20	-11,25	3,70
6	Mladý potenciál	15	38 543	7,66	32,26	29,36	35,86	14,45	8,70	19,03	3,61	-0,15	9,78	17,10	9,96	26,30
7	Zámofský	5	1 555	0,31	30,40	27,02	32,55	9,04	3,71	11,81	13,56	8,40	25,28	-1,78	-8,18	9,07
Prostor ESPON		286	503 342	100	27,82	21,47	36,32	16,63	3,71	26,51	0,33	-10,35	25,28	3,16	-11,25	26,30

v roce 2005

průměr 2001–2005

Mapa rozlišuje sedm typů regionů, které jsou různě ovlivněny demografickými a migračními toky. Práce je založena na čtyřech ukazatelích (podíl lidí ve věkové skupině 20–39, podíl lidí ve věkové skupině 65+, přirozený přírůstek obyvatel, migrační saldo). Sedm typů regionů je následujících:

- Euro Standard je blízky všeobecnému průměru prostoru ESPON. Stagnující přirozený přírůstek, ale převládající pozitivní migrační saldo.
- Problém pracovní síly označuje regiony s vysokým podílem mladých lidí v produktivním věku a mírným poklesem počtu obyvatel zapříčiněným přirozeným úbytkem.
- Rodinný potenciál označuje regiony s věkovou strukturou obyvatel mírně mladší než průměrnou a s vysokým přirozeným přírůstkem, navíc s pozitivním migračním saldem.
- Problém stárnutí populace je charakteristický pro regiony s obyvatelstvem náležejícím do starších věkových skupin a s přirozeným úbytkem obyvatel. Celkový počet obyvatel však přesto vzrůstá díky silně pozitivnímu migračnímu saldu.
- Problém poklesu populace je u těchto regionů zapříčiněn přirozeným úbytkem, stejně jako negativním migračním saldem. Důsledkem je potom vylidňování doprovázené stárnutím populace takových regionů.
- Mladý potenciál mají regiony s mladými věkovými skupinami obyvatel, přirozeným přírůstkem obyvatel a zároveň se silně pozitivním migračním saldem.
- Zámořské typy regionů jsou typické vysokým podílem mladých lidí a v porovnání zdaleka nejnižším podílem starších věkových skupin. Silný přirozený přírůstek pak více než vyrovnává negativní migrační saldo.

Mezinárodní evropská migrace

Volný pohyb osob je jedním ze základních stavebních kamenů evropské integrace. Analýza migračních toků mezi zeměmi prostoru ESPON v letech 2006/2007 odhaluje hlavní migrační cesty. Téměř 2 miliony lidí za rok se v rámci prostoru ESPON přemístilo z jedné země do druhé.

Hlavní osa migračních toků je mezi Německem a Polskem. Mezi těmito dvěma zeměmi byla zaznamenána nejvyšší míra hrubé migrace. S podstatným odstupem následují migrační toky mezi Rumunskem a Španělskem a mezi Rumunskem a Itálií. Kromě toho ještě existují značné migrační toky mezi Spojeným královstvím a Španělskem a mezi Spojeným královstvím a Polskem.

Významné rozdíly existují v diverzitě migrace. Ze všech bilaterálních toků tvoří imigrace a emigrace mezi Polskem a Německem a mezi Českou republikou a Německem více než 50% všech migračních toků uvnitř prostoru ESPON jak pro Polsko, tak pro Českou republiku. Naproti tomu jsou imigrační a emigrační vzory v Nizozemsku, Lotyšsku, Francii, Spojeném království a zejména ve Švédsku daleko více geograficky rozptýlené a nelze u nich identifikovat žádný hlavní migrační směr.

Navíc ke zmiňovaným migračním tokům v rámci prostoru ESPON přistupuje také značná imigrace do prostoru ESPON z jiných částí světa. Na národní úrovni se 51% všech mezinárodních migračních toků odehrávalo mezi zeměmi prostoru ESPON a 49% toků směřovalo do nebo ze zemí mimo prostor ESPON. Mezi jednotlivými zeměmi zde však existují významné rozdíly. Například v případě České republiky a Španělska více než 60% všech imigrantů pocházelo ze zemí mimo prostor ESPON. Naproti tomu imigrace a emigrace do a z Lucemburska ze zemí mimo prostor ESPON činila méně než 10%.

Věková struktura a demografické perspektivy zemí sousedících s EU mohou implikovat vzrůstající imigrační tlak na EU. Výhledy vývoje populace do roku 2030 ukazují významné demografické rozdíly s úbytkem populace v prostoru ESPON a vysokými hodnotami nárůstu populace v jižním středomořském regionu (Maghreb a Turecko). Dokonce ještě vyšší hodnoty nárůstu populace jsou předpovídány pro oblasti jižně od Sahary a pro Perský záliv. Do roku 2030 mají mít Egypt, Turecko a Írán podstatně více obyvatel než Německo. Zatímco počet obyvatel má zůstat v Německu víceméně stabilní, v Egyptě je prognózovaný nárůst o 50 milionů obyvatel, v Turecku o 27 milionů a v Íránu o 26 milionů – to je jen několik příkladů. Předpokládáme-li stabilní rozdíly v bohatství mezi prostorem ESPON a jeho sousedy, imigrační potenciál bude stále narůstat.

Interní migrace

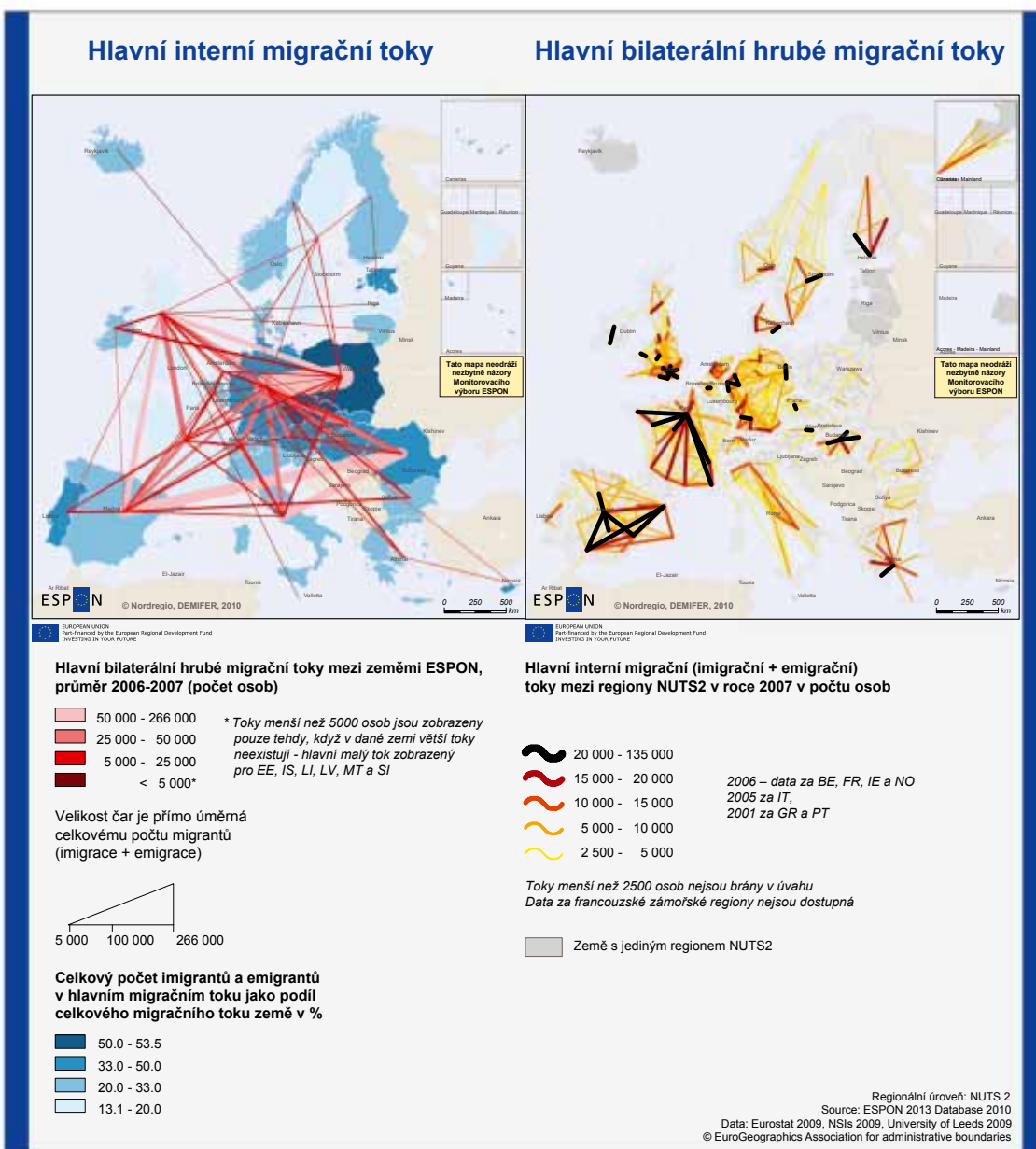
V roce 2006 se v prostoru ESPON 6,5 milionů lidí přemístilo z jednoho regionu NUTS2 do druhého v rámci jedné země. Díváme-li se na migrační toky v rámci jednotlivých zemí, můžeme opět zaznamenat dominanci hlavních měst a větších metropolitních oblastí. To je obzvláště evidentní např. v případě Paříže, Londýna, Madridu, Barcelony, Budapešti a Helsinek.

Navíc je možné pozorovat rozdíly mezi zeměmi:

- Některé země mají jen velmi omezené domácí migrační toky. Například Polsko má minimální domácí migraci, z hlediska vnitroeurospké je ale na předním místě. Důvody jsou nejrůznější. Částečně to lze vysvětlit pomalým postupem urbanizace, který blokuje pohyb lidí z venkovských regionů do regionů urbanizovaných, takže mezinárodní migrace nahrazuje v tomto směru migraci interní.
- Některé země mají výrazné interní migrační toky, především mezi sousedícími regiony. Příkladem mohou být Česká republika a Rakousko. Také v Německu a Spojeném království dominují migrační toky na krátké vzdálenosti. Tyto migrační toky jsou zapříčiněny především procesy urbanizace a suburbanizace, tj. migrací mezi urbanizovanými centry a jejich širším zázemím.
- V některých zemích jsou všechny hlavní domácí migrační toky nasměrovány do jediného města, např. do Paříže ve Francii, do Atén v Řecku, do Budapešti v Maďarsku, do Helsinek ve Finsku. Tyto migrační vzory velmi zřetelně vypovídají o silné dominanci hlavních měst v těchto zemích a o monocentrických urbánních systémech, ve kterých se dominance hlavního města stále zvětšuje.
- Jiné země vykazují poměrně polycentrické vzory domácích migračních toků s několika městy jako přijímacími uzly. Příkladem může být Španělsko, Itálie a Německo. Tyto migrační vzory posilují polycentrické urbánní systémy v daných zemích.

Na regionální úrovni jdou rozdíly ruku v ruce s bohatstvím a dostupností: bohaté regiony, včetně velkých aglomerací ve střední a východní Evropě, těží z migrace, zatímco perifernější a chudší regiony ztrácejí. Zároveň domácí migrační trendy posilují národní urbánní systémy a tím i monocentrický rozvoj v zemích s dominancí hlavních měst nebo polycentrický rozvoj v zemích, které mají několik silných urbanizovaných uzlů. Z dlouhodobého hlediska toto posilování národních urbánních systémů také ovlivňuje strukturu evropského urbánního systému.

Mapa 14. Migrační toky, 2006–2007

Čisté migrační trendy na národní a regionální úrovni v prostoru ESPON podávají obrázek o regionech, které buď získávají nebo ztrácejí obyvatele. Tento obrázek se však může lišit, a to jak v případě aktuálních toků, tak i geografických vzorů. Obecně lze říci, že čisté migrační trendy ukazují pouze malou část z celkově daleko větší konstantní cirkulace lidí a sítí mezi všemi zeměmi a regiony.

V mapě hlavních hrubých bilaterálních migračních toků je zobrazeno všech 79 toků uvnitř prostoru ESPON, ve kterých je zahrnuto více než 5 000 osob. Navíc je zde přidáno 6 menších toků, aby bylo možné ukázat nejvyšší toky do/z malých zemí, ve kterých neexistují žádné toky převyšující 5 000 osob. V absolutních číslech se největší bilaterální migrační toky vyskytují mezi Německem a Polskem (223 000 osob) a mezi Španělskem a Rumunskem (102 000 osob). Významné jsou také toky mezi Itálií a Rumunskem (76 000 osob), Španělskem a Spojeným královstvím (52 000 osob) a Polskem a Spojeným královstvím (52 000 osob).

Díváme-li se na toky s více než 2 500 osobami, jak ukazuje mapa hlavních interních migračních toků, můžeme mezi regiony NUTS2 identifikovat 658 hlavních interních hrubých migračních toků (imigrace a emigrace). Ve 38 z těchto regionů byl celkový počet migrantů vyšší než 20 000 osob. Hlavní evropská města – Londýn, Paříž a Madrid – těmto tokům dominují. Velké koncentrace lze však také najít v mnoha dalších regionech hlavních měst, především pak z/do Budapešti. Mimo regiony hlavních měst je možné identifikovat vysokou mobilitu v Porúří a z/do Barcelony. V absolutních číslech lze největší migrační toky identifikovat mezi vnitřním a vnějším Londýnem (135 000 osob) a mezi Madridem a Kastilií La Manchou (57 000 osob).

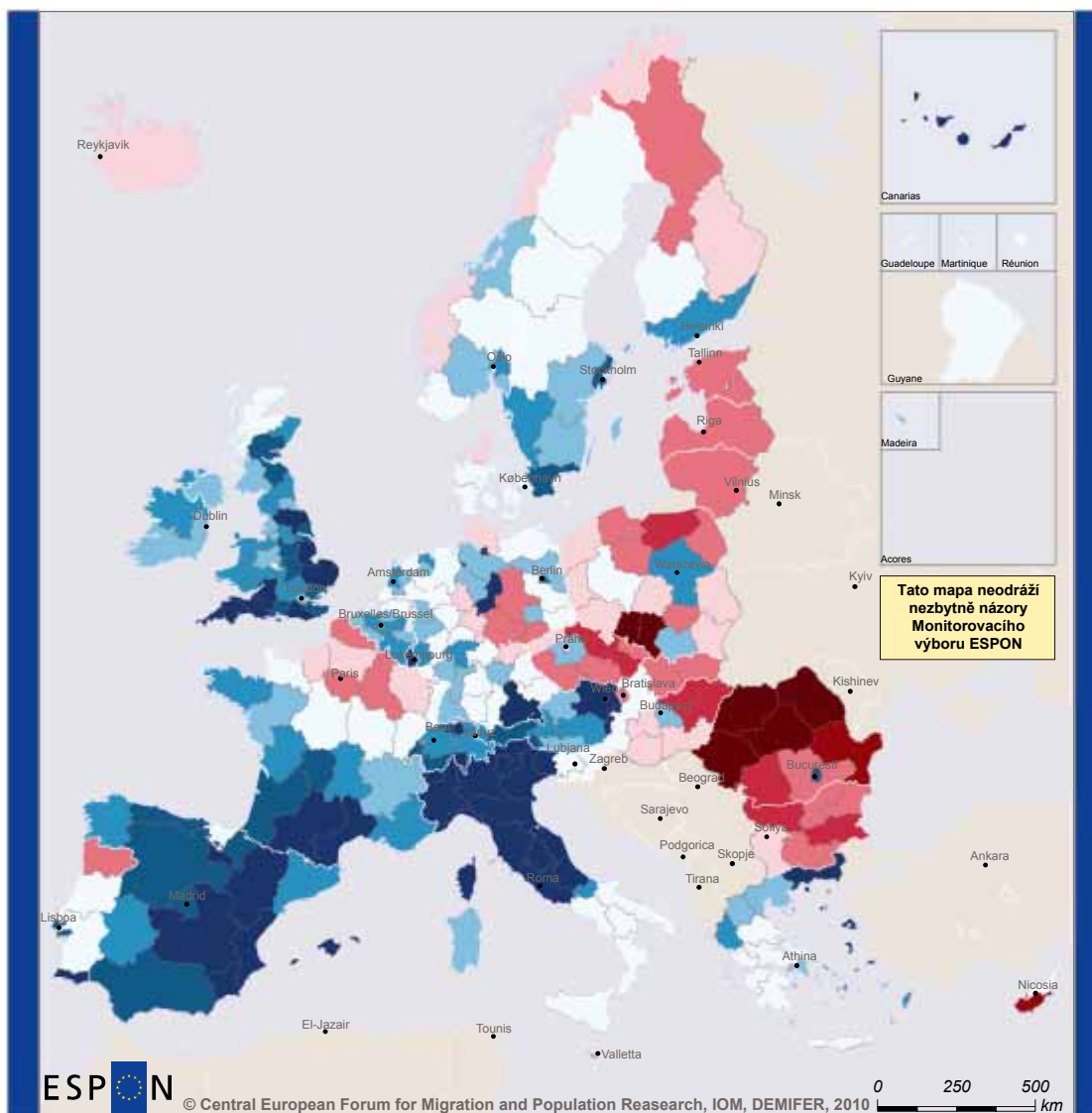
Očekávané územní migrační efekty

V mnoha evropských regionech je demografický přírůstek nebo úbytek silně ovlivněn migračními toky. Celková změna počtu obyvatel zapříčiněná migrací byla spočítána pro regionální úroveň k roku 2050 s tím, že byly brány v úvahu různé migrační toky a jejich dopad na populační vývoj.

Naprostá většina regionů díky migraci získává obyvatele. Ve 24 % regionů by byl v roce 2050 počet obyvatel vyšší o 30 % nebo i více ve srovnání se scénáři, které migraci v úvahu neberou. Všechny regiony v zemích EU15, s výjimkou severovýchodní Francie, severovýchodního Finska, Sasko-Anhaltska a Durynska, z migrace profitují. Největší užitek z migrace lze sledovat v Itálii severně od Neapole, v některých jihovýchodních regionech Španělska, v jižní Francii (všechny tak vytvářejí široký středomořský půlměsíc) a na východě a západě Anglie. Tyto regiony budou napájeny ze tří zdrojů – migrací z vnějšku Evropy, mezinárodní migrací uvnitř Evropy a migrací interní. Evropské regiony, které na tuto migraci doplatí, jsou rozmístěny na východě, především v Rumunsku a Polsku. Interní migrace hraje také svou roli a podílela by se na nárůstu např. Bukurešti, Mazowsze a zázemí Prahy.

Při čtení mapy je třeba si uvědomit, že ta zobrazuje pouze přírůstky a úbytky související s migrací. K celkovému obrázku o vývoji populace je nutné vzít v úvahu přirozený populační přírůstek/úbytek. Na rozdíl od obrázku migrace má přirozený vývoj počtu obyvatel negativní tendenci ve většině prostoru ESPON.

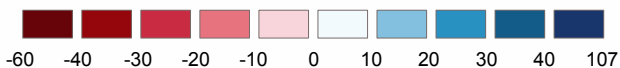
Mapa 15. Dopad migrace na populaci v roce 2050

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Regionální úroveň: NUTS 2
Zdroj: ESPON 2013 Database, 2010
Data: Eurostat, NSIS, estimations, 2010
© EuroGeographics Association for administrative boundaries

Dopad migrace na populaci v roce 2050*
Rozdíl v populaci v %

*Dopad migrace na populaci v roce 2050. Spočítáno jako rozdíl tv počtu obyvatel ve scénáři status quo a scénáři bez migrace v % populace scénáře bez migrace.

K hodnocení dopadu migrace na populaci a pracovní síly v období 2005–2050 byly stanoveny tři referenční scénáře:

1. Status quo: co by se stalo, kdyby demografické podmínky roku 2005 pokračovaly v nezměněné podobě do roku 2050?
2. Bez migrace: populace regionů se mění pouze v důsledku narození a úmrtí.
3. Žádná migrace z vnějšku Evropy: populace se mění přirozeně a v důsledku interních a mezinárodních migračních toků v rámci prostoru ESPON.

Podle scénáře status quo by se populace Evropy během 45 let zmenšila o 40 milionů obyvatel a migrace by měla velmi významný vliv na vývoj populace a pracovních sil, stejně jako na věkovou strukturu regionů. Beze změn v demografických a migračních tocích se jedna třetina regionů bude potýkat se značným úbytkem počtu obyvatel (více než 20% do roku 2050).

Mapa zobrazuje dopad migrace stanovený jako rozdíl v populaci mezi scénářem status quo a scénářem bez migrace. Čísla jsou uvedena v procentech populace scénáře bez migrace.

3.3 Energetické otázky

Energie utváří mnoho různých aspektů územního rozvoje. Řada územních ukazatelů může být přímo či nepřímo spojena s otázkami energií. Budoucí přístup k dodávkám energií je stále větším problémem v situaci, kdy je evropská ekonomika a společnost obecně vysoce závislá na energii, přičemž zdroje fosilních paliv se stávají stále vzácnější a nákladnější. Energie má navíc důležitý environmentální rozměr (viz kapitola 4). Možnosti zabezpečit budoucí dodávky energie a zároveň význam cen energie pro ekonomický rozvoj se v rámci prostoru ESPON liší.

V průběhu posledních dvou dekad se Evropa jako celek stala méně závislá na importu energie. Tento stav je však významně ovlivněn podílem Norska, které produkuje 9x více energie, než samo spotřebuje. V porovnání s ním jsou menší evropské země velmi silně energeticky závislé (například Lucembursko, Kypr a Malta produkují méně než 2% své energetické spotřeby). Další pět evropských zemí (Belgie, Španělsko, Irsko, Itálie a Portugalsko) má vlastní zdroje, které postačují ke krytí pouze 25% jejich energetické spotřeby.

Citlivost na změny cen energií závisí na efektivitě využívání energie. Země EU15 spotřebovávají na hlavu o 50% více energie než země EU12, ale ve vztahu k HDP spotřebovává produkce příjmu jednoho Eura v zemích EU15 jen 30% energie, která je potřebná ke stejné produkci v zemích EU12. V souvislosti s tím jsou země EU12 obecně náchylnější k negativním dopadům souvisejícím se zvyšováním cen energie. Je to způsobeno vysokou energetickou náročností jejich průmyslových procesů a nízkou energetickou izolací jejich výstavby. Německo, Rakousko, Irsko a Řecko jsou z hlediska odolnosti vůči fluktuaci cen energie v dobré kondici, i když důvody jsou u každé země jiné: v zásadě příznivé klimatické podmínky a lehký průmysl v Řecku, efektivní využívání energií v ostatních zemích.

V případě vysokých a nestabilních cen energie je přístup k energii kritickým aspektem regionálního rozvoje s významnými důsledky pro ekonomické struktury a fyzickou mobilitu. Všechny regiony, ale především ty s vysokou energetickou závislostí, musejí najít cesty ke zvládnutí přechodu směrem ke stabilitě a odolnosti.

Územní rozdíly existují jak na straně podmínek pro dodávky energie, tak na straně spotřeby energií. Ceny energie pro koncové uživatele se země od země liší, výrazněji pak region od regionu. Územní rozdíly ve spotřebě energie souvisejí s energetickou náročností národních ekonomik a s životní úrovní zemí. Rozvinutější země mají obecně nižší energetickou spotřebu na tvorbu jednotky HDP, ale vyšší spotřebu energie na obyvatele. Vyšší ceny energie, které se projevují zvyšováním dopravních nákladů, mají největší dopady na dostupnost vzdálenějších a periferních regionů. Silniční a letecká doprava je postižena nejvíc.

Navíc bylo k přímým dopadům studováno i riziko přemístění průmyslových aktivit v důsledku rozdílných cen energie. Zvláštní pozornost byla věnována myšlence „uhlíkových úniků“. Jedná se o možnost, kdy se společnosti mohou rozhodnout přemístit své výrobní závody do zemí mimo prostor ESPON, aby se vyhnuly zvyšujícím se výrobním nákladům v důsledku daní z uhlíkatých paliv. Regionální zaměstnanost v sektorech s rizikem efektu uhlíkových úniků poskytuje první náznak možného budoucího obrazu.

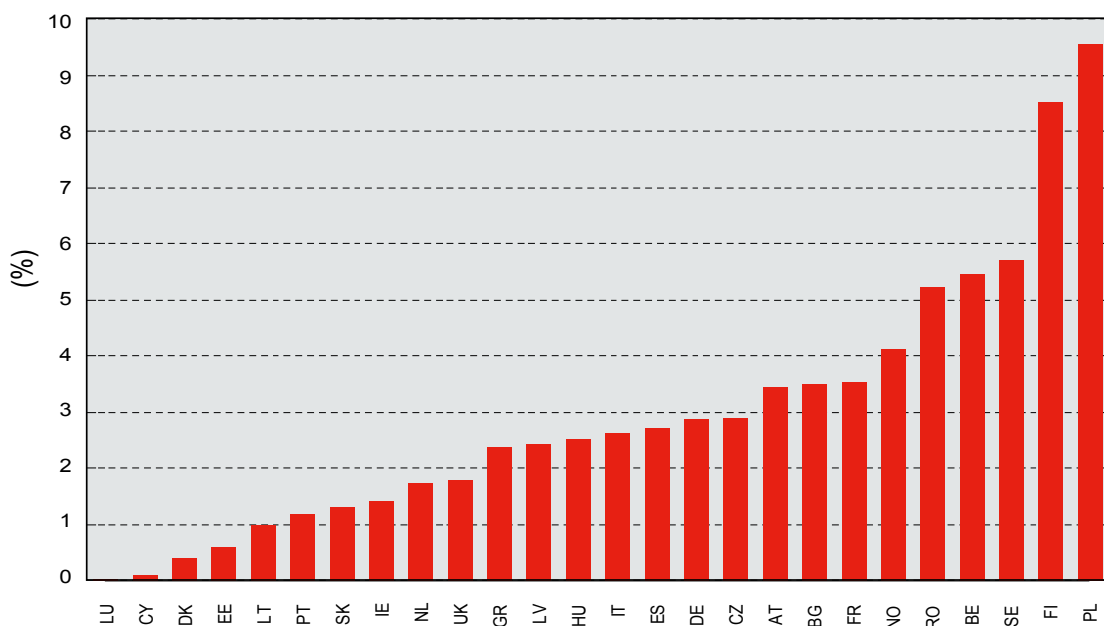
Uhlíkový únik se zdá být hlavní starostí belgických provincií – Valonského Brabantu a Antverp. Důvodem je vysoká zaměstnanost ve výrobě jiných základních organických chemikálií, hnojiv a dusíkatých sloučenin, která ve svém důsledku Belgii řadí mezi země, které za nákup energie vydávají více, než je průměr EU. Britské regiony East Yorkshire a Northern Lincolnshire by také riziku uhlíkových úniků mohly být vystaveny, a to v souvislosti s činností společností, které vyrábějí jiné základní anorganické chemikálie a kterým se v porovnání s průměrnou cenou nákladů na energie jiných výrobců v tomto sektoru nedaří.

Antverpy, East Yorkshire a Northern Lincolnshire patří k regionům, které by mohly čelit největším tlakům ve smyslu konkurenceschopnosti za situace, kdy ceny energie porostou. Mají nejproblematičtější průmyslovou strukturu z důvodu vysokých nákladů na energii.

Vedle energeticky intenzivních regionů, jakými jsou regiony s vysokými nákupy energie, existují jiné typy regionů, které by mohly být postiženy kvůli sociálním dopadům drahé energie. Energetická chudoba je hrozbou v regionech s vysokou nezaměstnaností anebo nízkými čistými příjmy. Dále může postihnout regiony závislé na dálkové nákladní dopravě (včetně ostrovů a vzdálených oblastí), regiony odkázané na vysokou míru dojíždění, stejně jako o regiony závislé na cestovním ruchu. Ty všechny by mohly čelit ekonomickým turbulencím, pokud by ceny energie opět prudce stoupaly.

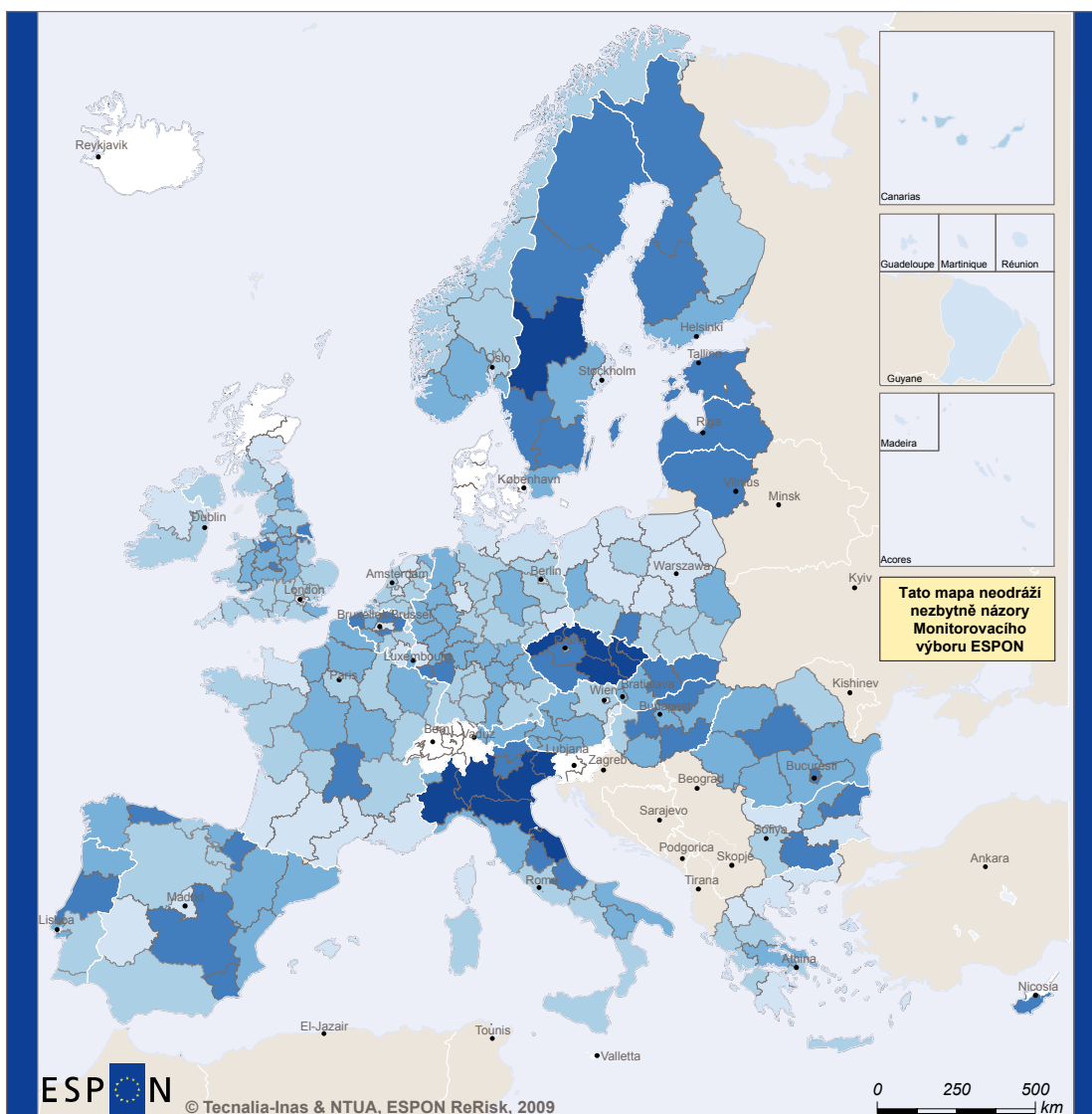
Změny relativních cen energie však mohou otevírat i rozvojové možnosti regionům, které by byly schopny kapitalizovat svůj potenciál ve výrobě obnovitelné energie anebo v pěstování inovativních průmyslových odvětví v oblasti energetiky.

Zaměstnanost v sektorech s rizikem uhlíkových úniků jako procento zaměstnanosti v průmyslu, 2005

Zdroj: ESPON 2013 Database, 2010
Data: Directive 2003/87/EC, Eurostat Regional Statistics, 2005
© ESPON ReRisk, 2009

Mapa 16. Podíl zaměstnanosti v průmyslových odvětvích s vysokým nákupem energie, 2005

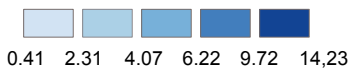

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Regionální úroveň: NUTS 2
Zdroj: ESPON 2013 Database, 2010
Data: Eurostat, 2010

© EuroGeographics Association for administrative boundaries

Podíl zaměstnanců v průmyslových odvětvích s vysokými náklady energie v roce 2005 (%)

Chybí data

Z důvodu spolehlivosti a kvality datových souborů využitých v projektu ReRisk se rozhodli vedoucí partner nezahrnovat data shromážděná z jiných zdrojů než Eurostat.

Mapa ukazuje podíl celkové pracovní síly regionů zaměstnané v průmyslových odvětvích, která vyžadují velké množství energie. Podává tak obraz o regionální závislosti na průmyslu s vysokými náklady energie. Regiony s nejméně výhodnou pozicí ve smyslu ekonomické zranitelnosti (> 10% zaměstnanost v průmyslových odvětvích s vysokými náklady energie) jsou umístěny v České republice a Itálii. V Itálii představují velmi zranitelné regiony celkově více než 50% průmyslové zaměstnanosti. Ve srovnání s EU si nicméně italský průmysl nevede špatně z hlediska nákladů na energii, a to navzdory relativně vysokým cenám energie v zemi.

3.4 Geografické otázky

Některé rozvojové výzvy mohou pramenit z geografického umístění, včetně např. venkovských oblastí a evropských regionů, které trpí zásadními a stálými přírodními handicapy, jakými jsou nejsevernější regiony s velmi řídkým osídlením, ostrovy, přeshraniční a horské regiony.

Výzkumy programu ESPON odhalují některé společné rysy, i když podrobné situace se od sebe velmi liší. Nejvýznamnějším faktem ale je, že vnímaná závažnost problému závisí na dané geografické úrovni analýzy. Ostrovy, horské a periferní regiony jsou charakterizovány relativně malým rozměrem a odlehlostí, ale také interní diverzitou. Je-li výzkum zaměřen na místní měřítko, rychle zaznamená širokou územní a socio-ekonomickou diverzitu v rámci regionů. Podobně je rozvojový potenciál regionů různorodý, a to jak v kategorii „ostrovní regiony“, tak v rámci ostrova samotného.

Nízká dostupnost a malé trhy

Kombinace malé rozlohy a odlehlosti představuje v porovnání s ostatními regiony ekonomickou nevýhodu; firmy v odlehlých regionech, které mají nízký počet obyvatel, nemohou využívat ekonomiky místa ve smyslu pracovních sil nebo zákazníků do takové míry, jaká je možná pro konkurenci ve velkých městech. Nízká dostupnost je silně provázána s malými interními trhy. Ačkoliv sídelní struktura v odlehlých, řídko osídlených regionech vykazuje značnou diverzitu, je vždy charakterizována územní nevyvážeností a nízkou konektivitou směrem do větších měst.

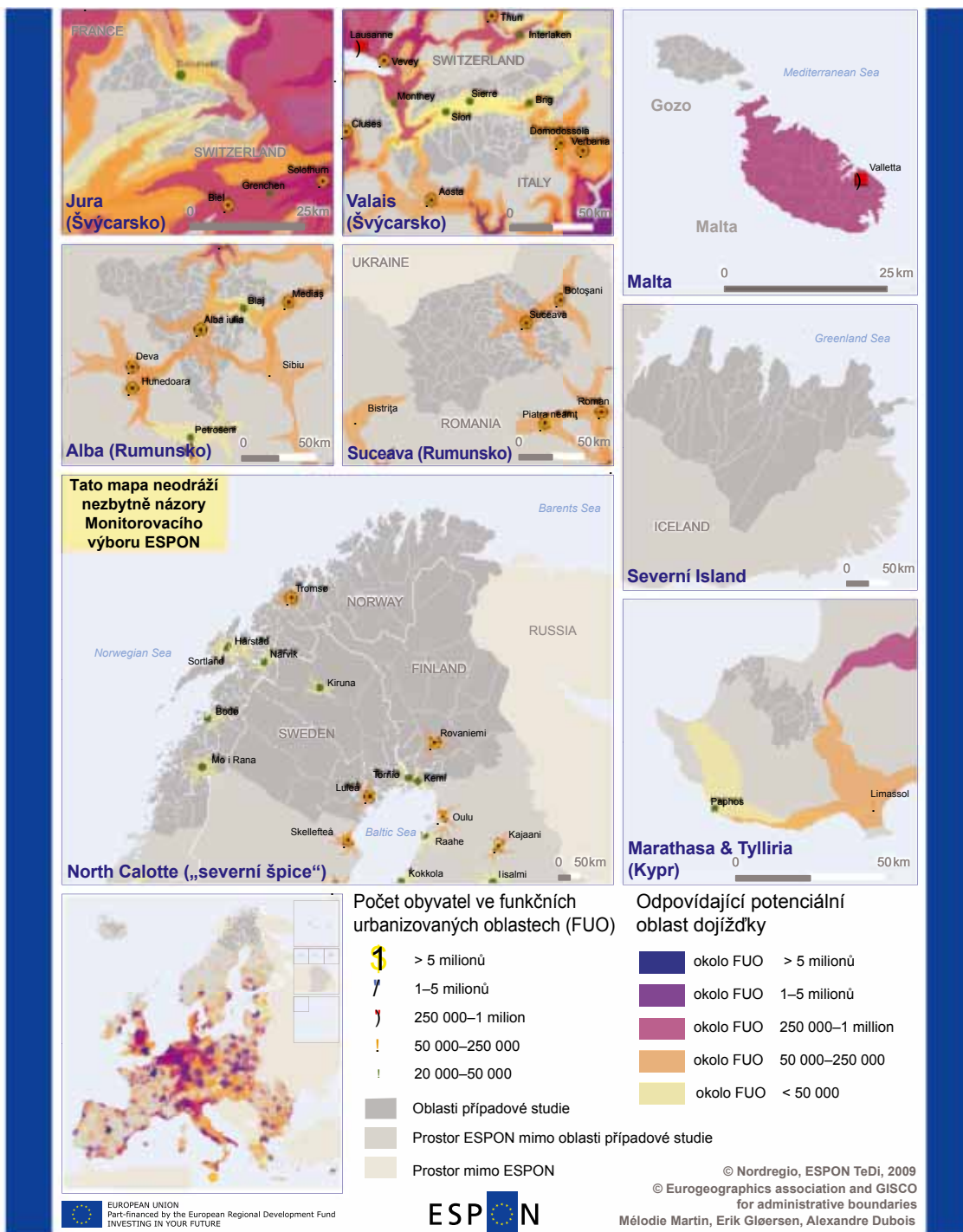
V rámci případových studií bylo zjištěno, že v severovýchodních zemích byla nízká dostupnost větších trhů a slabá možnost regionálního rozšíření explicitně identifikována pro specifické regiony jako nevýhoda. Ve Švýcarsku byl fakt, že v horských a venkovských regionech jsou často malé izolované komunity, vyzdvihován. V případě Gozo (Malta) existují dvě územní omezení – jedná se o ostrov vedle hlavního ostrova. Tato geografická poloha omezuje možnosti pohybu zdrojů, což způsobuje dodatečné transakční náklady pro místní ekonomiku. Také v případě Kypru se geografie ostrova odráží v relativně vysokých provozních nákladech. V periferních oblastech Rumunska jsou bariérou rozvoje žalostný stav základní infrastruktury (především silnic, dodávek vody a zdravotní péče) a vysoké náklady na provozování služeb.

Význam spojení venkov-město

Samotná dostupnost obecně nepředstavuje pro tyto oblasti problém, tím je spíše identifikace a vypořádání se s překážkami při tvorbě vyváženého a harmonického územního rozvoje ve smyslu infrastruktury. Tato otázka je úzce spjata s konektivitou k nejbližším urbanizovaným centrům a střediskům. Lepší spojení venkov-město a snadnější dojíždka na větší vzdálenosti jsou považovány za strategická opatření k vytváření širších, robustnějších oblastí pracovních trhů a k usnadnění přístupu ke službám.

Tyto problémy interní spojitosti jsou však zcela odlišné v závislosti na měřítku oblastí případových studií. V oblasti „severní špice“ (North Calotte) neexistují dostatečná propojení mezi finskými, norskými a švédskými částmi, stejně jako potenciál rozvoje východozápadního spojení z Ruska k Norskému moři. Ve většině ostatních regionů se výzkum případových studií zaměřoval na nedostatečná spojení mezi urbanizovanými a venkovskými oblastmi. Na opačném konci měřítka, v oblastech Marathasa a Tylliria, dosahují místní spoje, které by mohly podpořit ekonomický rozvoj, daleko za hranice studované oblasti.

Mapa 17. Přístup k urbanizovaným uzlům – případová studie o oblastech s problematickou geografickou polohou

Mapy se soustřeďují na regionální sídelní struktury na základě přístupu k urbanizovaným centrům. Ukazují oblasti v dosahu 45minutového cestovního času do center funkčních urbanizovaných oblastí s více než 20 000 obyvateli (definovanými v předchozích studiích ESPON).

Švýcarský kanton Jura je horským regionem ve střední nadmořské výšce s relativně dobrým napojením na sousední basilejský metropolitní region, na Bern a na Belfort ve Francii. V rámci kantonu Jura je však Delémont jediným urbanizovaným centrem. Má jen o něco málo více než 20 000 obyvatel, ale přitom disponuje přístupem k mnoha externím, zásadně odlišným centrům. Hlavním problémem je tedy pozice tohoto především venkovského regionu, který je v těsné blízkosti urbánních pólů.

Švýcarský kanton Valais je v evropském kontextu centrální. Leží uvnitř pentagonu, díky své topografii je ale oddělen jak od sousedících italských měst na jihu, tak od dynamické švýcarské plošiny na severu. Kanton Valais má řadu malých urbanizovaných center, která jsou zároveň centry regionálního rozvoje se všemi průmyslovými a turistickými statky souvisejícími s vysokohorskými regiony.

Malta je příkladem ostrovního národního státu, který pro svou malou rozlohu a vysokou hustotu osídlení čelí obzvláště velkým rozvojovým problémům. Navzdory své poloze, pouhých 25 minut člunem od ostrova Malta, má ostrov Gozo znatelně nižší úroveň ekonomického výkonu. Rozdíl mezi ostrovy Malta a Gozo je naprosto zřetelný. Celá Malta leží v rámci denní dojížděkové vzdálenosti od Valetty, zatímco Gozo zůstává vně a trpí svojí „dvojnásobnou ostrovní polohou“.

Okres Alba v Rumunsku leží v oblasti extenzivních sídel ve velké nadmořské výšce (nad 1000 m). Příjmy domácností jsou zde udržovány kombinovanými aktivitami v zemědělství, řemeslné výrobě a turistickém ruchu. Okres je charakteristický konflikty v ekologicky citlivých horských oblastech, např. mezi těžbou nerostů, turistickým ruchem a ochranou přírody.

Okres Suceava v Rumunsku je příkladem tradičního zemědělského regionu. Je to také hraniční region původní Bukoviny, která sahala až do ukrajinské oblasti Černovců. Chybějící infrastruktura a absence základních veřejných i soukromých služeb vede teritoriální politiky zabývající se strukturálními problémy k značnému využívání geografických specifik.

Sever Islandu je také periferní, řídko osídlenou oblastí, která je však součástí národního ostrovního kontextu. Jako část země, která byla obzvláště tvrdě postižena globální finanční krizí, nabízí také jisté svědectví o roli, kterou musela vzdálená oblast specializovaná na primární aktivity (rybolov) přijmout.

Oblast „severní špice“ (North Calotte), seskupení nejsevernějších regionů Finska (Lappi), Norska (Nordland, Troms a Finnmark) a Švédska (Norrbotten), je příkladem extrémně řídko osídleného území s bohatými přírodními zdroji, vysokou životní úrovní a z evropského hlediska uspokojivou až vysokou úrovní ekonomického výkonu. Pouze malá část oblasti však leží v dosahu dojížděkové vzdálenosti urbanizovaného centra.

Údolí Marathasa a Tylliria jsou řídko osídlenými a špatně napojenými oblastmi severozápadního Kypru, jejichž relativní izolace byla ještě umocněna tureckou okupací. Část jejich specifčnosti spočívá v jejich odlehlosti, jelikož jsou mimo dosah dojížděkové vzdálenosti do Nikosie, Limassolu a Paphosu. Tím, že se jedná o subregionální entity bez samostatného administrativního statutu, je ilustrována potřeba zkoumat oblasti na úrovni podrobnější, než je úroveň oficiálních regionů, aby bylo možné identifikovat geografická specifika.

Přístup ke službám

Ve všech zemích, které jsou předmětem výzkumu této cílené analýzy ESPON, mají specifické teritoriální charakteristiky významný vliv na možnosti národních států zajistit na celém svém území stejnou úroveň přístupu ke službám. To ovlivňuje jak chování soukromých osob, tak povahu a četnost ekonomických aktivit.

V případě Švýcarska jsou zejména zdůrazňovány vysoké náklady spojené s poskytováním služeb (zdravotní péče a vzdělávání). Podniková struktura (malé a střední podniky) a odlehlost center vyššího vzdělávání (univerzity a polytechniky) navíc vyvolává chronický nedostatek veřejných a soukromých výzkumně-vývojových a inovačních kapacit. Obtížný přístup k základním službám je problémem také na ostrově Gozo. Nicméně jsou i situace, kdy soukromí investoři rozpoznají příležitost a úspěšně poskytují služby široce rozptýlené populaci. Vhodným příkladem může být nákupní centrum Haparanda-Tornio na švédsko-finské hranici v oblasti „severní špice“. Je umístěno ve městě s pracovním trhem čítajícím 34 000 obyvatel. Jenom samotný obchod IKEA v tomto centru přitáhl v roce 2005 (ve svém prvním roce provozu) přes 2 miliony návštěvníků z celé této oblasti. To znamená, že mnoho návštěvníků bylo ochotno podstoupit 7 až 8 hodin trvající cestu jedním směrem, aby se do centra dostalo.

Omezený potenciál ekonomické diverzifikace

Ve všech studovaných případech znamenají regionální ekonomiky „specifických území“ omezený potenciál pro diverzifikaci ekonomické základny.

Ve Švýcarsku existuje jen málo alternativ k turistickému průmyslu v horských oblastech. Podobně je na tom ostrov Gozo se svou závislostí na zemědělských činnostech. Také na Kypru zapřičiňují nízké příjmy v zemědělství společně s nedostatkem pracovních příležitostí mimo zemědělský sektor větší zranitelnost venkovských regionů. Klimatická omezení (sucha na jihu a zima na severu) také ovlivňují kapacitu udržitelného rozvoje aktivit založených na využití půdy. V horských oblastech Rumunska (které patří do kategorie venkovských oblastí) jsou zemědělské činnosti v zásadě dostačující pouze k pokrytí životních potřeb (nebo středně kryjících životní potřeby) důležitým zdrojem zaměstnání. Diverzifikace ekonomických aktivit je zde proto prakticky nemožná.

Problémy demografických trhů a trhů práce

V případových studiích byly vylidňování a koncentrace obyvatel v rámci specifických území považovány za zdroj nejistoty, a to nejen pro současný, ale i pro budoucí rozvoj. Trendem na Kypru a v severovýchodních zemích je stěhování do měst. V Rumunsku trpí kombinovaným efektem stárnutí populace a vylidňování regionů především venkovské a horské oblasti.

Jsou všechny venkovské oblasti problematické?

V Evropě existují některé venkovské regiony, které jsou bohaté, a některé urbanizované regiony, jež jsou chudé, mají vysokou nezaměstnanost a půdu znečištěnou dřívějšími průmyslovými aktivitami. Samotný fakt, že je oblast venkovem, ještě automaticky neznamená problém pro rozvoj. Velmi často byly názory i politika týkající se venkovské Evropy zatíženy stereotypy, které buď přikládaly příliš velký význam zemědělství ve venkovské ekonomice, nebo podceňovaly dostupnost hlavních urbanizovaných center. Tu teď mnohé venkovské regiony využívají. Proto je nutné rozlišovat různé typy venkovských regionů:

- Venkovské regiony, ve kterých hraje prvořadou úlohu v lokální ekonomice primární sektor, jsou převážně koncentrovány v oblouku rozpínajícím se okolo východních a jižních okrajů prostoru ESPON.
- Některé další venkovské regiony disponují ekonomikami, v nichž je turistický ruch důležitější než zemědělství. V takových místech znamená krajina méně pro výrobu, o to více však pro spotřebu. Lidé přijíždějí, aby se dostali do přírodních oblastí. Tyto regiony s krajinami pro spotřebu mají typicky diverzifikovanou infrastrukturu malého měřítka. Nejvíce zastoupeny jsou v severní Evropě, ale také v Německu, Rakousku, na Slovensku a v Itálii.
- Zbytek prostoru ESPON je charakterizován mozaikou venkovských oblastí: (a) diverzifikovanými regiony se zaměřením na sekundární sektor služeb (opět v rozporu se stereotypy existují venkovské regiony s rozšířenou výrobou, a to ne pouze v oblasti zpracování místních zemědělských produktů) a (b) diverzifikovanými regiony s ekonomickým zaměřením na soukromé služby, jinými slovy se strukturou zaměstnanosti nelišící se od té, kterou lze najít v urbanizovaných regionech. Druhá skupina je obzvláště hojná ve Francii a je nejběžnější v nejdostupnějších venkovských oblastech, do kterých může snadno proniknout městská ekonomika.

Venkovské regiony charakterizované jako regiony s krajinou pro spotřebu se zaměřením na soukromé služby obvykle dosahují dobré úrovně ekonomického výkonu a existuje u nich pravděpodobnost, že si povedou dobře i v nejbližší budoucnosti. Tato nová typologie zvyšuje schopnost rozlišovat mezi neurbanizovanými regiony ve smyslu jejich ekonomického výkonu. Tato možnost představuje zřetelný krok kupředu směrem od prostého spoléhání se na zastaralé názory na povahu venkova a ukazuje, jak mohou důkazy a analýzy podpořit přeformování rozvojové politiky.

Ačkoliv mohou být tato obecná konstatování zpochybněna různorodostí podmínek venkovských oblastí, nelze jim odepřít, že diverzitu venkovských oblastí lze chápat jako aktivum, a potlačit tak staré stereotypní přístupy, které zdůrazňují pouze nevýhody venkova. Je proto nutné nahlížet za hranice pouhého zemědělství a jiných aktivit primárního sektoru (např. lesnictví) a místo toho se zaměřit na potenciál neodmyslitelně spjatý s integrovaným přístupem k rozvoji venkova. Latentní územní kapitál v různých typech venkovských regionů může být základem pro růst zesponu nahoru, který přispívá k regionální, národní a evropské obnově.

Tradičně se diskutuje o statcích pro venkovský rozvoj společně (a) s nehmotnými a hmotnými statky sahajícími od infrastruktury až po lidský kapitál a ekologickými vymoženostmi, (b) se soukromým a veřejným zbožím, které odděluje vlastnickou strukturu od statků samotných (např. hotely od krajin). Nicméně v současnosti je potřeba inteligentní kombinace těchto statků např. s ohledem na inovační podmínky, podnikové a obchodní sítě a marketing místa.

Podpora venkovského rozvoje vyžaduje informovaný mix širokého spektra politik z různých sektorů, nikoli pouze ze zemědělství, a to na různých rozhodovacích úrovních. Všeobecně platí, že pro úspěšnou podporu rozvoje venkovských oblastí musejí tyto politiky rozpoznat význam řady klíčových faktorů:

- Politické mixy, které rozlišují různé typy venkovských oblastí.
- Zvyšující se význam spojení venkov – globální úroveň.
- Zohlednění místního rozvojového kontextu a prostředí.
- Spojení a dobrá dostupnost nejbližších urbanizovaných center.
- Rozpoznání trajektorie ekonomické restrukturalizace ve venkovských oblastech.

Navíc je třeba místně posilovat motivaci k realizaci změn, které umožní tvorbu nových potenciálních příležitostí ekonomického růstu a pracovních míst. Především diverzifikace jejich ekonomické základny by byla dobrou pákou pro tato specifická území. Expanze globálních trhů a klimatické změny by měly být také zvažovány ve smyslu nabídky nových příležitostí rozvoje.

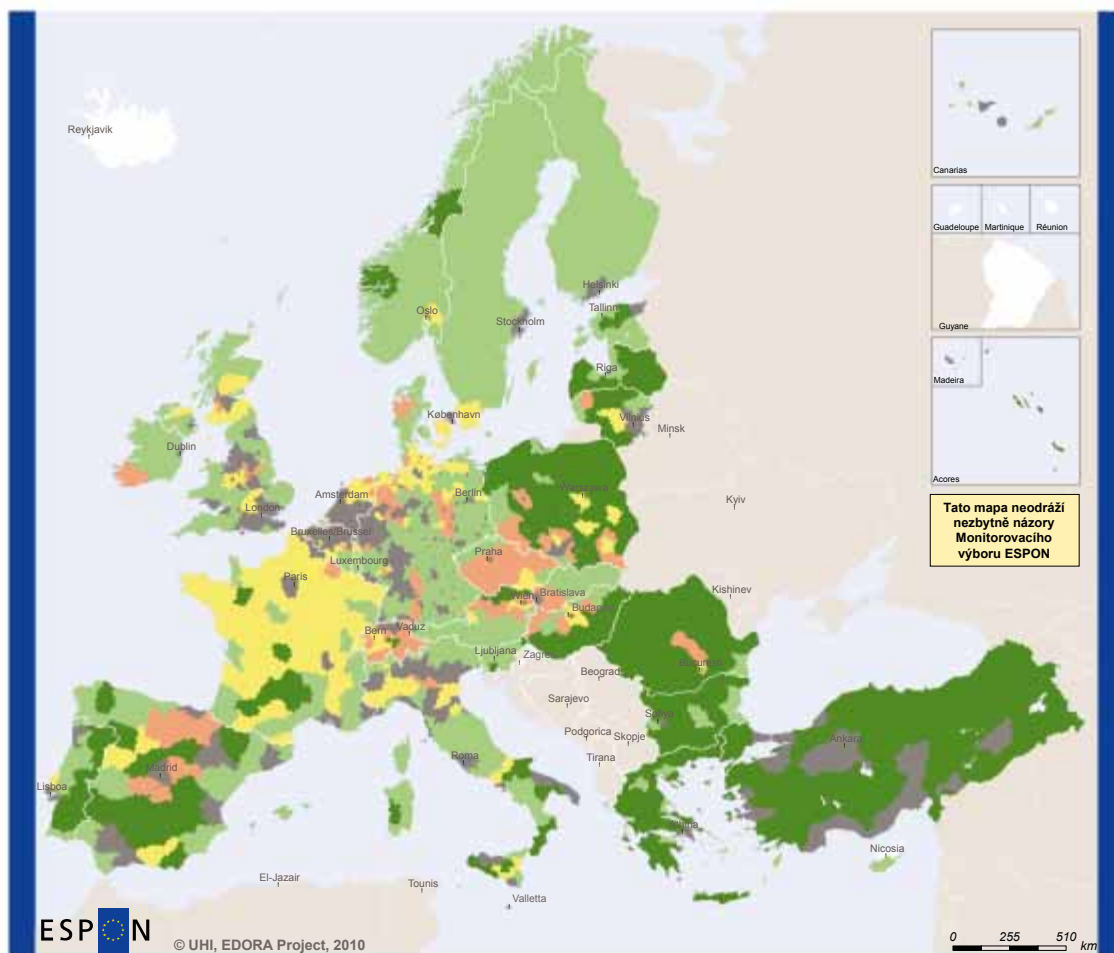
Rozvoj strukturálních typů odráží význam veřejného krajinného zboží a koncepce krajiny pro spotřebu. Mapy popisují venkovské charakteristiky regionů. Mnohé z těchto regionů však mají městské ekonomiky, které se nemusejí nezbytně odrážet v prezentované venkovské charakteristice.

V zemědělských regionech překračují všechny tři ukazatele relativního významu zemědělství (% zaměstnanosti v primárním sektoru, % hrubé přidané hodnoty z primárního sektoru, zemědělská pracovní jednotka jako podíl na celkové zaměstnanosti) střední hodnotu ne-urbanizovaných regionů EU27. Jde o regiony, kde je zemědělství stále ekonomicky významné. Mají tendenci ztrácet obyvatele a ekonomickou vitalitu, i když v rámci tohoto generalizovaného pohledu existují i výjimky.

Regiony s krajinou pro spotřebu jsou definovány osmi ukazateli ve třech skupinách vztahujících se ke kapacitě a intenzitě turistického ruchu, přístupu k přírodním oblastem a k diverzifikovanému zemědělství malého rozměru. Mají tendenci mít vysoký výkon s potenciálem k demografickému i ekonomickému růstu.

Mapa 18. Strukturální typy venkovských oblastí, 2006

ESPON
© UHI, EDORA Project, 2010

Regionální úroveň: NUTS 3
Zdroj: EDORA Database, 2010
Data: Eurostat Regio Database and other sources, various years (centred on 2008)
© EuroGeographics Association for administrative boundaries

Strukturální typy (střední a převážně venkovské regiony NUTS3)

- Převážně urbanizované regiony
- Zemědělské regiony
- Krajina pro spotřebu
- Diverzifikované regiony (silný sekundární sektor)
- Diverzifikované regiony (silný sektor soukromých služeb)
- Chybí data

Poznámka: Kvůli chybějícím datům bylo třeba aplikovat zjednodušenou klasifikační proceduru ve Švýcarsku a Turecku. Předpokládáme však, že i po získání širšího spektra ukazatelů by se výsledky nijak významně nezměnily.

Zásadní však je, že zbývající regiony nejsou pouze diverzifikované. Je třeba je také rozdělit na základě poměru hrubé přidané hodnoty generované ze sekundárních aktivit k hodnotě generované z tržních služeb. Regiony s dominantními sekundárními aktivitami lze najít v České republice, Maďarsku, Slovinsku, okolo Madridu a na severu Španělska, v částech Německa a v anglických Midlands. Diverzifikované regiony (tržní služby) jsou výrazné v severní a střední Francii, jsou ale také rozptýleny po Německu, severní Itálii, v částech Spojeného království a v blízkém okolí hlavních měst na východě prostoru ESPON.

3.5 Příklady úspěchů, kterých bylo dosaženo v problematických oblastech

Obtíže je třeba zvládat a překonávat. Problematické oblasti nejsou odsouzeny k nekonečnému rozvojovému boji. Je třeba pouze identifikovat jejich specifické rozvojové cíle a komparativní výhody a nevýhody. Existuje mnoho příkladů, kdy se problematické oblasti dopracovaly k velmi úspěšným výsledkům. Společným bodem všech těchto úspěšných příkladů jsou dobře vedené procesy správy a vlajkové projekty, které byly schopné prolomit trend úpadku a působit jako páka na ostatní iniciativy.

Barcelona a Valencie jsou místy, o kterých se před ekonomickou a finanční krizí často vedla diskuse. Tyto španělské oblasti těžily z pozitivního ekonomického vývoje ve Španělsku před vypuknutím krize. Otázkou je, do jaké míry byl jejich úspěch formován národním ekonomickým rozvojem a především stavebním boomem ve Španělsku, který se však ukázal jako dočasný. Úroveň pokroku, kterou si budou tato místa umět udržet i během ekonomické krize, teprve zjistíme.

Když však porovnáme zkušenosti Valencie s jinými konvergujícími regiony (např. východní Makedonie – Trácie v Řecku, Podlaskie v Polsku a Campanie v Itálii), zdá se, že obrovské investice do výstavby ve Valencii měly značný vliv na celkový stav ekonomiky. Jednou z rozhodujících investic (která s sebou přivedla mnoho dalších) byl například projekt přeložení řeky Turie, která v padesátých letech minulého století zaplavila Valencii. Po přeložení bylo původní říční údolí přeměněno na rozsáhlý park pro obyvatele, kteří se rozhodli nepoužít pozemky pro městskou dálnici, ale využít je jako zelenou oázu uvnitř města. Dvacetiletý projekt rozvoje parku nebyl pouze významnou finanční investicí, zlepšil také atraktivitu města a kvalitu života lidí. Ekonomické oživení z tohoto investičního projektu bylo však zároveň podpořeno využitím jiných regionálních zdrojů. Valencie navíc investovala do školení úředníků veřejného sektoru, což přispělo k úspěchu.

Cílené analýzy prováděné programem ESPON odhalují několik faktorů nebo předpokladů, které jsou důležité pro rozvoj konvergujících regionů. V daném pořadí se jedná o dostupnost, ekonomiku založenou na inovacích a znalostech, ekonomické struktury a politiky, kvalitu regionální správy, kvalitu života, sociální aspekty a politickou stabilitu.

Člověk by si mohl myslet, že stačí jedna počáteční jiskřička, jako je investice do výstavby spojená s dobrými peněžními i nepeněžními stimuly, aby se dalo vyhnout negativnímu cyklu a nastoupit cestu pozitivní spirály k ekonomickému úspěchu. Najít však tu „správnou jiskru“ není vždy úplně snadné.

3.6 Budoucí perspektivy – scénáře pracovních sil

Politiky orientované do budoucna nepotřebují jen důkazy o současných územních strukturách a rozvoji. Budoucí scénáře jsou ve stále větší míře využívány jako nástroje pro rozvoj územní politiky. Je to možná způsobeno tím, že scénáře mohou obsáhnout nespojitosti společně s minulými trendy, a pomoci tak absorbovat „šoky“ a vybudovat odolná a flexibilní města a regiony.

Demografické a migrační výhledy jsou běžně základním prvkem přípravy scénářů. Přirozený vývoj populace je jedním z důležitých faktorů, na základě kterých lze provést dlouhodobou prognózu se spolehlivými a přesnými výsledky. Migrace je naproti tomu daleko obtížněji předpověditelná.

Možné demografické scénáře zahrnující migraci pro období do roku 2050 na úrovni Evropy jsou:

- Rostoucí sociální Evropa formovaná růstem, který umožňují technické a sociální inovace a zvyšující se míra kolektivismu, se středním zvyšováním mezistátní migrace a středními úrovněmi imigrace z oblastí mimo Evropu a zvyšující se proporcí účasti pracovní síly.
- Expandující tržní Evropa založená na růstu, který umožňují technické a sociální inovace a rostoucí míra individualismu, s velkým zvýšením mezistátní migrace a vysokými úrovněmi imigrace z oblastí mimo Evropu a zvyšující se účastí pracovního trhu.
- Limitovaná sociální Evropa zaměřující se na růst, který je omezován limity životního prostředí a rostoucí mírou kolektivismu, se středním poklesem mezistátní migrace, nízkou integrací mimoevropských oblastí a snižující se účastí pracovní síly.
- Tržní Evropa obtížných výzev založená na růstu, který je omezován limity životního prostředí a rostoucí mírou individualismu, s nízkým růstem mezistátní migrace, střední imigrací z oblastí mimo Evropu a snižující se účastí pracovní síly.

Jak bylo zmíněno již dříve, je populace prostoru ESPON odsouzena ke ztrátě 40 milionů lidí v období mezi lety 2005 až 2050. Avšak ve všech čtyřech výše popsanych scénářích zůstává celková populace prostoru ESPON stabilní nebo narůstá. Regionální dopady jsou stále dramatické a všechny scénáře předpovídají zvyšující se nerovnováhy a koncentrace s přesunem populace z nejchudších do nejbohatších oblastí.

Scénář Expandující tržní Evropy předpovídá zvýšení populace v široké řadě regionů. Regiony Skandinávie, Spojeného království, Francie, severní a střední Itálie a jižního a východního Španělska se řadí do třídy regionů s nejvyšším nárůstem. Pro většinu východních regionů předpovídá scénář ztrátu populace, ale v regionech hlavních měst Varšavy, Prahy, Budapešti a Bukurešti by tyto ztráty měly být malé. Podle scénáře Rostoucí sociální Evropy jsou dopady rovnoměrnější, s menším počtem upadajících či naopak silně rostoucích regionů. Podle scénáře Tržní Evropy obtížných výzev vykazuje většina regionů ztrátu populace, zatímco podle scénáře Limitované sociální Evropy se rozdíly stírají, takže existuje méně regionů, které by populaci masivně ztrácely.

Podíváme-li se na regionální rozdíly ve stárnutí populace, nejvíce kritických míst nárůstu pracovního věku se objevuje ve scénáři Expandující tržní Evropa, a to především v oblastech jižní Anglie a Irsko, v severní a střední Itálii a v jižní části středního Španělska. Menší nárůst lze potom pozorovat ve Francii, Rakousku, ostatních regionech Španělska a v jižních částech severovýchodních zemí. Regiony v centrální a východní Evropě budou dle předpovědi lidí v pracovním věku ztrácet. Tento úbytek se zvětšuje s tím, jak postupně přecházíme od scénáře Expandující tržní Evropy ke scénáři Rostoucí sociální Evropy, scénáři Tržní Evropy obtížných výzev až ke scénáři Limitované sociální Evropy. Tato skutečnost je neztělnější ve scénáři status quo.

Situace s ohledem na změny v počtech pracovních sil je obzvláště alarmující. Do roku 2050 se bude muset množství regionů vypořádat s ubývajícím počtem pracovníků. V závislosti na scénáři bude úbytek pracovních sil méně nebo více závažný. Ve všech scénářích existují určité společné územní vzory vývoje pracovních sil. Obecně budou Portugalsko, některé sousední španělské regiony, jižní Itálie, Řecko, východní Německo a většina regionů v zemích, které přistupovaly do EU během posledních dvou vln, čelit vážnému úbytku pracovních sil. Na druhé straně Irsko, velké části Spojeného království, některé regiony ve Francii, severní Itálii a Španělsku zaznamenají přírůstek pracovních sil. V ostatních regionech se bude vývoj lišit podle zvoleného scénáře a ve skutečnosti bude obrázek záviset na tom, jak dobře nebo zda se regiony vzpamatují z recese.

Výsledky obecně indikují, že prostor ESPON čelí územně diverzifikovanému, avšak závažnému úbytku pracovních sil se všemi jeho důsledky pro evropský sociální model a ekonomiku.

V období 2000–2007 se v některých částech prostoru ESPON podíl populace v produktivním věku (20–64) snížil, ve většině ostatních zvýšil. Oblasti, které zažily největší úbytky, se nacházejí v Bulharsku a východním Německu, zatímco oblasti s nejvyšším přírůstkem podílu pracující populace jsou ve Španělsku, Irsku, na Islandu, v některých regionech západní Francie, v jednotlivých regionech v Portugalsku, Polsku, Švýcarsku, v zemích Beneluxu, v České republice, na Slovensku, ve Skotsku a v Norsku.

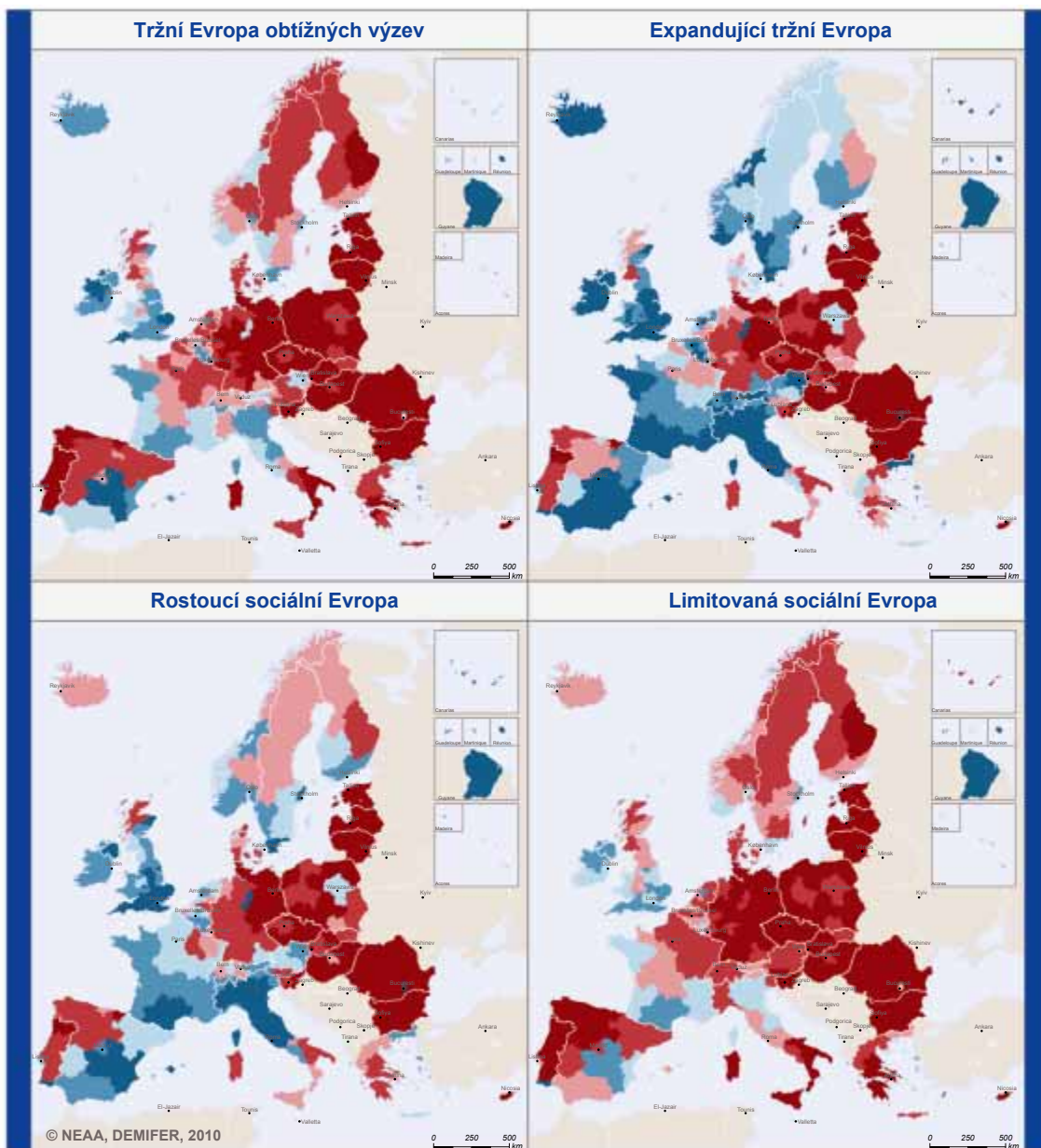
I když aktuální vývoj poskytuje poměrně pozitivní obraz většiny částí Evropy, očekávaný budoucí vývoj zase tak optimistický není. Podle scénáře rozšiřujícího se trhu bude jen menšinový počet regionů čelit úbytku pracovních sil. Tento scénář předpokládá, že množství pracovní síly se zmenší mezi lety 2005 a 2050 o více než 10 % v pouze 35 % regionů prostoru ESPON.

Podle scénáře Rostoucí sociální Evropy je toto procento poněkud vyšší. Podle scénáře Tržní Evropa obtížných výzev činí podíl regionů s ubývajícím pracovní silou více než 55 % regionů prostoru ESPON.

Scénář Limitované sociální Evropy předkládá nejdramatičtější obraz budoucnosti s velkou většinou regionů trpících úpadkem. Asi 70 % regionů zažije více než 10% úbytek pracovních sil. Podle tohoto scénáře zažijí regiony ve východní části prostoru ESPON a mnohé regiony v jižní části více než 30% úbytek pracovních sil. Také mnoho regionů v Německu a Rakousku bude čelit obdobným ztrátám.

Podle scénáře Expandující tržní Evropa bude v mnoha regionech v západní a severní části prostoru ESPON pracovních sil významně přibývat. Existuje ale značný rozdíl u situace ve východní části prostoru ESPON, kde bude naopak ve většině regionů pracovních sil ubývat. Podle scénáře rostoucí sociální Evropy bude kontrast mezi regiony s velkým úbytkem pracovních sil a regiony se strmým nárůstem počtu pracovních sil daleko menší. Důvodem je předpoklad konvergence v tomto scénáři, který povede k větší regionální soudržnosti než předpokládá scénář rozšiřujícího se trhu.

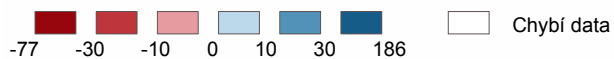
Mapa 19. Změny pracovních sil 2005–2050

ESP N EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Regionální úroveň: NUTS 2
Zdroj: ESPON 2013 Database, 2010
Data: Eurostat, NSIs, Estimations, 2010
© EuroGeographics Association for administrative boundaries

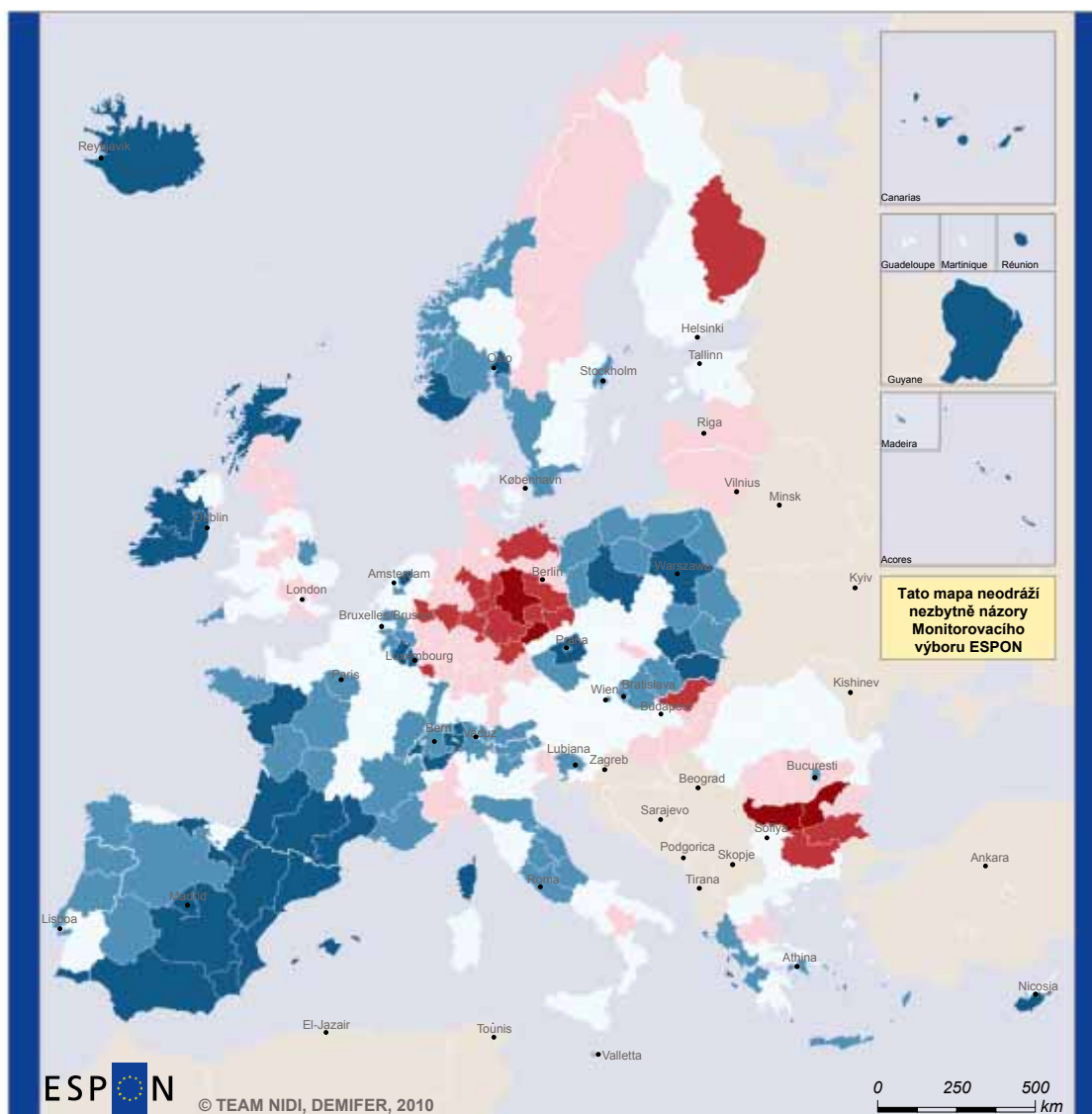
Změna počtu osob ve skupině pracovních sil
v období 2005–2050, v % podle různých scénářů DEMIFER

Tato mapa neodrží
nezbytné názory
Monitorovacího
výboru ESPON

Mapa 20. Změny v populaci produktivního věku, 2000–2007

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Regionální úroveň: NUTS 2
Zdroje: ESPON Database 2010
Data: Eurostat, NSIs 2010

© EuroGeographics Association for administrative boundaries

Roční průměrná změna v populaci ve věkové skupině 20–64 (%)

Chybí data

Další literatura:

Další informace o tématech probíraných v této kapitole lze nalézt ve zprávách projektů ESPON o územní diverzitě (TeDi), demografii (DEMIFER), přeshraničních regionech (METROBORDER), energii (ReRisk), ekonomikách aglomerací (CAEE), konvergujících regionech (SURE), ostrovech (EUROISLANDS) a venkovských oblastech (EDORA).

Klíčové výstupy vztahující se k politice:

- Dosažení cílů strategie Evropa 2020 v oblasti zotavení ekonomiky znamená více než pouhý návrat ke stavu, kde byla Evropa před krizí. Existuje potřeba „ekonomiky, která pracuje efektivněji se zdroji, která je ekologičtější a konkurenceschopnější“. Prostor EU má 7,7 % světové populace a podílí se 16 % na světové ekologické stopě. To znamená, že EU v současné chvíli závisí na ekologických rezervách jiných částí světa.
- Dopady změn klimatu na evropské regiony, jejich obyvatele a ekonomiky sahají od výrazných výzev až po nové rozvojové potenciály. Na změny klimatu jsou citlivé především regiony se zaměřením na zemědělství, lesnictví a zimní sporty.
- Extrémní projevy počasí, jakými jsou záplavy a bouře, mohou poškodit infrastrukturu a zapříčinit úpadek rozvoje ve všech typech regionů. Sedmdesát procent největších evropských měst leží do 10 m nad mořskou hladinou, což jenom podtrhuje význam schopnosti adaptace na klimatické změny a na zmírnění jejich dopadu na evropské ekonomiky.
- Mnoho regionů, které mají potenciál získávat energii větru, leží v severní Evropě a některé z nich jsou považovány za regiony periferní. Je proto třeba realizovat přenos energie do hlavních míst její spotřeby.
- Scénáře udržitelné Evropy ukazují, že většina prvotních dopadů je patrná především v metropolitních oblastech západní Evropy, kde se očekávají hlavní investice do nových technologií. Dalšími postiženými budou města druhého a třetího řádu. Kromě toho budou urbanizované oblasti se silnými urbanizačními trendy a méně rozvinutou veřejnou dopravou čelit větším problémům než ostatní.

Udržitelný růst je považován za klíčovou součást vize Evropa 2020. Ekonomická obnova vyžaduje větší efektivitu při využívání zdrojů, ekologičtější a konkurenceschopnější ekonomiku. Evropská vedoucí pozice v ekologických technologiích podporovaná zákazníky, kteří si umějí cenit efektivitu využívání zdrojů, může vytvořit nové ekonomické příležitosti. Rozvojem a vývojem čistých a efektivních energií může Evropa snížit svůj dovoz ropy a plynu a zlepšit svou energetickou bezpečnost. Ekologický průmysl může vytvořit nová pracovní místa. Proto by iniciativy snažící se vypořádat se změnou klimatu nebo efektivněji využívat zdroje neměly být již déle vnímány pouze jako vrtochy environmentalistů: plány ekonomické obnovy na všech úrovních, od EU po místní, musejí obsahovat opatření tohoto druhu.

Evropa si stanovila do roku 2020 cíle „20/20/20“. Jedná se o:

- Snížení produkce emisí skleníkových plynů přinejmenším o 20 % ve srovnání s úrovní z roku 1990.
- Rozvoj obnovitelných zdrojů energie tak, aby jejich podíl dosáhl 20 % naší konečné spotřeby.
- 20% nárůst energetické efektivity.

Navíc je již na dosah cíl skutečného vnitřního trhu elektřiny a plynu. Tím se Evropa posunuje dále směrem k ekonomice s nízkou uhlíkovou stopou. Usnadní se tím integrace obnovitelných zdrojů energie a posílí se evropská územní dimenze v plánování sítí.

Při zotavování se z ekonomické a finanční krize se tak Evropa snaží posunout směrem k novému typu ekonomiky. Myšlenka „udržitelné Evropy“ tento nový směr obsahuje. Územní analýzy prováděné v rámci programu ESPON mohou tomuto procesu rozvoje a změn pomoci. Tradiční regionální politiky se sice snažily o posílení regionů, ale věnovaly méně pozornosti problémům přetížení a znečištění, které mohou být vedlejšími produkty při zvyšování HDP. Ačkoliv i nadále zůstane HDP na hlavu důležitým ukazatelem výkonu na národní i regionální úrovni, měření pokroku při realizaci udržitelné Evropy vyžaduje nové myšlení.

Dobře známý „trojúhelník udržitelnosti“ obhazuje rovnováhu mezi ekonomickými, sociálními a environmentálními otázkami. Podobně předpokládá myšlenka integrace politiky, které jsou zásadní pro územní přístup, kombinování výhod růstu HDP s dalšími požadavky na zdroje, jako jsou ty, které souvisejí s životním prostředím nebo sociálním začleněním. Udržitelná Evropa znamená vytváření synergie mezi těmito faktory. Stejně jako měření proporce HDP investovaného do výzkumu a vývoje, tak i dalších pět cílů, které Evropa 2020 stanovila, vyžaduje opatření v oblasti míry zaměstnanosti, snižování produkce skleníkových plynů, dosažení úrovně vzdělání a snižování chudoby.

4.1 Evropská ekologická stopa

Stejně jako pohled dovnitř Evropy je nezbytný i pohled za její hranice s cílem porozumět pozici EU ve světě. Některá základní statistická čísla značí důvody, proč musí ekonomická obnova znamenat více než pouhý návrat Evropy ke stavu před vypuknutím krize. V oblasti EU žije 7,7 % světové populace. EU disponuje 9,5 % světové biokapacity. Biokapacita je schopnost ekosystémů produkovat užitečné biologické látky a absorbovat odpadní látky vytvořené člověkem, a to za použití současných řídicích schémat a těžebních technologií. Avšak i přesto, že má ve vztahu k populaci EU nadprůměrnou biokapacitu, stále za sebou zanechává 16 % světové ekologické stopy. Jinými slovy, ekonomický a sociální rozvoj zemí EU závisí na ekologických rezervách jiných částí světa. Tváří v tvář celosvětovému ekologickému napětí a boji za využití strategií, které spotřebovávají zdroje Země, musejí politici na všech úrovních zvažovat ekologickou stopu, kterou zanechávají jejich oblasti.

Otázkou je, jak redukovat svoji ekologickou stopu beze ztráty vysoké úrovně ekonomického a lidského rozvoje. Tato kapitola se tímto problémem zabývá a sleduje příklady a rozsah územní politiky, která může ovlivnit následující čtyři oblasti: změnu klimatu, urban sprawl (rozšiřování předměstí), energii, ochranu a inteligentní využívání krajinných statků.

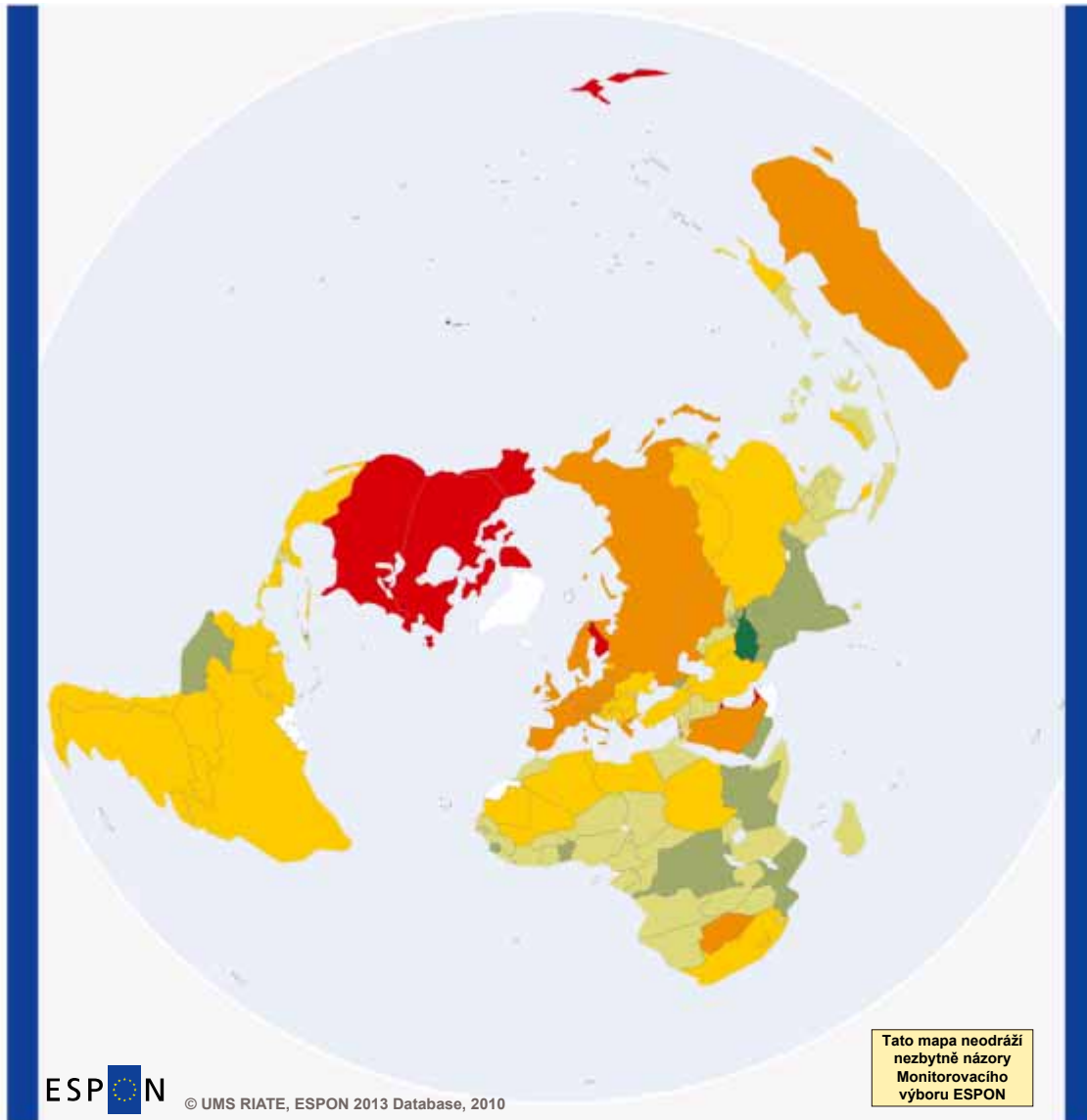
XII. Porozumění ekologické stopě a indexu lidského rozvoje

Ekologická stopa dané země je nástrojem účtování zdrojů, který ukazuje ekologickou rozvahu dané země a tlak, který tato země vyvíjí na planetu. The Global Footprint Network publikuje takovéto účetnictví každoročně pro 201 národů světa. Mírou, která je zde používána, je globální hektar na osobu (gha), což je hektar země s globální průměrnou schopností produkovat zdroje a absorbovat odpady. Evropská zásoba činí asi 2,2 gha na osobu. Evropská spotřeba je ale více než dvojnásobná a stále roste – v porovnání s rokem 1960 se více než zdvojnásobila.

Kdyby žil celý svět jako Evropané, bylo by potřeba dvou planet k poskytnutí nezbytných zdrojů a k absorbování odpadů (včetně emisí CO₂) a k ponechání prostoru pro volně žijící živočichy. Ekologicky způsobuje Evropa deficit, který je vyrovnáván chudými zeměmi globálního jihu s ekologickými přebytky. Dobrou zprávou je, že v Evropě probíhá jisté odpoutání ekologické stopy od tvorby HDP, špatnou zprávou je, že index ekologické stopy roste stále rychleji než index populace.

Index lidského rozvoje (Human Development Index – HDI) nabízí alternativu k HDP a představuje kombinovaný ukazatel lidského blahobytu. Poskytuje užitečný vstupní bod informací pokrývajících různé aspekty lidského rozvoje. Index lidského rozvoje Spojených národů měří průměrné hodnoty v zemi podle tří základních měřítek lidského rozvoje – (a) dlouhodobého a zdravého života (měřeno očekávanou délkou života při narození), (b) znalostí (měřeno stupněm gramotnosti dospělých a kombinovaným hrubým počtem zápisů do základních, středních a vysokých škol), (c) slušné životní úrovně (měřeno logaritmem HDP na hlavu v paritě kupní síly). Index je zkonstruován Organizací spojených národů pomocí ukazatelů, které jsou v současné době celosvětově dostupné. Je široce akceptován jako mezinárodní míra lidského blahobytu.

Mapa 21. Ekologická stopa, 2006

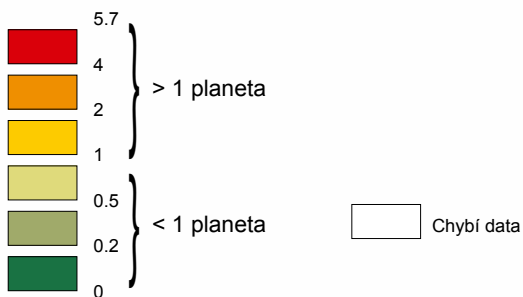

ESPON © UMS RIATE, ESPON 2013 Database, 2010

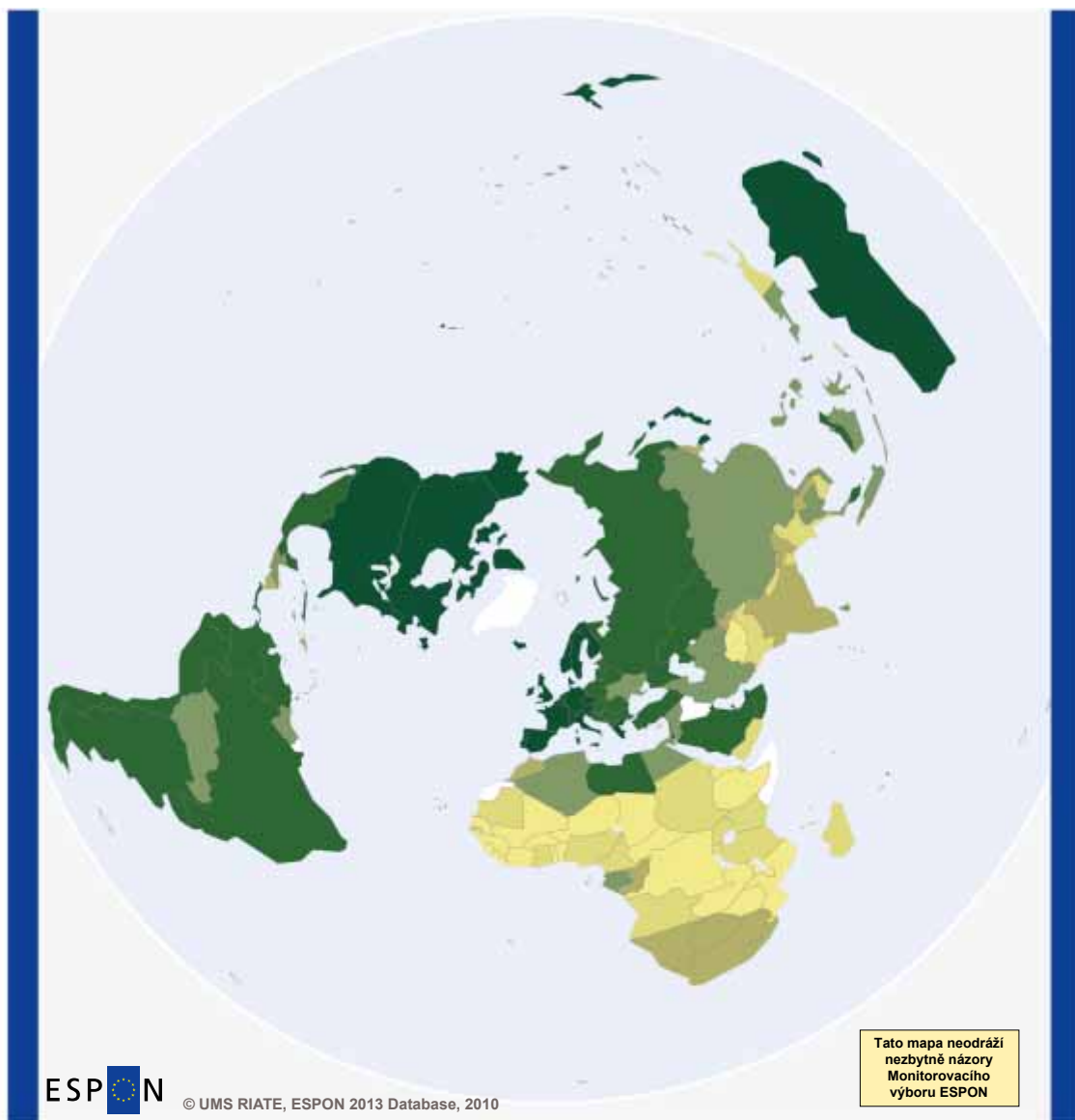
EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Zdroj: <http://geodata.grid.unep.ch>, 2010
Data: Ecological Footprint and biocapacity (2006 Edition)
© UMS RIATE for administrative boundaries

Ekologická stopa, 2006
Globální hektary na hlavu
v poměru k biokapacitě (1,8 gha/hab)

Mapa 22. Index lidského rozvoje, 2007

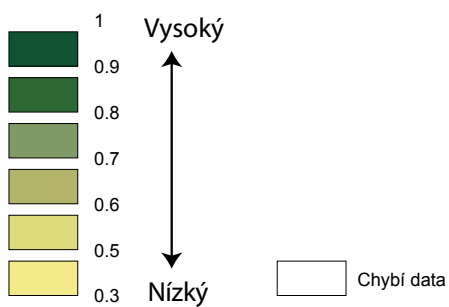
ESPON

© UMS RIATE, ESPON 2013 Database, 2010

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Zdroje: <http://geodata.grid.unep.ch/>, 2010;
<http://hdr.undp.org/en/statistics/>, 2010
Data: Human development report
© UMS RIATE for administrative boundaries

Index lidského rozvoje (HDI), 2007

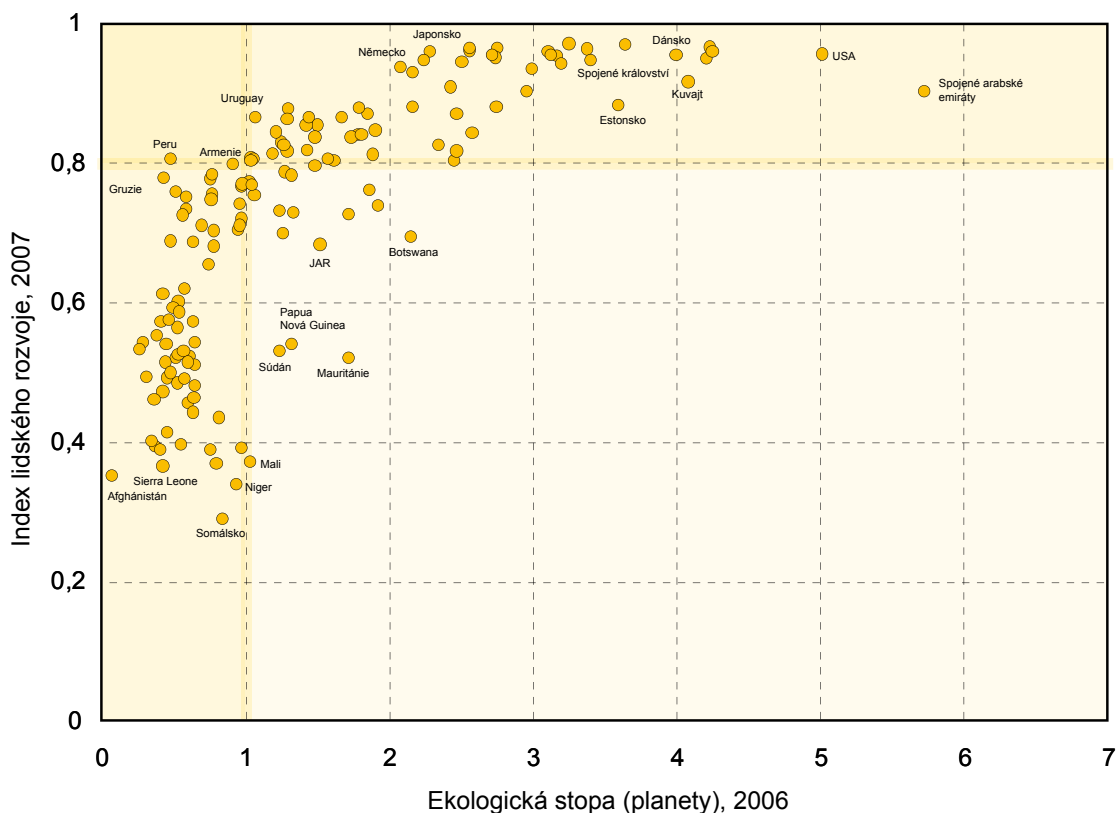
Bodový diagram a mapy zachycují stav zemí ve vztahu k ekologické stopě a indexu lidského rozvoje (HDI) dané země

Mapy demonstrují přímou úměrnost mezi růstem HDI a ekologickou stopou. Například Slovinsko bylo v roce 2005 jedinou zemí, která dosáhla skóre HDI vyšší než 0,8 a zároveň měla ekologickou stopu menší, než je globálně dostupná biokapacita na hlavu. Do roku 2003 se však jeho ekologická stopa více než zdvojnásobila na 3,42 gha, přičemž index HDI se zvýšil z hodnoty 0,86 na 0,9. Finská ekologická stopa 7,64 gha na hlavu z mapy jasně vystupuje. Nicméně Finsko spolu se Švédskem a Lotyšskem jsou díky své hojnosti přírodních zdrojů jedinými třemi zeměmi EU, které lze označit za ekologické věřitele.

Německu se podařilo svou ekologickou stopu stabilizovat, a to navzdory rostoucí populaci. Zredukovalo totiž množství spotřebovávaného uhlí a stalo se světovým lídrem v oblasti obnovitelných energií. Rumunsko má nejnižší ekologickou stopu ze všech zemí EU27. Se svými 2,4 gha na hlavu se nachází jen těsně nad globálním průměrem. Trendem napříč Evropou je, že se zlepšováním technologií a souvisejícím zvyšováním efektivity a se zintenzivňováním zemědělství roste biokapacita. Tempo růstu však nestačí držet krok s rostoucí spotřebou, která je dána zejména využíváním značného množství energie (v domácnostech, v dopravě a v průmyslu).

Podobné výpočty lze provést také pro města a regiony. Například v Londýně byla použita analýza k identifikaci oblastí, kde by mohla být provedena opatření ke snížení ekologické stopy. Analýza zabývající se ekologickou stopou byla také provedena v provincii Milán, kde byla zjištěna hodnota ekologické stopy 4,17 gha na hlavu, což je hodnota mírně vyšší než národní průměr (4,15 gha). Analýzou ekologických stop je umožněna lepší spolupráce regionálních vlád s místními podniky a průmyslem, jejíž cílem je identifikovat cesty vpřed.

Srovnání lidského blahobytu a ekologické stopy

Na svislé ose bodového diagramu je zachycen index lidského rozvoje, na ose horizontální ekologická stopa. Jednotlivé země jsou potom vykresleny podle jejich hodnot v každém z těchto ukazatelů. Ideálním umístěním je poloha v horním levém rohu, kde je index lidského rozvoje vysoký, ale ekologická stopa zůstává relativně nízká. Organizace spojených národů považuje HDI vyšší než 0,8 za „vysoký stupeň lidského rozvoje“. Globální průměrná hodnota ekologické stopy činí 1,8 globálních hektarů na hlavu, což znamená, že země s HDI vyšším než 0,8 a ekologickou stopou menší než 1,8 gha na hlavu by byla považována za zemi, která dosahuje udržitelného rozvoje. Těchto hodnot ovšem nedosahuje žádná ze zemí.

Z hlediska HDI dosáhlo v roce 2009 v globálním měřítku nejvyšší hodnoty Norsko, 3. místo obsadil Island. Další evropské země, které dosáhly celosvětově vysokého skóre HDI byly s uvedenou pozicí tyto: Irsko (5), Nizozemí (6), Švédsko (7), Francie (8), Švýcarsko (9), Lucembursko (11), Finsko (11), Rakousko (14), Španělsko (15), Dánsko (16), Belgie (17), Itálie (18), Lichtenštejnsko (19), Spojené království (21), Německo (22) a Řecko (25). Pět dalších zemí prostoru ESPON je řazeno do skupiny 38 zemí s velmi vysokým indexem HDI. Zbývající země prostoru ESPON se řadí do druhé skupiny s vysokým indexem HDI, přičemž na nejnižší příčce je Rumunsko (63). Jinými slovy, 31 zemí prostoru ESPON představuje téměř polovinu nejvyšše hodnocených zemí na světě.

4.2 Klimatická změna a regionální ekonomiky

Evropa 2020 volá po „vizi strukturálních a technologických změn nutných k posunu směrem k ekonomice s nízkou uhlíkovou stopou, s efektivním využíváním zdrojů a odolností vůči změnám klimatu do roku 2050“. Přechod umožní Evropě splnit její cíle v oblasti redukce emisí. Bude zahrnovat rozvoj nových podniků tak, aby v oblasti ekologických technologií a efektivity využívání zdrojů Evropa zastávala vůdčí světovou pozici. Shromažďování důkazů o potenciálních územních dopadech klimatických změn na regiony a lokální ekonomiky může pomoci identifikovat hrozby i možné příležitosti.

XIII. Na cestě ke scénáři klimatické změny

Data z modelu, který vyvinula německá meteorologická služba (model COSMO-CLM nebo také CCLM), byla použita k modelování vzorů budoucích klimatických změn napříč evropským územím. Bylo pracováno s obdobími 2011–2040, 2041–2070 a 2071–2100, přičemž byly stanoveny dva scénáře. Scénář A1 předpokládá obvyklý průběh aktivit s velmi rapidním ekonomickým růstem a globální populací dosahující maxima 9 miliard v roce 2050, která se ale potom bude postupně zmenšovat. Proběhne rychlé rozšíření nových a efektivních technologií, konvergence mezi regionálními příjmy a životním stylem, stejně jako dojde k extenzivní sociální a kulturní interakci po celém světě. Scénář A1B potom předpokládá vyvážené používání energetických zdrojů, nikoli intenzivní spoléhání se buď na fosilní nebo nefosilní paliva.

V celosvětovém měřítku můžeme brát rapidní ekonomický a populační růst během následujících dekád a vyvážené používání energetických zdrojů (nikoliv intenzivní spoléhání se buď na fosilní, nebo nefosilní paliva) jako rámcové předpoklady scénáře, který má být konzistentní s úvahami o rozumném, udržitelném a inkluzivním rozvoji ve strategii Evropa 2020.

Podle tohoto scénáře klimatické změny a na základě průměrů za období 1961–90 a 2071–2100 zaznamenají Spojené království, Irsko, Dánsko, části Nizozemí a severní části Německa nejnižší změny teplot, stále se však bude jednat o zvýšení o 3° C. V západní a severní části Francie, Belgie, na většině území Německa, v Polsku, České republice, na Slovensku, v Estonsku, Lotyšsku, Litvě, v jižní části Švédska a Norska dojde k zvýšení teploty v rozmezí 3 – 3,5° C. Jižní a jihovýchodní Evropa (s výjimkou některých částí Řecka, Bulharska a Rumunska) a také severní Skandinávie a Finsko zaznamenají dle předpovědi absolutní změny větší než 3,5 °C. Ve Španělsku, v části Portugalska a alpského prostoru budou dle předpovědi změny teplot větší než 4 °C.

Toto oteplení ovlivní očekávaný roční počet mrazových dnů. V období 2071–2100 lze pravděpodobně dopady očekávat v severnějších a východních částech Evropy, s regionálními maximy až o 60 mrazových dnů než v období 1961–1991. Střední počet předpokládaných letních dnů ukazuje opačný obrázek. Léto na severu a východě zůstane krátké, ale rozšíří se ještě dále na jih a západ. Stejně významná je předpověď, že se severní Evropa stane vlhčí, zatímco jih bude čelit suššímu klimatu. Především západní pobřežní regiony Norska, Spojeného království, Irska a severní Francie budou čelit většímu počtu dnů se silným deštěm. Předpokládá se, že sněhová pokrývka bude nižší především v pobaltských státech, Finsku, Skandinávii a v alpském regionu.

Hladiny moří

Zvýšení hladiny moří se stalo známou koncepcí spojenou s předpovídanými změnami klimatu. Střední úroveň hladiny moří se ve 20. století zvýšila o 10–20 cm a IPCC předpokládá zvýšení hladin moří do roku 2100 o 30–50 cm. Je však nutné si uvědomit, že zvýšená hladina moře nemusí nezbytně zaplavit dotčené oblasti, protože již existuje ochranná infrastruktura v podobě hrází. Taková infrastruktura bude s největší pravděpodobností odolávat zvýšenému náporu. Růst hladiny moře může znamenat více než inundaci pásu země méně než jeden metr nad hladinou moře. Mezi předpokládané dopady, které vědci očekávají, patří různé typy eroze pobřežní čáry, pronikání slané vody, extrémnější záplavy, zvyšující se hladina podzemní vody a obtížnější drenáž, změny mokřadů, ztráta některých habitatů a bariérová ostrovní migrace. Stále však zůstává obtížné identifikovat konkrétní dopady v určitém regionu, stejně jako čas, kdy se tyto dopady projeví. Proto je také obtížnější odhadnout přínosy přizpůsobovacích opatření než kvantifikovat předpokládané související náklady. Tato nejistota komplikuje jakékoli ekonomické hodnocení tří hlavních adaptačních strategií, kterými jsou:

- Ochrana půdy před mořem tak, aby bylo zachováno stávající využití půdy (výstavbou pevných zábran nebo použitím „měkkých“ opatření – např. dosypáváním pláží).
- Pokračování ve využití stejné půdy, avšak s určitými opatřeními (např. zvýšením budov na pilotech, pěstováním plodin odolných proti záplavám a slané vodě).
- Strategie ustoupení, která nezahrnuje žádné pokusy o ochranu půdy před mořem. V extrémním případě znamená opuštění pobřežní oblasti.

Zatímco některá opatření budou provádět vlády, je pravděpodobné, že většina akcí bude realizována jednotlivci nebo podniky. Nebezpečí hrozby zvyšování úrovně mořské hladiny je samozřejmě napříč Evropou různé. Například v Nizozemí je 60–70 % populace a ekonomiky soustředěno v oblastech ohrožených záplavami z moře nebo řek. Navíc rostoucí globální teploty a s tím související zvyšování úrovně mořské hladiny ovlivní dostupnost sladké vody a zemědělství v těchto oblastech.

Pobřežní vodonosné vrstvy

Nízko položené oblasti jsou v geografii Evropy běžné. Takové pobřežní oblasti má například Finsko (Baltské moře), Nizozemí (Severní moře), Anglie (Atlantický oceán), Španělsko (Středozemní moře) a Rumunsko (Černé moře). Mnohé z těchto pobřežních oblastí jsou hustě osídleny a ekonomicky vysoce rozvinuty. Spotřeba vody domácností i průmyslu zde do značné míry závisí na pobřežních vodonosných vrstvách. Vodonosné vrstvy jsou významným zdrojem pitné vody a vody pro zavlažování. Nejzávažnějšími proměnnými klimatických změn ve vztahu k pobřežním vodonosným vrstvám jsou změny úrovně mořské hladiny, srážek, teploty a výparu. Specifickým rizikem pro pobřežní vodonosné vrstvy je jejich kontaminace v důsledku průniků slané vody.

Klimatické změny a evropská města

Zatímco zemědělství a turistický ruch jsou optikou klimatické změny okamžitě viditelné, jsou to právě aglomerace, které jsou v tomto směru kritickými body. Jak jsme viděli v předchozích kapitolách, města jsou klíčovými motory globální ekonomiky. V nich se koncentrují podniky a lidé, a tak nepřekvapí, že právě města nejvíce přispívají ke spotřebě energie a k emisím skleníkových plynů. Urbanizované oblasti jsou proto životně důležité, jelikož jsou ekonomicky zranitelné a protože případné snížení produkce by vyžadovalo podstatnou změnu jejich stávajícího fungování.

V urbanizovaných aglomeracích je investován obrovský objem fixního kapitálu Evropy. Taková sídla jsou umístěna hlavně na pobřeží nebo na březích velkých řek, které odvodňují široká, často nadnárodní povodí. Sedmdesát procent největších měst Evropy má území méně než 10 m nad hladinou moře. Urbanizované oblasti na severu a západě, které jsou zranitelné v důsledku vydatnějších objemů srážek, čelí rizikům záplav, které by mohly být extrémně ničivé v ekonomickém, sociálním i ekologickém smyslu. Ekonomicky by se to mohlo projevit vážným narušením a ztrátami výkonu s dodatečnými následky pro pojišťovnictví v době, kdy by i tak finanční služby zažívaly krizi. Asociace britských pojišťoven odhadla, že požadavky na krytí škod způsobených záplavami ve Spojeném království se během období 1998–2003 zdvojnásobily a přesáhly 6 miliard liber, s výhledem na ztrojnásobení do roku 2050.

Ze sociálního hlediska představují města lokality, kde žije nejvíce chudých, tedy občanů, kteří by mohli být proti následkům klimatických šoků jen stěží pojištěni. Ekologické dopady záplav v sobě zahrnují zanášení vodních systémů znečišťujícími látkami, sníženou kvalitu vody v nádržích a zdravotní rizika způsobená kolapsem stokových sítí a čističek odpadních vod. Přidáme-li ještě zvláštní zranitelnost urbanizovaných oblastí, která souvisí s problémy v dobách intenzivních veder, je jasné, že pokud jde o klimatickou zranitelnost, lze u ní najít velmi silný urbánní rozměr. Stejně tak existuje významná dimenze klimatických změn v souvislosti s budoucí ekonomickou konkurenceschopností Evropy.

Jedním z faktorů růstu měst je pravděpodobně migrace z venkovských oblastí, často pak z oblastí vně Evropy. Podle Mezinárodního červeného kříže jsou přírodní katastrofy větší příčinou vysídlení populace než války a perzekuce. Rapidní a neřízený růst populace ve městech může způsobit omezenou nabídku disponibilních bytů. S tím souvisejí důležité politické otázky v měřítku měst a regionů, jak plánovat cenově dostupné bydlení v lokalitách, které jsou vysoce poptávané.

Důsledky pro regionální ekonomiky

Jak by mohlo čelení těmto typům klimatických změn daného měřítka ovlivnit regionální ekonomiky? Důsledky velmi silně závisí na citlivosti regionu a jeho schopnosti přizpůsobovat se změnám. Některé sektory jsou klimatem ovlivněny přímo. Příkladem mohou být zemědělství a lesnictví, ale také sektor turistického ruchu – zimní sporty: lyžařská sezóna se ve střední Evropě pravděpodobně zkrátí. Proto budou mít regiony, které jsou orientovány na tyto ekonomické aktivity důležité, vysokou citlivost na výše uvedené klimatické změny.

Naproti tomu výrobní aktivity a většina služeb nejsou klimatem přímo ovlivněny. Extrémní projevy počasí, jaké představují povodně, však mohou poměrně značně ochromit podniky a způsobit citelné škody. Infrastruktura pravděpodobně drobný odklon od normálního regionálního počasí snese: problémy však přinesou intenzivní, byť sporadické, odklony od takových podmínek. Adaptace a opatření ke zmírnění dopadů při očekávání takových nebezpečí mohou proto zlepšit udržitelnost regionálních ekonomik prevencí nebo redukováním škod. Důležité je, že adaptace v sobě zahrnuje také využití nových ekonomických příležitostí, které mohou klimatické změny přinést, například rozsah změn osevních druhů a zemědělských postupů.

Klimatická změna a s ní spojené změny prostředí (a potenciální negativní ekologické následky) také významně ovlivňují oblasti s vysokou ekologickou hodnotou (na základě jejich vzácné a/nebo neporušené vegetace a fauny). Jakékoli klimatické změny, které mohou vyústit ve zmenšení plochy či objemu nebo redukcii biodiverzity v těchto oblastech, si vyžadují zvláštní pozornost.

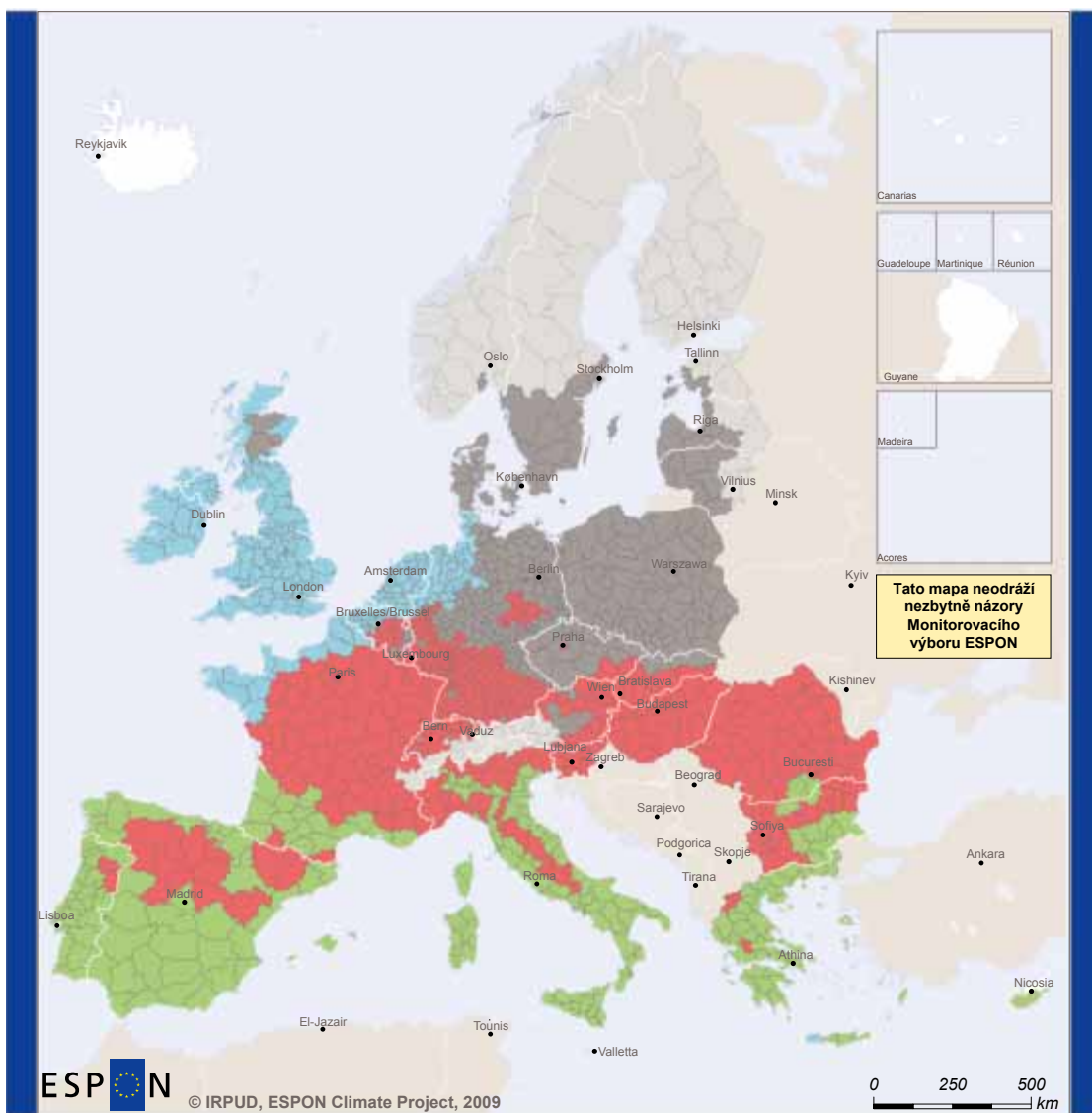
Souhrnně řečeno, pro dlouhodobou udržitelnost ekonomické síly Evropy by bylo možné zvážit následující:

- Jak by se mohlo přizpůsobit zemědělství změnám teplot, které vytvoří delší vegetační období v severní Evropě, ale možná také způsobí tlak na zdroje vody pro závlahy v jižních oblastech, kde je zemědělství stále důležitou součástí regionální ekonomiky?
- Jak ovlivní teplejší moře ryby a následně politiku rybolovu EU a související pobřežní ekonomické aktivity?
- Je možné ovlivnit pružnost energetických sítí, které odolají extrémnějšímu rozsahu teplot, prostřednictvím konektivity a lepším sdílením dodávek energie?
- Existují cesty, kterými by se mohl vyvíjet turistický průmysl? Například prostřednictvím rozvoje jarní a podzimní turistiky v teplejších oblastech středomořského regionu a zároveň využitím příležitosti, kterou představuje teplejší léto na severu.

4.3 Urban sprawl a energeticky náročné dojíždění

Městská doprava je důležitým parametrem v pokusech o vytvoření udržitelného rozvoje v Evropě. Ekonomický význam urbanizovaných center a metropolitních regionů byl zmíněn již v předchozích kapitolách. Pokud má Evropa (a její regiony) snížit svoji ekologickou stopu a přitom nadále užívat vysoké životní úrovně vytvářené konkurenceschopnými podniky, je nutné najít cesty, jak dostat lidi do urbanizovaných oblastí a jejich okolí způsobem, který je ekologicky šetrnější než dnešní běžně používaná doprava.

Mapa 23. Klimatické změny v Evropě, 1961–2100

 EUROPEAN UNION
 Part-financed by the European Regional Development Fund
 INVESTING IN YOUR FUTURE

Regionální úroveň: NUTS 3
 Zdroj: ESPON 2013 Database, 2010
 Data: Calculations based on Lautenschlager et al., 2009
 © EuroGeographics Association for administrative boundaries

- Jižní střední Evropa
- Severní Evropa
- Severní střední Evropa
- Středomořský region
- Severozápadní Evropa
- Chybí data

Vysvětlení: Analýzy evropských vzorů klimatických změn vedly k typologii regionů s klimatickými změnami, která je odvozená z analýzy klastrů. Na základě sady ukazatelů expozice vůči klimatickým změnám byly identifikovány různé typy regionů podle profilu klimatických změn.

Napříč Jižní střední Evropou (na mapě červená) předpokládá scénář, že hlavní klimatické změny budou zahrnovat: silný nárůst průměrných středních teplot a ročního středního počtu letních dnů; silný úbytek ročního středního počtu mrazových dnů a silný úbytek středních letních srážek.

Pro regiony v Severní Evropě (světle šedá) je obrázek následující: silný nárůst průměrné střední teploty, ale i silný nárůst ročních středních zimních srážek; všeobecně více dnů se silným deštěm, větší evaporace (odpařování), ale také silný úbytek mrazových dnů a dnů se sněhovou pokrývkou.

Severní střední Evropa (tmavě šedá) může očekávat zvýšení průměrných středních teplot, ročního středního počtu letních dnů, ročních středních srážek v zimních měsících a roční střední evaporace, silný úbytek mrazových dnů, méně dnů se sněhovou pokrývkou a snížené množství letních srážek.

Ve středomořském regionu (zelená) se očekává silný nárůst středních teplot a ročního počtu letních dnů společně se silným úbytkem srážek v letních měsících a podobně silným úbytkem mrazových dnů.

Severozápadní Evropa (modrá) očekává více dnů se silným deštěm, více deště v zimě, ale méně v létě, vyšší střední roční teploty a více letních dnů, ale na druhou stranu méně mrazových dnů.

V regionálním smyslu jsou některé příklady implikací těchto změn následující:

Bergen je druhým největším městem Norska a ekonomickým tahounem regionu s 360 000 obyvateli. Jeho klima je chladné a vlhké již nyní, přesto úhrny srážek ještě vzrostou, především na podzim a v zimě. Počet dnů se silným deštěm by se mohl zdvojnásobit a zvýšit tak riziko rozvodnění řek a sesuvů půdy. Hladina moře během náporů bouří může stoupnout na tomto pobřeží až o dva metry. To představuje hrozbu pro základní infrastrukturu, tedy pro dopravní a kanalizační systém, ale také pro budovy, pro podniky a domácnosti. Město však již provedlo a nadále plánuje provádět extenzivní řadu opatření vedoucí k přizpůsobení se situaci a zmírnění dopadů.

Evropské Alpy jsou regionem, který sdílí osm zemí. Alpy jsou charakterizovány většinou venkovskými oblastmi, ale mnoho z jejich třinácti milionů obyvatel žije v hustě osídlených údolích řek. Klimatická změna vedla již k významnému ústupu ledovců a úbytku sněhové pokrývky. Další nárůst teplot a vyšší variabilita srážek bude mít za následek změny ledovců a oblastí s permafrostem, nedostatek vody v létě a sníženou spolehlivost výskytu sněhové pokrývky v zimě. Výskyt alpských horských rizik (např. lavin, sesuvů půdy) bude pravděpodobně také častější. Zde je potřeba uplatnit nadnárodní strategii zaměřenou na zmírňování dopadů klimatických změn a na adaptaci.

Povodí Tisy, největšího povodí přítoku druhého řádu v rámci povodí Dunaje, je domovem přibližně čtrnácti milionů lidí. Sestává z horských oblastí, především venkovských na horním toku (prvních asi 200 km řeky), a z nížin (posledních 760 km), kde leží některá velká města. Vlny sucha jsou největším problémem v nížinách. Podle scénářů bude srážek ubývat a roční střední teploty se budou zvyšovat, což povede k ještě většímu prohloubení problémů sucha. Suchá období budou následována náhlými silnými dešti a předpokládá se zvýšení silných říčních záplav. Takové změny budou mít vážné důsledky pro urbanizovaná centra a pro zemědělství, které stále hraje v regionální ekonomice významnou úlohu.

Nízká hustota obyvatelstva rozprostírající se od okrajů měst je úzce provázána se vzory dojížděky automobilem, která na druhou stranu vytváří emise skleníkových plynů a silnou energetickou závislost. Pokud eskalují ceny energií, budou pravděpodobně města s kompaktnějším půdorysem, který lze obsluhovat veřejnou dopravou, odolnější než oblasti rozšiřování měst (urban sprawl) s nízkou hustotou osídlení.

Města, která zažívají velmi rapidní a rozptýlený rozvoj, používají podstatně méně veřejné dopravy než města, která rostou pomalu. Za povšimnutí také stojí, že města východní Evropy měla úroveň používání veřejné dopravy zhruba o 20 % vyšší než města, která se rozšiřovala v období 1990–2000 stejným tempem jinde v Evropě.

Nové využití pozemků v rámci urbanizovaných oblastí je lepší než rozvoj na zelené louce za urbanizovaným okrajem města. To bylo významným tématem Lipské charty, kterou odsouhlasily členské státy EU v roce 2007. V období 2000–2006 se opětovné využití pozemků v urbanizovaných oblastech okolo městských center zvýšilo. Země, které zažily časnou fázi deindustrializace, např. Belgie, však mají nyní tendenci vedoucí k nedostatku volných pozemků v urbanizovaných oblastech. Na druhé straně nabídka (i problémy spojené s opětovným využitím takových území) je větší ve východních zemích.

Pozemky na zelené louce jsou často pro stavební investory atraktivnější a přinášejí menší komerční riziko. Existuje zde ale nebezpečí, že ekonomický růst bude dávat přednost volně spleteným, decentralizovaným vzorům rozvoje, který bude působit proti cílům EU 20/20/20 a spíše zvyšovat než zachovávat ekologickou stopu území.

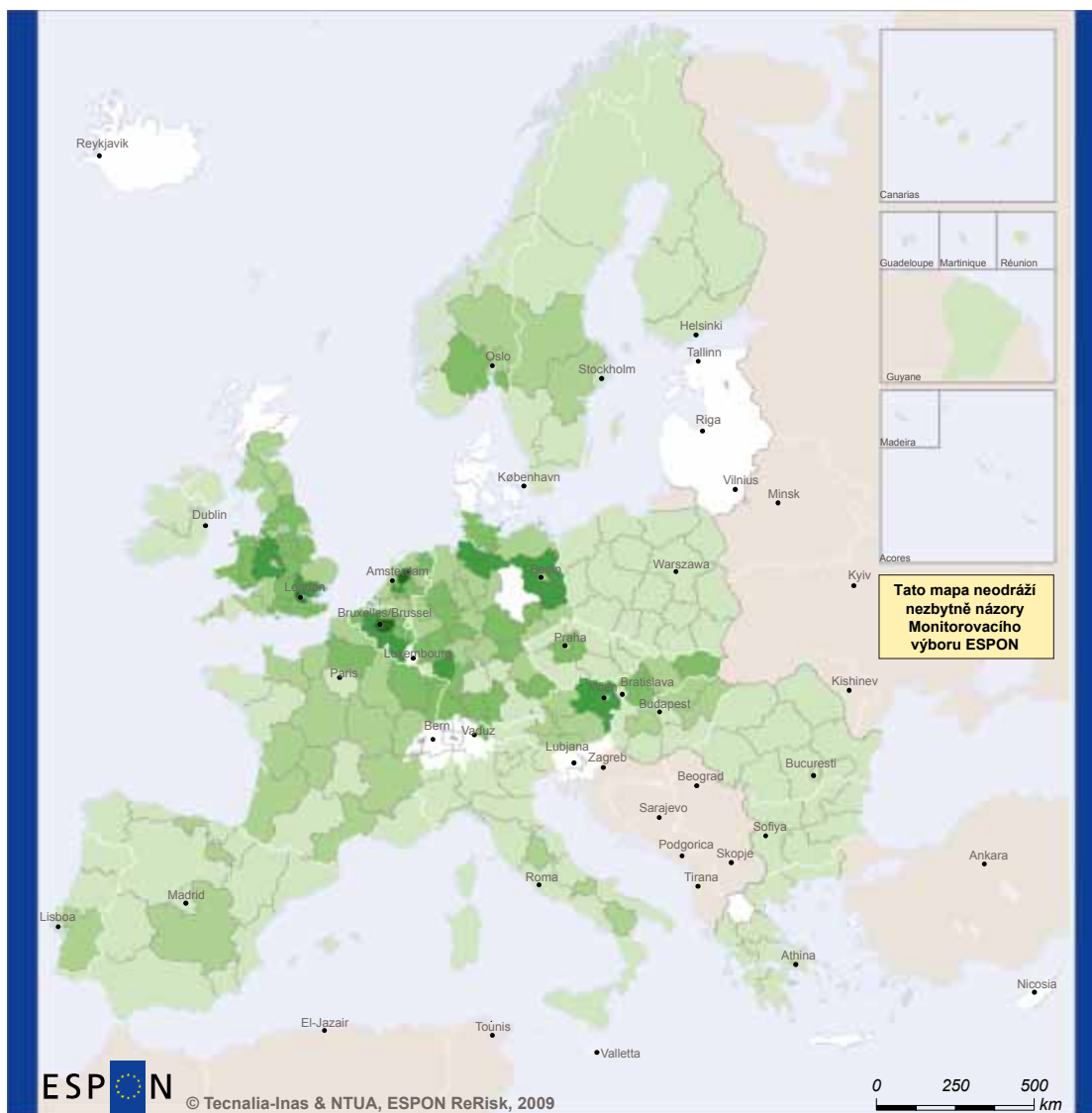
Implementace strategie Evropa 2020 by tedy měla být zaštitěna územními strategiemi na národní a regionální úrovni, které budou používat podporu a kontrolu řízení rozvoje starých průmyslových a obytných oblastí (brown-fields). Na místní úrovni bude třeba, aby se koordinované postupy územního plánování a ekonomický rozvoj zabývaly návrhy a rozvojem takových míst. Výsledkem takových politik by mohl být návrat jisté části obyvatelstva a průmyslu, venkovských regionů v dosahu takových urbanizovaných center zpět do urbanizovaných jader.

Schémata dojížděky (společně s jinými faktory, jakými jsou energetická intenzita průmyslových procesů a energetická efektivita budov) přispívají ke zranitelnosti regionu v důsledku energetické chudoby. Dojíždění je jevem rozšířeným nejvíce v jádrech a okolích metropolitních regionů, i když výrazně nižší úroveň dojíždění jsou ve východních státech. Ve městech východní Evropy musí být cílem udržet kvalitu a dosah systémů veřejné dopravy alespoň na stávající úrovni. Toho bude obtížné dosáhnout, pokud budou rozvojové vzory okolo měst, jakými jsou Praha nebo Sofie, pokračovat v rozvíjení volně spojených forem s nízkou hustotou.

Dojíždění je evidentně jedním z motorů změn v demografii a zaměstnanosti v dostupných venkovských regionech, který však zvyšuje riziko energetické zranitelnosti. Průmyslová a komerční využití se stala hlavními komponenty městské expanze. Toto příměstské rozšiřování cestami generovaných funkcí může znamenat, že rozdělení využití půdy v budoucnu znesnadní cesty autem. Společnosti mohou přispět k redukci regionální spotřeby energií prostřednictvím vyšší energetické efektivity ve svých podnikových zařízeních a prostřednictvím nových rozvržení prostor a pracovní doby, čímž by se dalo dosáhnout snížení potřeby dojíždění.

Koherentní, aktuální územní strategie rozvoje na regionální úrovni musejí být zaštitěny transparentní a konzistentní aplikací politik, které budou řešit otázky dojíždění a závislosti na dopravě. Národní a regionální vlády by se měly ptát, zda jsou jejich politiky a systémy plánování ve světle zjištění programu ESPON vhodné k zajištění rozumného, udržitelného a inkluzivního růstu. Strategie snižování deficitů v mnoha evropských zemích by mohly znamenat, že úspory budou hledány v krácení prostředků pro městskou veřejnou dopravu a ve zvyšování cen jízdného v autobusech, tramvajích nebo vlacích.

Mapa 24. Pracovníci dojíždějící do jiného regionu NUTS2, 2005

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Regionální úroveň: NUTS 2
Zdroj: ESPON 2013 Database, 2010
Data: Eurostat, 2010

© EuroGeographics Association for administrative boundaries

Podíl pracovníků dojíždějících v roce 2005 (%)

Chybí data

Z důvodu spolehlivosti a kvality dat, která dávají základ této mapě, se rozhodl vedoucí partner projektu ReRisk nezahrnovat data shromážděná z jiných zdrojů než Eurostat.

Dojíždění je mírou závislosti na dopravě. Mapa se soustřeďuje na počet dojíždějících pracovníků z jednoho regionu do druhého a porovnává toto číslo s populací, která v tomto regionu pracuje. Tento poměr je pak vyjádřen procentuálně. Originální data poskytla instituce Eurostat. Analýza však odhaluje, že vysoké úrovně dojíždění existují ve střední Evropě, významně nižší úrovně jsou v periferních oblastech. Schémata dojíždění okolo hlavních měst jsou velmi nápadná. Příkladem mohou být Londýn, Birmingham, Brusel, Amsterdam, Oslo, Berlín, Hamburk a Vídeň.

Nicméně je třeba při srovnávání postupovat obezřetně, protože celá věc závisí na měřítku zvolené prostorové statistické jednotky a především na tom, jak těsně je tažena hranice okolo jádrového města. Navzdory tomuto omezení poskytuje mapa základ pro počáteční úvahy o tom, jak a kde by mohlo snížení závislosti na dopravě přispět k udržitelné Evropě a jakým způsobem by mohly být všechny regiony méně zranitelné potenciálními dopady zvyšujících se cestovních nákladů. Modernizace dopravních a energetických sítí je jednou z akcí, které se strategie Evropa 2020 snaží posílit a podpořit. Asociace evropských hraničních regionů argumentovala, že by se přitom měla brát v úvahu územní dimenze. Poznatky programu ESPON potvrzují, že se jedná o zásadní otázku ve snaze snižovat zranitelnost regionů s vysokou úrovní dojíždění.

4.4 Krajiny, kultura a biodiverzita jako ekonomické statky

V současné době roste tržní poptávka po produktech rekreace a turistiky, které nabízejí spotřebitelům zkušenosti a zážitky z „autentické“ krajiny, kultury a zvyků. Takové hodnoty jsou velmi závislé na konkrétním místě, a proto budou v některých regionech nebo městech důležitou součástí územních strategií rozvoje. Citlivé využívání a ochrana těchto statků může přispět k cíli udržitelného růstu strategie Evropa 2020.

Bohaté dědictví kulturních krajin a historických budov lze nalézt po celé Evropě: jedná se jednoznačně o oblast, kde je myšlenka síly, která spočívá v diverzitě, velmi jasně ukázána. Nicméně jde ale také o oblast, kde je nutná těsná spolupráce soukromého a veřejného sektoru, aby bylo zajištěno, že tyto statky nebudou znehodnoceny nadměrným využíváním souvisejícím s intenzivním rozvojem, a aby regionální marketing a budování značky nejlépe využívaly plný rozsah kvalit, který daný region umí nabídnout.

Každá krajina, artefakt nebo obyčej jsou jedinečné. Uznání této skutečnosti je základním předpokladem efektivní reklamy a řízení. Některé obecné územní problémy by však mohly být programem ESPON identifikovány. Především je třeba věnovat pozornost venkovským oblastem, které jsou dostupné z urbanizovaných center. V těchto regionech je nabídka těchto ekologických a kulturních statků pod neustálým tlakem jistého druhu protiurbanizace a rozšiřování předměstí (urban sprawl), jak již bylo v této kapitole dříve zmíněno. Existuje také hrozba „uniformizace“ související s globalizací, která může nahodit jedinečnost a různorodost jednotlivých míst. „Modernizace“ zemědělství a jiných tradičních průmyslových odvětví může být v tomto ohledu také problematická. Obavy se však neomezuji na přístupné regiony: „špatný druh turistiky“ může mít totiž především zhoubný vliv na samotné statky, které tento turistický zájem vyvolaly.

Skye a Lochalsh v západním Skotsku jsou vzdálené od jakýchkoli významných měst, přičemž Skye je navíc ostrov. Oblast trpěla masivním a dlouhotrvajícím úbytkem populace. Od šedesátých let se však podařilo tento trend zvrátit. Stále zde existuje fenomén odchodu mladých lidí, který je ale dnes převážen přistěhovalectvím nových obyvatel ve věkové skupině 45–64 let. Region je proslulý svou kulturní identitou spojenou hlavně s drobným farmařením založeným na společném vlastnictví půdy a s používáním (a revitalizací) keltštiny. Tato skutečnost spolu s nádhernou krajinou vytváří „magii Skye“, která pomohla do regionu přitáhnout turisty a přistěhovalce. Co je však rozhodující, podařilo se vytvořit nové pracovní příležitosti v oblastech cestovního ruchu spojeného s kulturním dědictvím, informačních technologií, zahradnictvím a alternativních energií. Renesance regionu se často dává za příklad úspěšného venkovského rozvoje. Byla znovu vybudována důvěra a kulturní a přírodní dědictví zůstává statkem pro tuto i příští generace.

K udržení přírodních a kulturních statků při současném růstu aktivit udržujících místní ekonomiku doporučují experti „měkké“ a „integrované“ formy rozvoje cestovního ruchu. Ve venkovských regionech se často jedná o formu většího spektra činností domácností. To znamená, že členové domácnosti jsou mezi sebou zaměstnáni v řadě různých prací nebo komunitních aktivit. Tímto způsobem je možné vydělat na živobytí a udržet základní služby. Úspěch takových snah však může být podpořen školením dovedností a strategiemi, které budují dostupnost hlavních trhů, ať již konvenčními dopravními spojeními, nebo pomocí informačních a komunikačních technologií. Pracovní sítě schopné kombinovat silná místní spojení s globálním dosahem jsou obzvláště cenným prostředkem efektivního regionálního rozvoje.

4.5 Obnova podporovaná obnovitelnými energiemi

Očekává se, že do roku 2030 se zvýší spotřeba energie na hlavu o 9 %. Identifikace limitů produkce fosilních paliv, vyčerpávání zdrojů a produkce emisí CO₂ vzhledem k ekologické stopě Evropy v kombinaci s větším povědomím o bezpečnostních otázkách energetiky daly podnět ke vzniku politik podporujících rozvoj obnovitelných zdrojů energií v Evropě. Konkrétně to znamená rozvoj nových průmyslových odvětví souvisejících se zdroji „zelené“ energie, jako například využití větrné energie, přílivové energie, solární energie a biomasy.

Nalezení potenciálu obnovitelné energie by mělo být fundamentální součástí myšlenky „Efektivního využití zdrojů Evropy“, jedné z vlajkových iniciativ strategie Evropa 2020. Mnohé oblasti s největším potenciálem větrné energie se nacházejí na periferiích. Příkladem mohou být severní části Švédska a Finska, Irsko, pobaltské státy a skotská vysočina a ostrovy. Podobně existuje značný potenciál rozvoje využití energie solární především v jižní a východní Evropě.

Existence potenciálu výroby větrné energie ještě přímo neumožní její výrobu. Zásadním problémem je variabilita větru. Větrná energie je tedy součástí komplexního energetického portfolia, kde spojené sítě umožní přepínat mezi zdroji v reakci na nabídku a poptávku.

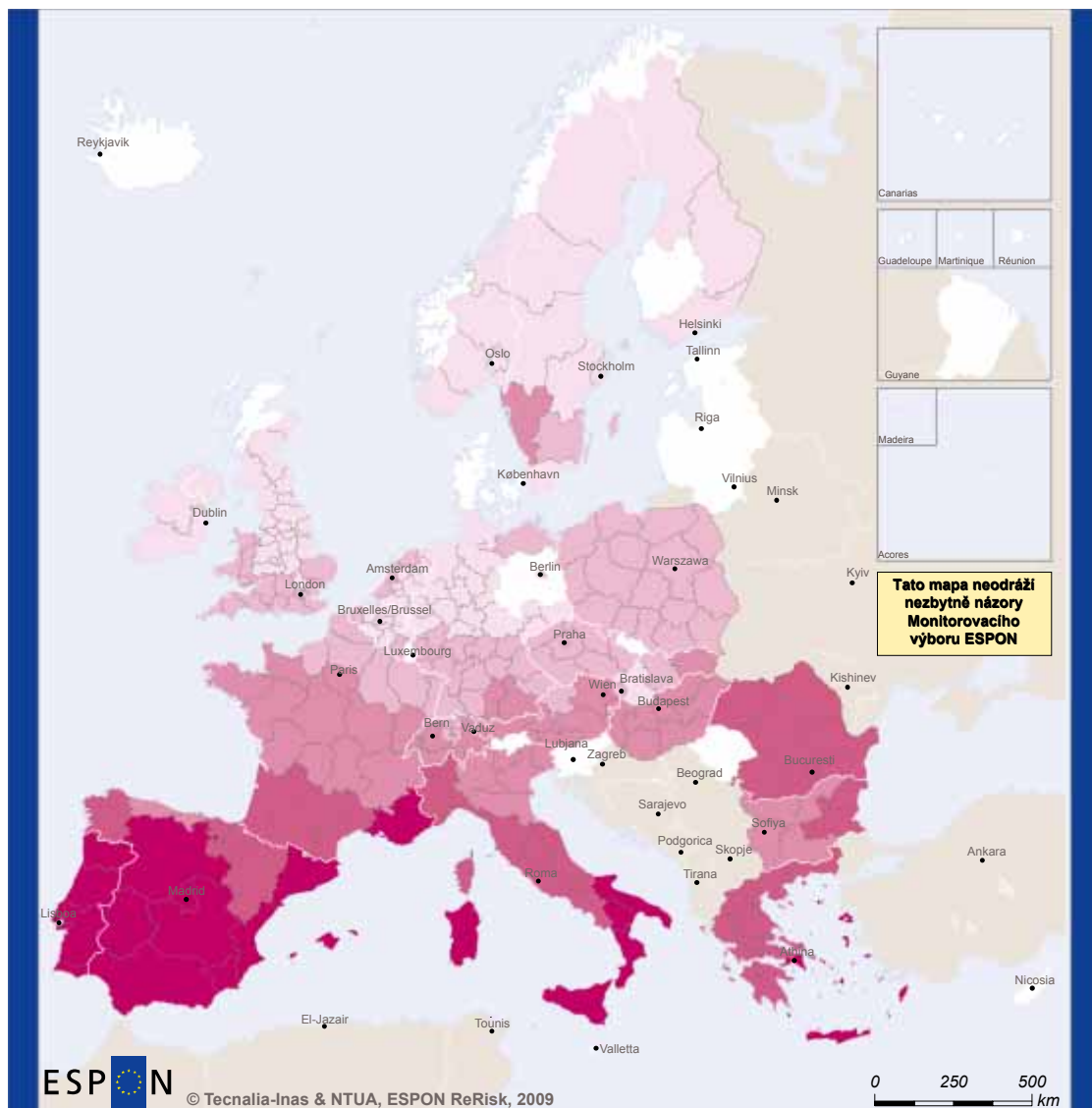
Takové přístupy vyžadují efektivní dlouhodobé strategie včetně map nevyužitých energetických rezerv. Energetické plánování vyžaduje časový horizont 30 až 60 let. Energetický sektor v současnosti prochází dalekosáhlým transformačním procesem. Politická a investiční rozhodnutí, která jsou prováděna nyní, budou důležitým prvkem regionální konkurenceschopnosti v budoucnu.

Určité obavy panují v případech rozvoje biomasy. Zpracování bioplodin soutěží s ostatním využitím vzácných zdrojů, jakými jsou půda a voda, a to v zemědělství, lesnictví i v přírodních lokalitách. Specializace na určitý typ plodin s vysokým energetickým výtěžkem může poškozovat jiné cíle zemědělské politiky, například podporu vyšší míry regionální soběstačnosti v produkci potravin (tím, že jsou pěstovány základní plodiny). Velkoplošné „továrny“ na biomasu mohou urychlit odlesňování nebo ohrozit místní biodiverzitu. Toto konstatování není argumentem proti rozvoji biomasy jako obnovitelného zdroje energie. Jde spíše o opětovné zdůraznění potřeby integrovaného přístupu k územnímu rozvoji.

Mapa potenciálů solární energie ukazuje regionální potenciál pro výrobu elektrické energie solárními panely. Byla spočítána a dodána z databáze Spojeného výzkumného centra Sunbird. Data popisují celkový roční výtěžek odhadované produkce solární elektrické energie (pro horizontální, vertikální, optimálně nasměrované panely) v kWh.

Tato mapa obsahuje jak podobnosti, tak odlišnosti oproti mapě větrného potenciálu. Rozdílem je, že regiony s největším potenciálem jsou nyní na jihu a východě Evropy. Podobnost spočívá v tom, že jádro je opět slabé, zatímco hlavní potenciál leží na periferii.

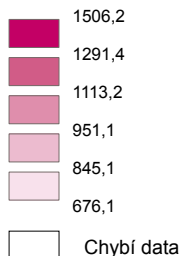
Mapa 25. Potenciál solární energie

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Regionální úroveň: NUTS 2
Zdroj: ESPON 2013 Database, 2010
Data: JRC, Sunbird Database
© EuroGeographics Association for administrative boundaries

Potenciál solární energie

Z důvodu spolehlivosti a kvality dat, která dávají základ této mapě, se rozhodl vedoucí partner projektu ReRisk nezahrnovat data shromážděná z jiných zdrojů než JRC.

Scénáře – „Zelená, technologicky vyspělá Evropa“

Do scénářů ESPON byly zahrnuty předpoklady týkající se obnovitelných zdrojů energií se základní hypotézou, že ceny energií zůstanou na vysoké úrovni, a že politické reakce budou různé.

Scénář „Zelená, technologicky vyspělá Evropa“ předpovídá extenzivní nárůst produkce energie z obnovitelných zdrojů, který povede k nové rovnováze mezi centralizovanými a decentralizovanými řešeními.

Druhý scénář – „Energeticky efektivní Evropa“ – předpokládá obecný pokles poptávky po energii, protože energetická efektivita je hlavním zmírňovacím opatřením. Předpokládá se vyšší spotřeba zemního plynu. Obnovitelné energie sloužily hlavně jako kompenzace při uzavírání atomových elektráren.

Atomová energie je hlavní prioritou pro centralizovaný rozvoj energie ve třetím scénáři („Atomová energie pro velké bratry“). V tomto scénáři se dočkají velkorozměrové zdroje obnovitelné energie velkého rozvoje až do dvacátých let 21. století, ale potom dle něj dojde ke stagnaci.

Ve scénáři „Obvyklý průběh jako vždy“ se odehrává pouze mírný přechod k obnovitelným zdrojům energie. Je charakteristický vysokou poptávkou po uhlí a zemním plynu a sníženou poptávkou po atomové energii.

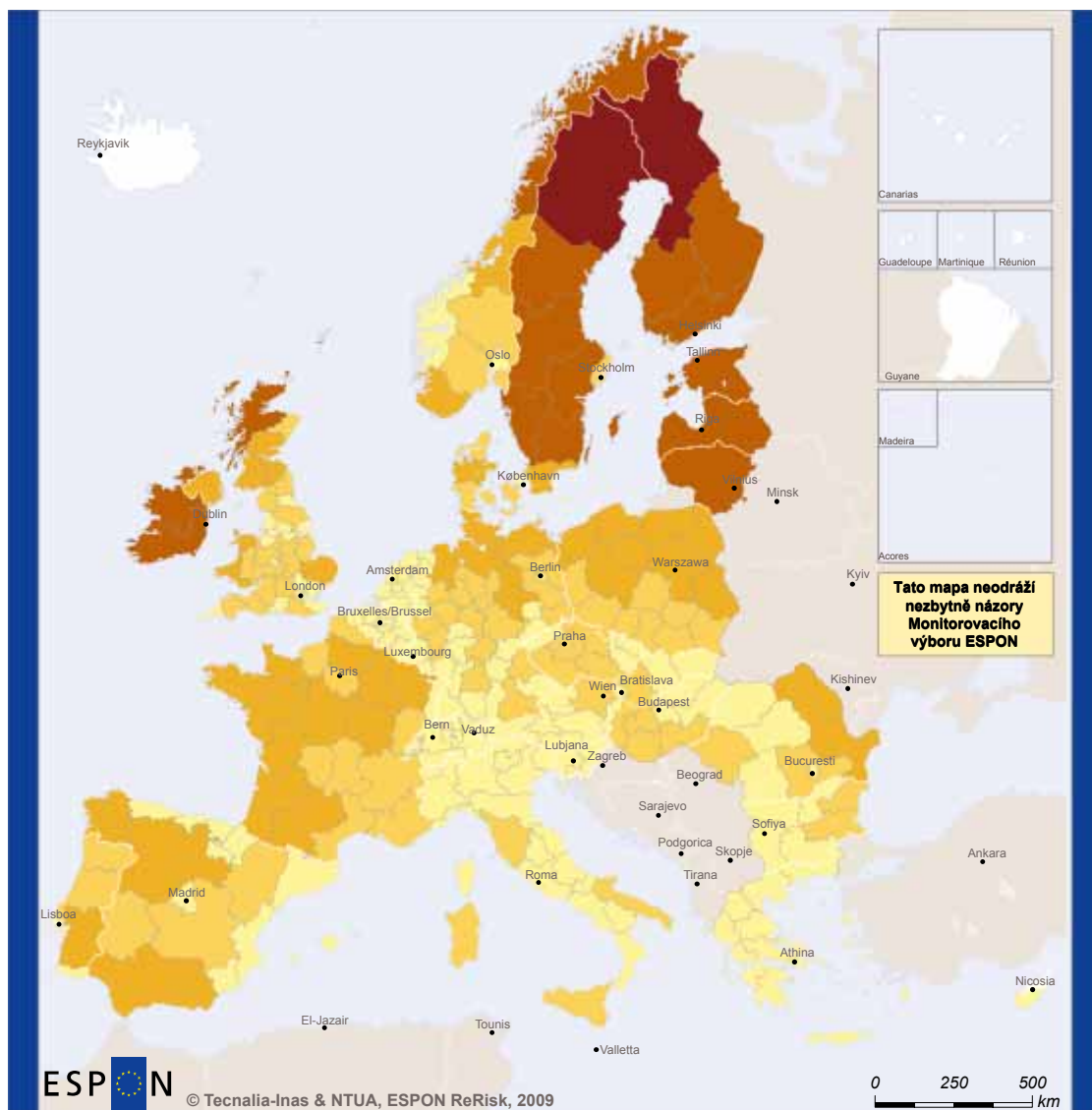
Expertní hodnocení regionálních implikací těchto scénářů ukazují, že:

- V prvním scénáři se pro venkovské regiony otevrou nové příležitosti v oblasti produkce obnovitelné energie, zatímco v urbanizovaných oblastech bude dále pokračovat sociální a ekonomický růst.
- Podle druhého scénáře by vývoj vedl k více polycentrickému vzoru růstu. Oblasti přilehlé urbanizovaným centrům s přístupem k přírodním zdrojům by získaly nejvíce. Socioekonomický růst by pokračoval i v urbanizovaných oblastech.
- Zemědělské oblasti s dobrým přístupem k velkým městům by podle třetího scénáře pravděpodobně získaly, zatímco odlehlejší oblasti by čelily procesu úbytku obyvatel.
- Podle posledního scénáře by urbanizované oblasti zůstaly jedinými póly růstu, protože exodus z venkovských oblastí by se stal obecnějším fenoménem s nejvíce negativním dopadem na regiony, které by byly závislé na cestovním ruchu.

Původní data intenzity větru v regionech byla připravena ve formátu GIS centrem „The European Topic Centre on Air and Climate Change (ETC/ACC) vedeným agenturou PBL Netherlands na žádost EEA (EEA, 2009). V rámci programu ESPON byla data konvertována na úroveň NUTS2. Měří výrobní potenciál větrných elektráren a berou při tom v úvahu ekologická i jiná omezení. Oblasti s nejvyšším potenciálem jsou zobrazeny nejtmavější barvou. Jedná se o Švédsko, Finsko, Irsko, Estonsko, Lotyšsko, Litvu, severní Norsko a Skotsko. Většina těchto oblastí je však velmi vzdálená od hlavních urbanizovaných trhů s nejvyšší poptávkou po elektřině. K plnému využití potenciálu periferních regionů je mimo jiné nutné eliminovat náklady spojené s přenosem elektřiny.

Mohl by také nastat konflikt s fenoménem ochrany přírody. Například skotská národní směrnice územního plánování vyžaduje, aby tamní plánovací instituce realizovaly pozitivní opatření pro rozvoj obnovitelné energie. Musejí také pracovat se Směrnicí o stanovištích. Vnější Hebridy, přes které směřují poryvy větrů z Atlantiku a Arktidy, jsou také extenzivními oblastmi podléhajícími režimu speciální ochrany. Když byla v roce 2004 na ostrově Lewis navržena větrná farma s 243 turbínami o celkovém výkonu 702 MW, měla se rozkládat na třech územích se zvláštním režimem ochrany a měla zasahovat do důležitého hnízdiště ptáků. Na jedné straně bylo možné získat snížené emise CO₂, místní pracovní příležitosti a výhody pro skotskou ekonomiku, na straně druhé by byla ohrožena rašeliniště, ptáci a rybolov. Proti realizaci tohoto záměru byly jak nezávislé komise a nátlakové skupiny, tak občané: proti návrhu bylo podáno téměř 11 000 veřejných námitek. Žádost o územní rozhodnutí byla skotskou vládou v roce 2008 zamítnuta na základě argumentu, že rozvoj v této oblasti by negativně ovlivnil integritu chráněného evropského stanoviště. Tento příklad ukazuje, že je potřeba brát v úvahu územní dopady směrnic EU. Právě tím se zabývá projekt programu ESPON, který začal v roce 2010.

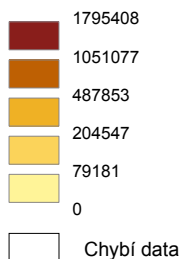
Mapa 26. Potenciál větrné energie, 2005

EUROPEAN UNION
Part-financed by the European Regional Development Fund
INVESTING IN YOUR FUTURE

Regionální úroveň: NUTS 2
Zdroj: ESPON 2013 Database, 2010
Data: EEA, 2009
© EuroGeographics Association for administrative boundaries

Potenciál větrné energie v roce 2005

Z důvodu spolehlivosti a kvality dat, která dávají základ této mapě, se rozhodl vedoucí partner projektu ReRisk nezahrnovat data shromážděná z jiných zdrojů než EEA.

4.6 Scénáře – představa udržitelné Evropy

Časová dimenze je pro rozvoj a implementaci strategií zaměřených na vytvoření udržitelnější Evropy zásadní. Je třeba respektovat desetiletý časový rámec Evropy 2020, ale zároveň je nutno dívat se i dále dopředu. Je to nezbytné proto, že ekologické dopady trvají velmi dlouho, klimatická změna je dlouhodobý proces a vzory urbanizovaných oblastí a energetických a dopravních sítí potřebují čas na adaptaci, přičemž jsou navíc realizovány investicemi s dobou návratnosti delší než 10 let.

I když je horizont strategie Evropa 2020 dlouhodobý z hlediska ekonomického rozvoje, z pohledu udržitelného rozvoje zůstává stále krátkodobým. Program ESPON vyvinul řadu scénářů, jak by mohla vypadat Evropa zaměřená na udržitelnou ekologickou budoucnost tak, aby pomohl tvůrcům politik lépe hodnotit a pochopit dlouhodobé dopady, které mohou způsobit rozhodnutí a akce prováděné v současnosti. Především se jedná o scénáře zaměřené na to, jak reagovat na klimatické změny.

Jeden takový scénář je založen na předpokladu, že řešení přijímaná na mezinárodní úrovni, která se zaměřují na brzdění postupu klimatických změn, jsou efektivně uchopena jako příležitost k vytvoření výrazného ekonomického růstu v celé Evropě. V tomto scénáři je vidět zřetelná cesta příklonu k terciárnímu sektoru v ekonomice společně s rapidním rozvojem „zelené ekonomiky“. Tím se vytvářejí pracovní příležitosti v oblasti výzkumu a vývoje i v zelených výrobních aktivitách. Scénář popisuje služby přecházející směrem k segmentům s vyšší přidanou hodnotou. Předpokládá se trend regionálnější globalizace, což povede k opětovnému ukotvení vyšších finančních služeb v Evropě. Díky vyšší konkurenceschopnosti a silnější podpoře veřejnosti jsou evropské podniky méně ohroženy převzetím neevropskými skupinami nebo externími autonomními fondy.

„Zelená ekonomika je chápána jako soubor aktivit napříč sektory, zahrnující energetické a dopravní systémy, architekturu a stavební techniky, územní plánování a ozeleňování měst, obecné využití obnovitelných zdrojů energie a změny v zemědělských a lesnických postupech. Obsahuje aktivity sahající od základního výzkumu až po implementaci řady konkrétních aplikací, které se týkají skutečně všech občanů, a to ve velkém měřítku napříč celou Evropou. Bude doprovázena významnými změnami v mobilitě a spotřebních návycích, ve způsobu života, v rekreačních a turistických aktivitách atd.“

Územní dopady scénáře se budou v čase měnit. Prvotní dopad bude určován metropolitními regiony, především v západní Evropě, kde se očekávají zásadní investice do nových technologií. V pozdější fázi scénáře však dojde k difúzi těchto myšlenek a k více polycentrickému vzoru růstu. Předpokládá se, že některá střední a malá venkovská města budou těžit z tvorby nových zdrojů příjmů souvisejících s rozvojem obnovitelných zdrojů energie a s „měkkou“ formou turistiky. Bude také existovat kooperace makroregionů při rozvoji obnovitelných zdrojů energií a při potírání dopadů klimatických změn. Na úrovni měst bude možné sledovat kompaktnější urbánní formy a rozšiřující se sítě veřejné dopravy společně s ozeleňováním měst.

Je důležité pochopit, že takový scénář představuje pro některé regiony větší výzvy než pro jiné. Jižní a východní města Evropy mohou čelit větším problémům v souvislosti s udržitelností, protože se u nich často projevují suburbanizační trendy – méně rozvinuté moderní sítě veřejné dopravy; automobily, autobusy a nákladní auta více znečišťující ovzduší; menší rozlohy zelených ploch; méně veřejných prostředků na zlepšování životního prostředí atd. Scénář předpokládá, že politiky EU se na tato města na jihu a východě zaměří.

Podíváme-li se na národní programy rozvoje venkova pro období 2007–2013, zdá se, že:

- Politiky ve středomořských zemích jsou cíleně detailní a konkrétní, ale existují zde méně institucionální a méně profesionální ambice vypořádat se s daným problémem, než je možné sledovat v jiných částech Evropy.
- Spojené království, Francie a Nizozemsko vypracovaly přesné harmonogramy a detailní programy. Jejich včasná iniciativa začít s integrací klimatických změn do jejich programů usnadní adaptační proces.
- Země severní Evropy, „průkopníci“ využívání inovativních technologií zaměřených na vypořádání se s klimatickou změnou, těží z postoje a z obav veřejnosti a z opatření místních institucí souvisejících s klimatickou změnou.
- Státy východní Evropy čelí problematičtější situaci. Povědomí veřejnosti je zde menší a institucionální rámce pro prosazení a realizaci rozvoje jsou zde slabší.

Souhrnně lze říci, že spojení cíle ekologicky udržitelné Evropy s ekonomickou strategií je konzistentní se směrem výzkumu, který sleduje program ESPON 2013. K dosažení obecných evropských cílů je však třeba realizovat akce nejenom na úrovni EU, ale také napříč makroregiony, na národní, regionální a místní úrovni. Navíc se povaha problémů, na které poukazuje Evropská zelená agenda, liší region od regionu, a tak také řešení musí pracovat s regionální realitou a jedinečnými příležitostmi, které každý jednotlivý region může nabídnout.

Další zdroje informací:

Další informace o otázkách popisovaných v této kapitole lze najít hlavně ve zprávách projektů ESPON zabývajících se hodnocením územních dopadů (TIPTAP), energetickými riziky (ReRisk), urbanizovanými oblastmi (FOCI), klimatickou změnou (ESPON Climate) a rozvojem venkova (EDORA).

Klíčové výstupy vztahující se k politice:

- Různé regiony mají rozdílné možnosti, jak dosáhnout rozumného, udržitelného a inkluzivního růstu a ekonomické obnovy. Poznatky programu ESPON mohou poskytovat informace a usnadnit pochopení příležitostí ekonomického rozvoje tím, že odhalí a ukážou územní potenciály a výzvy z evropské perspektivy.
- Územní diverzita Evropy je důležitým statkem pro konkurenceschopnost, soudržnost a ekonomickou obnovu. Program ESPON přináší důkazy a fakta, která mohou iniciovat v evropském měřítku rozvoj, který se zaměří na územní potenciály a zároveň mohou podpořit města a regiony, aby definovaly své priority a pochopily kontext územního rozvoje svých širších oblastí.
- Úspěšné tržní ekonomiky jsou ovlivněny rozdíly geografických vzorů investic. Důkazy programu ESPON svědčící o těchto rozdílech mohou pomoci jak veřejným politikám, tak soukromým investorům zvýšit efektivitu jejich intervencí.
- Urbanizované oblasti představují hlavní motory inovací a ekonomického růstu, jsou místy nejostřejších sociálních rozdílů a kritickými prvky snahy o snížení ekologické stopy.
- Implementace politiky a efektivní realizace závisí z velké míry na schopnostech představitelů regionální a místní úrovně. Uspokojení procesu správy může být podpořeno faktickým hodnocením výkonu evropských regionů a měst, cílenými územními znalostmi o těchto oblastech a propagací osvědčených postupů.
- Územní důsledky veřejných politik je potřeba vážit s jasným cílem zajištění synergií. Zkušenosti programu ESPON z hodnocení územních dopadů jsou prvním krokem tohoto úsilí. Evropa má potenciál nabídnout více než standardní strategie ekonomického růstu. Územní scénáře mohou podpořit vznik nových vizí dlouhodobého rozvoje území polycentrické Evropy.

V roce 2010 se Evropa nachází v problematické situaci. Finanční krize, která začala v USA v období 2007–2008, značně narušila růstové schopnosti Evropy. Je obtížné říci, jak závažné jsou její dopady ve smyslu územní soudržnosti. Existují názory, že některé regiony, které mají méně globalizovanou ekonomiku s menší závislostí na pracovních místech v oboru financí a podnikových služeb, by mohly být postiženy méně. Zotavování se po krizi však stále probíhá a pravděpodobně povede k nové éře intenzivní přísnosti v oblasti veřejných výdajů. Za takových okolností jsou výzvy územní soudržnosti, sociální soudržnosti a ekologické udržitelnosti neméně důležité.

Jak by tedy mohla EU nejlépe rozvinout a rozdělit své zdroje, aby dosáhla rozumného, inkluzivního a udržitelného růstu? Je jasné, že v Evropě stále přetrvávají některé zásadní rozdíly – mezi jádrem a periferiemi, mezi severem, jihem, východem a západem a mezi různými typy regionů. Potenciály územního rozvoje mohou být identifikovány v různých geografických měřítkách. Aby bylo možné tyto potenciály plně využít, je potřeba uznat, pochopit a využít nezávislosti mezi jednotlivými různými typy potenciálů a různými geografickými měřítky. Otázkou ve všech měřítkách a pro všechny společnosti i vlády je, kam zaměřit úsilí a kam se snažit vést investice tváří v tvář vzájemně si konkurujícím požadavkům a omezeným zdrojům. Jinými slovy, pro ekonomickou obnovu je nezbytná definice dimenze místa.

Poznatky programu ESPON ukazují, že různé regiony mají různé rozvojové potenciály, čelí různým problémům a mají různé kapacity vzhledem k obnově, kterou Evropa hledá. Krátce řečeno, územní diverzita Evropy je komplexní, ale je třeba jí porozumět a přeložit do individuálně přizpůsobených politických mixů pro jednotlivé regiony, města i rozsáhlejší územní celky.

Navíc je potřeba uchopit územní potenciály a soudržnost a prozkoumat je v rámci různých geografických měřítek od evropské až po místní úroveň. Je také důležité projednat způsoby implementace politiky soudržnosti EU, stejně jako cíle Územní agendy. I když je evropská politika definována a prosazována Evropskou komisí a národními vládami, nakonec závisí její implementace a efektivita z velké míry na schopnostech regionální a místní úrovně které zatím nejsou v prostoru ESPON rovnoměrně rozložené.

Územní spolupráce je důležitým potenciálním zdrojem zvyšování konkurenceschopnosti a soudržnosti. Může pomoci rozšiřovat know-how a sdílet osvědčené postupy. Ještě důležitější jsou ale konkrétní dohody o územní spolupráci s cílem prověřit komparativní výhody a nastartovat rozvoj, který je ve spolupráci silnější, než kdyby se o něj snažil každý zvlášť. Takové konkrétní akce na regionální a místní úrovni, které využívají specifických rozvojových potenciálů, jsou důležitými motory územního rozvoje v celé Evropě a mohou také podpořit rovnováhu a polycentrismus na různých geografických úrovních.

I když mají regiony, města i národní vlády své vlastní, specifické role, jejich spolupráce je v dnešních obtížných ekonomických dobách životně důležitá. Společným úsilím směřujícím ke společným cílům mohou dosáhnout synergií a efektivity. Program ESPON 2013 napomáhá územní spolupráci po celé Evropě rozšiřováním znalostní báze a transferem know-how na poli územních analýz.

5.1 Diverzita – síla vyžadující efektivní využití

Tak jako nepředpokládají obyvatelé měst, že budou po ránu z okna pozorovat mlhy převalující se nad nádhernou krajinou, neočekávají obyvatelé řídce osídlených oblastí stejný typ přístupu ke stejnému typu veřejných služeb nebo supermarketů, jako je obvyklé pro obyvatele urbanizovaných oblastí. Pochopení a akceptování faktu, že diverzita je síla, určuje styl uvažování o konkurenceschopnosti a soudržnosti.

Tuto skutečnost nelze podcenit. Každé místo, každý region jsou unikátní. Je užitečné mluvit o východu a západu, jádru a periferiích, horských regionech, pobřežních oblastech atd. na úrovni EU, ale realita je vždy daleko složitější, když se na ni podíváme jemnější optikou v detailu. Právě diverzita na detailní úrovni je tak důležitá v praktickém životě. Proč se zdá, že některé regiony si vedou lépe než ostatní s podobnými charakteristikami? Jaké jsou ty velmi specifické příležitosti, které se otevírají místně silně závislými faktory jako je dostupnost, kulturní nebo přírodní dědictví?

Rozdíly v diverzitě (tzv. diverzita diverzity) bude hlavní překážkou, kterou je nutné překonat při pokusech o konkrétní „transformaci diverzity na sílu“. Jinými slovy, označení regionů jako metropolitní, venkovské, ostrovní nebo horské neznamená, že všechny regiony v každé kategorii mohou být uchopeny pomocí podobných měřítek a opatření, protože z evropské perspektivy sdílejí stejné problémy a rozvojové příležitosti. Existuje široký rozsah specializací, reakce na současnou krizi se podle regionu velmi liší, dokonce i v případech regionů s obdobnou geografickou charakteristikou.

Klíčové faktory, které ovlivňují pokrok směrem k vyváženému, harmonickému a udržitelnému rozvoji, lze identifikovat. Jsou jimi schopnost porozumět širšímu územnímu kontextu a formulace a implementace lokálně přizpůsobených opatření, která mají za cíl překonat klíčové překážky růstu. Důležité jsou správní struktury a administrativní hranice. Často jsou dány historickým vývojem a vnímáním určitých oblastí s jejich geografickou specifičností, v neposlední řadě také vnímáním své vlastní identity samotnými obyvateli těchto oblastí.

Na evropské úrovni je důležitým úkolem umožnit zainteresovaným subjektům ve městech, na venkově, v horských oblastech, na ostrovech, v řídce osídlených a periferních regionech atd. s velmi rozdílnými ekonomickými a sociálními startovacími pozicemi sejit se, prodiskutovat politické přístupy a rozvojové možnosti a překonat zatížené představy o vlastních možnostech. Taková zprostředkovácí role by mohla být hlavní platformou pro územní soudržnost a mohla by být podporována poznatky z programu ESPON i z jiných zdrojů. Nové evropské příklady územní diverzity mohou být použity k posílení přeshraniční spolupráce a ke zlepšení územní dimenze politik EU, národních politik a jejich regulačních rámců.

5.2 Výsledky programu ESPON mohou podpořit místně založenou správu

Aplikovaný výzkum programu ESPON poskytuje ideální základ pro převedení do praxe takových požadavků, které volají po integrovaných a místně založených přístupech k ekonomickému rozvoji. Program ESPON samozřejmě není jediným zdrojem cenných informací k tomuto tématu. Strategie Evropa 2020 ukazuje, že místně založené přístupy by mohly být implementovány tak, aby bylo možné strategii posunout kupředu. Upozornění na místní unikátnost se objevuje několikrát. Místní know-how, pocity vlastnictví a souhlasu jsou fundamentálně důležité pro implementaci politiky, která je vytvořena na vyšších úrovních. Kohezní politika EU i práce s Územní agendou kladou velmi silný důraz na místní rozvojové potenciály a místně založené přístupy.

Opakujícím se tématem této syntetické zprávy je potřeba efektivní tvorby politiky založené na osvědčených příkladech. Regionální rozvoj a soudržnost mají ekonomický a sociální rozměr, ale také důležitou ekologickou dimenzi. Vyžaduje to pečlivé vážení a kompromisy v rámci toho, co může představovat v dané chvíli konfliktní požadavky. Přestože všechny územní strategie a politiky mají prostorová ohraničení, je nyní nezbytné dívat se přes tyto hranice v širším územním kontextu a pochopit význam a sílu jiných míst a vztahy k jiným uzlům a sítím.

Lepší integrace politiky může přinést v době omezených zdrojů přidanou hodnotu. Sektorové politiky plánované v izolaci riskují nepředvídané a nezamýšlené následky, které mohou přijít do konfliktu s cíli jiných politik. Takové konflikty se potom projevují v územní dimenzi. Stejně důležité je, že sektorové politiky se mohou vzájemně podporovat, pokud pracují pro jasný a společný cíl či vizi.

Integrace znamená také vertikální integraci politiky. Uměním je soustředit se na vyšší i nižší měřítka a zvážit, co znamená soudržnost napříč měřítka a jaké dopady má akce v rámci jednoho měřítka na měřítka ostatní.

Dostupnost studií ESPON a databáze ESPON může tento přístup podpořit. Je možné je využít k regionálním analýzám a srovnáním jak extenzivním, tak podrobným. Zdroj vytvořený aplikovaným výzkumem v rámci programu ESPON mohou použít tvůrci politik a výkonní pracovníci na všech úrovních, stejně jako pracovníci výzkumu.

Program ESPON navíc pracuje s koncepcemi územního rozvoje: polycentrickým rozvojem, makroregiony, rozvojovými koridory, konektivitou a dostupností apod. Ty lze potom použít k novému náhledu na to, jak se regiony rozvíjejí. Mohou přinést nové myšlenky, jak by měl rozvoj pokračovat v budoucnosti. Poskytují také spojení mezi místní/regionální úrovní a prací na úrovni EU v oblasti Politiky soudržnosti EU a Územní agendy.

Kromě toho program ESPON vedl práce na rozvoji metod hodnocení územního rozvoje. Model TEQUILA představuje významný úspěch. Jedná se o nástroj k poskytování transparentních vážení faktorů při posuzování dopadů ve vztahu k rozvojovým rozhodnutím a umožňuje ex-ante předpovědi dopadů politiky na územní efektivitu, kvalitu a identitu. Tento a další přístupy k TIA budou dále rozvíjeny v pracích programu ESPON během zbývajících let jeho běhu. I když neexistují návrhy na to, aby se TIA stalo dalším hodnocením vyžadovaným z vyšších úrovní správy po regionálních a místních výkonných složkách, může se stát důležitým podpůrným nástrojem pro rozvoj sektorové politiky a pro zvýraznění územní dimenze v politickém procesu.

Práce programu ESPON souhrnně řečeno přispívá fakty a příklady k úsilí o vytváření územní soudržnosti, k místně založené správě a k tvorbě politiky. Tato zpráva poskytla nejnovější informace získané v rámci programu ESPON 2013. Dotýká se důležitých otázek, které si kladou tvůrci politiky na všech úrovních. ESPON oslovuje široké spektrum zainteresovaných subjektů a přivádí je k nezbytným debatám o obnově a rozvoji území, především regionů a měst. Snadných odpovědí není mnoho, ale existují některé základní pohledy na stav a směřování Evropy, jejích členských zemí, měst a regionů, které je potřeba zvážit. Evropa má specifický potenciál k modernizaci svých ekonomických strategií růstu v „různorodém“ světě. Scénáře založené na příkladech tak, jak je vytvořil program ESPON, mohou stimulovat vizionářskou tvorbu politiky pro rozvoj Evropy.

5.3 Další kroky programu ESPON 2013

Toto je první syntetická zpráva programu ESPON 2013. Prezentuje prvotní zjištění a poznatky z prvního kola projektů, které se blížily dokončení v roce 2010. Je založena na šesti projektech aplikovaného výzkumu a šesti projektech cílených analýz. Bylo zahájeno jedenáct nových projektů, deset dalších začalo na podzim 2010 a další budou následovat až do roku 2013. První syntetická zpráva tedy pouze předjímá to, co bude teprve následovat.

Témata studovaná z územní perspektivy již pokrývají široký rozsah důležitých procesů a politik s dopadem na územní rozvoj. Jde zde především o potřebu lepšího pochopení územních struktur a trendů, stejně jako dopadů politik EU. Na základě svých studií bude program ESPON pokračovat v dosahování zásadního pokroku co do sledování potenciálů a nevyvážeností regionů i rozsáhlejších území. Kombinací poznatků jednotlivých projektů se stává složitost a diverzita různých regionů i rozsáhlejších územních celků jasnější. Rozvinuté územní scénáře ještě dále stimulují politickou debatu.

Témata rozebíraná v této zprávě budou v nadcházejících letech dále rozvíjena a prohlubována a prezentována v nových územních pozorováních a v příští Syntetické zprávě programu ESPON. Webové stránky ESPON na adrese www.espon.eu poskytují vždy aktuální informace o nejnovějším pokroku a poznatcích. Databáze ESPON a všechny indikátory použité v této zprávě lze získat a použít bezplatně. Jsou určeny pro území, regiony a města, která chtějí zlepšit své chápání Evropy a hledají v tomto kontextu nové příležitosti rozvoje.

Projekty ESPON použité v této zprávě

Projekty aplikovaného výzkumu:

- DEMIFER – Demografické a migrační toky ovlivňující evropské regiony a města
- EDORA – Evropské rozvojové příležitosti ve venkovských oblastech
- ESPON Climate – Změny klimatu a územní vlivy na regiony a místní ekonomiky v Evropě
- FOCl – Budoucí orientace měst
- ReRisk – Regiony v riziku nedostatku energie
- TIPTAP – Balíček územních dopadů na dopravní a zemědělskou politiku

Projekty cílených analýz:

- CAEE – Příklad pro aglomerační ekonomiky v Evropě
- ESPON TeDi – Územní diverzita v Evropě
- EUROISLANDS – Rozvoj ostrovů – evropské ostrovy a kohezní politika
- METROBORDER – Přeshraniční polycentrické metropolitní regiony
- SS-LR – Prostorové scénáře: nové nástroje pro místní-regionální území
- SURE – Cesta vedoucí k úspěchu ekonomiky konvergenčních regionů

Nadcházející projekty a studie ESPON

Projekty aplikovaného výzkumu (zahájené v létě 2010):

- ATTREG – Atraktivita evropských regionů a měst pro domorodce a návštěvníky
- EU-LUPA – Evropské vzory využití půdy
- TERCO – Územní spolupráce v nadnárodních oblastech a napříč interních/externích hranic
- TRACC – Dopravní dostupnost v regionálním/lokálním měřítku a vzory v Evropě
- SGPTD – Sekundární póly růstu v územním rozvoji
- GEOSPECS – Evropská perspektiva specifických typů území
- KIT – Územní dimenze inovací a znalostní ekonomiky
- TIGER – Kontinentální územní struktury a toky (globalizace)
- ARTS – Územní a regionální citlivost směrnic EU

Projekty aplikovaného výzkumu (zahájené na podzim 2010):

- Evropská moře v územním rozvoji
- Ukazatele a perspektivy pro obecně prospěšné služby v územním rozvoji
- Program ESPON 2013 bude na začátku roku 2011 spouštět výběr návrhů nových čtyř projektů aplikovaného výzkumu.

Projekty cílených analýz (zahájené v létě 2010):

- PURR – Potenciál venkovských regionů
- TranSMEC – Nadnárodní podpůrná metoda pro evropskou spolupráci

Projekty cílených analýz (zahájené na podzim 2010):

- EATIA – ESPON a TIA
- ULYSSES – Využití výsledků aplikovaného výzkumu ESPON jako základního měřítka pro přeshraniční územní plánování a rozvoj
- RISE – Identifikování a výměna nejlepších osvědčených postupů při tvorbě regionálních integrovaných strategií v Evropě
- POLYCE – Metropolizace a polycentrický rozvoj ve střední Evropě: strategické možnosti čerpající z příkladů
- TPM – Monitorování územního výkonu
- BEST – METROPOLIS – Nejlepší rozvojové podmínky v evropských metropolích: Paříž, Berlín, Varšava
- SEMIGRA – Selektivní migrace a nevyvážený poměr pohlaví ve venkovských regionech
- SMART-IST – Inteligentní instituce územního rozvoje

Projekty cílených analýz (budou zahájeny pravděpodobně počátkem roku 2011):

- ADES – Letiště a motory ekonomického úspěchu v periferních regionech
- AMCER – Pokročilé monitorování a koordinace politik výzkumu a vývoje EU na regionální úrovni

Zkratky

CIS	Společenství nezávislých států
EFTA	Evropská asociace volného obchodu
EU	Evropská unie
EU10	Skupina členských států EU, které do EU vstoupily v roce 2004
EU12	12 členských států EU, které vstoupily do EU ve dvou posledních přístupových kolech
EU15	15 členských států EU před posledními dvěma přístupovými koly
GAV	Hrubá přidaná hodnota
GDP	Hrubý domácí produkt
HDI	Index lidského rozvoje
ICT	Informační a komunikační technologie
IPCC	Mezivládní panel o klimatických změnách
NBIC	Nano-, bio-, informační technologie a kognitivní vědy
NUTS	Nomenklatura územních jednotek pro statistiku
R&D	Výzkum a vývoj
TEN	Transevropské sítě
TIA	Hodnocení územních dopadů

www.espon.eu

Program ESPON 2013 podporuje tvorbu politiky ve vztahu k cílům územní soudržnosti a harmonického rozvoje evropského území. Poskytuje porovnatelné informace, příklady, důkazy, analýzy a scénáře územní dynamiky, které odhalují územní kapitál a rozvojové potenciály regionů a širších územních celků.

Tato syntetická zpráva představuje prvotní poznatky a zdůrazňuje význam územní dimenze pro účinné zotavení ze současné krize a pro dosažení rozumného, udržitelného a inkluzivního růstu podle představ strategie Evropa 2020.

Účelem této zprávy je zprostředkovat důležité výstupy z programu ESPON 2013 a obohatit tvorbu politik pro různá území Evropy prostřednictvím dialogu mezi tvůrci politiky, výkonnými pracovníky a výzkumníky. Jako účastníci tohoto dialogu jste v programu ESPON vřele vítáni na stránkách www.espon.eu.